

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI

**DÜNYA SAĞLIK TURİZMİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ
VE EKONOMİYE KATKISI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Emine DOĞAN

İstanbul, 2019

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME BİLİM DALI

**DÜNYA SAĞLIK TURİZMİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ
VE EKONOMİYE KATKISI**

Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:

Emine DOĞAN

Öğrenci No:

080703020

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Elif YÜCEL

İstanbul, 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Dünya Sağlık Turizminde Türkiye'nin Yeri ve Ekonomiye Katkısı” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım28/06/2019

Aday: Emine DOĞAN

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

30/5/2018

Enstitümüz *İşletme* Anabilim Dalı *İşletme* Programı yüksek lisans öğrencilerinden 080703020 numaralı **Emine DOĞAN**'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*dünya Sağlık Turizminde Türkiye'nin Yeri ve Ekonomiye Katkısı*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 21/05/2019 tarih ve 2019/21 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince (5.9) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında *oyçokluğu/oybirliği* ile *Kabul/Red veya Düzeltme* kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Elif Gülçin YÜCEL
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE

Prof. Dr. Erdoğan TAŞKIN
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Hakan BEKTAŞ
(İstanbul Üniversitesi)

Adı Soyadı : Emine DOĞAN
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Elif YÜCEL
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans, 2019
Alanı : İşletme
Anahtar Kelimeler : Sağlık, Turizm, Sağlık Turizmi, Ekonomi, Kalkınma

ÖZ

DÜNYA SAĞLIK TURİZMİNDE TÜRKİYE’NİN YERİ VE EKONOMİYE KATKISI

Sağlık turizmi, küresel turizm pazarının en hızlı büyüyen bölümlerinden biridir. Zira insanları turizme ve seyahate yönlendiren etmenlerin başında sağlık gelmektedir. Sağlık turizmi, kişisel ve bireysel deneyim sunan bir turizm çeşidi olması nedeniyle günümüzde uluslararası alanda büyük ilgi görmektedir. Bu sebeple sağlık faaliyetlerinin turizm içindeki payı artmakta ve önemli hale gelmektedir. Dolayısıyla bu alanda yapılan harcamalar ve yatırımlar büyük öneme sahiptir. Bu doğrultuda Ekonomi Bakanlığı, sağlık turizminde faaliyet gösteren işletmelere teşvik sağlamaktadır. Turizm sektörünün gelişme göstermesiyle birlikte tarım, sanayi ve hizmet sektörleri başta olmak üzere pek çok sektör doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Turizm sektörüne yapılan yatırımlar paralelinde yeni iş alanları oluşmaktadır. Bu durum beşeri sermayeye olan talebi arttırmakta ve istihdam artışı sağlamaktadır. Sağlık turizmi, birbirinden farklı alanların buluşma noktası niteliğine sahip olduğundan doğru yatırımlarla büyümeye oldukça elverişli bir alandır. Bu nedenle Türkiye’deki sağlık imkânlarının daha iyi tanıtılması, bunun için aktif çaba gösterilmesi, net bir strateji uygulanması, hizmete önem verilmesi ve denetleme sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir.

Name and Surname : Emine DOĞAN
Supervisor : Dr Gülçin Elif YÜCEL
Degree and Date : Master, 2019
Major : Business
Key Word : Health, Tourism, Health Tourism, Economics,
Development

ABSTRACT

TURKEY'S ROLE IN THE WORLD HEALTH TOURISM AND ITS CONTRIBUTION TO ECONOMY

Health tourism is one of the fastest growing part of the global tourism market. Health is one of the factors that direct people to tourism and travel. Since it is a kind of tourism that offers personal and individual experience, health tourism is attracting great interest in the international arena. For this reason, the share of health activities in tourism increases and becomes important. Therefore, the expenditures and investments made in this area are of great importance. In this context, the Ministry of Economy provides incentives for businesses operating in health tourism. With the development of the tourism sector, many sectors, particularly agriculture, industry and service sectors, are directly or indirectly affected. In parallel with the investments in tourism sector, new business areas are formed. This situation increases the demand for human capital and increases employment. Health tourism is a meeting point of different areas and it is a very convenient area to grow with the right investments. Therefore, better promotion of healthcare facilities in Turkey, showing active efforts for it, the implementation of a clear strategy needs to be developed of placing an emphasis on service and auditing systems.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ.....	1
-------------------	----------

BİRİNCİ BÖLÜM

SAĞLIK TURİZMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Sağlık Turizminin Tanımı ve Kapsamı	5
1.2. Sağlık Turizmi İle İlgili Kavramlar.....	10
1.3. Sağlık Turizmi ile İlgili Çalışmalar.....	11
1.4. Sağlık Turizminin Tarihsel Gelişimi.....	14
1.4.1. Dünyada Sağlık Turizmi.....	14
1.4.2. Türkiye’de Sağlık Turizmi	16
1.5. Sağlık Turizmi Türleri.....	21
1.5.1. Termal Turizm.....	21
1.5.1.1. Termal Turizmin Temel Unsurları	23
1.5.1.2. Termal Turizmi Şekillendiren Faktörler	24
1.5.2. Medikal Turizm	26
1.5.2.1. Medikal Turizmin Temel Unsurları	28
1.5.2.2. Sağlık Turizmi İle Medikal Turizm Farkları.....	29
1.5.2.3. Medikal Turizmi Şekillendiren Faktörler.....	30
1.5.3. SPA & Wellness Turizmi	31
1.5.3.1. SPA & Wellness Turizmi Temel Unsurları	33
1.5.3.2. Sağlık Turizmi ve SPA & Wellness Turizmi.....	33
1.5.3.3. SPA & Wellness Turizmini Şekillendiren Faktörler.....	34

1.5.4. Geriatri Turizmi.....	35
1.5.4.1. Geriatri Turizminin Temel Unsurları	36
1.5.4.2. Sağlık Turizmi İle Geriatri Turizminin Farkları	37
1.5.4.3. Geriatri Turizminin Şekillendiren Faktörler	37
1.5.5. Engelli Turizmi.....	38
1.5.5.1. Engelli Turizminin Temel Unsurları	39
1.5.5.2. Sağlık Turizmi İle Engelli Turizminin Farkları	41
1.5.5.3. Engelli Turizmini Şekillendiren Faktörler	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SAĞLIK TURİZMİ

2.1. Türkiye’nin Dünya Sağlık Turizminde Lider Ülkeler İle Karşılaştırılması	50
2.2. Türkiye’de Sağlık Turizminde Rol Alan Paydaşlar	54
2.2.1. Kamu Sektörü	55
2.2.2. Özel Sektör	61
2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)	65
2.2.4. Üniversiteler	67
2.3. Sağlık Turizminin Diğer Sektörlerle İlişkisi	68
2.4. Türkiye’de Sağlık Sektörünün Rekabet Edilebilirliği.....	70
2.5. Bölgesel Kalkınma Sürecinde Turizm Sektörünün Rolü	72
2.5.1. Termal Turizmin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri	75
2.5.2. Engelli Turizminin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri.....	80
2.5.3. Geriatri Turizminin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri	83
2.5.4. SPA & Wellness Turizminin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri	85
2.6. Türkiye’de Sağlık Turizminin Ekonomik Boyutu ve Potansiyeli.....	87
2.7. Türkiye’de Sağlık Turizminin Planlanması ve Örgütlenmesi.....	91
2.8. Kalkınma Planları Kapsamında Sağlık Turizmi	94
2.9. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Kapsamında Sağlık Turizmi	96
2.10. Türkiye’de Sağlık Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler	98
2.11. Sağlık Turizm Girişimciliği	102
2.12. Sağlık Turizmi Girişimcilerinin Yararlandıkları Destekler	107
2.12.1. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar İle Sağlanan Teşvikler	109

2.12.2.	Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Tebliği İle Sağlanan Teşvikler.....	114
---------	---	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAĞLIK TURİZMİ VE SWOT ANALİZİ

3.1	SWOT Analizi: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Tehditler ve Fırsatlar	1125
-----	--	------

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	134
------------------------------------	------------

KAYNAKÇA.....	140
----------------------	------------

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Sağlık Turizmini Etkileyen Nedenler	9
Tablo 2. Sağlık Turizminin Soyut ve Somut Faydaları.....	10
Tablo 3. 2012 ve 2017 Arasında Türkiye’den Çıkış Yapmış Olan Sağlık Turistleri (Sağlık ve Tıbbi Nedenler (bir yıldan az)	18
Tablo 4. Sağlık Turizminde Türkiye’nin Hedef Ülkeleri.....	18
Tablo 5. Türkiye’de Sağlık Turizmi Kapsamında Uluslararası Hastaların Gelmiş Oldukları İlk On İl ve de Hasta Sayıları (2012)	19
Tablo 6. Medikal Turizm Temel Unsurları	28
Tablo 7. Yurt Dışından Tedavi Amaçlı Gelenlerin Sayısı (2008 – 2013)	46
Tablo 8. Sağlık Bakanlığı Hedefleri.....	47
Tablo 9. Uluslararası Hastaların Geldiği İlk 10 Ülke (2012).....	49
Tablo 10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Performans Göstergeleri.....	58
Tablo 11. 2012 Yılında Hastane Türüne Göre Gelen Medikal Turist Sayısı.....	61
Tablo 12. Sağlık Turizminde Rekabet Edilebilirliğin Düzeyleri ve Endeksleri	71
Tablo 13. Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye, 2013	72
Tablo 14. Bakanlık Belgeli Konaklama Tesisleri (2018).....	77
Tablo 15. Yıllar İtibariyle Turizm İşletme Belgeli Termal Otellere Yabancı Ziyaretçilerin Geliş Sayısı, Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranı	78
Tablo 16. Yıllar İtibariyle Turizm İşletme Belgeli Termal Otellere Yerli Ziyaretçilerin Geliş Sayısı, Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranı	79
Tablo 17. Türkiye’de Engelli Turizm Pazarının SWOT Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi	82
Tablo 18. Türkiye’ye Sağlık ve Tıbbi Nedenlerle Gelen Yabancılar ve Türk Vatandaşları	89
Tablo 19. Türkiye’ye Gelen Turistlerin Sağlık Harcamaları	90
Tablo 20. Sağlık Turizminde 2017 ve 2023 Hedefleri.....	90
Tablo 21. 2010-2016 Yılları Arasında Türkiye’nin Turizm Gelirleri.....	91
Tablo 22. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Yılı Hedefleri Kapsamında Sağlık Turizmi	97

Tablo 23. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler.....	110
Tablo 24. 2001-2017 Yılları Arasında Ülke Düzeyinde Sağlık ve Turizm Sektöründe Düzenlenen Teşvik Belgeleri, Yatırım Tutarları (Milyon TL) ve İstihdam Sayıları.....	113
Tablo 25. Sağlık Turizmi Sektörüne Destek Teşviki.....	114
Tablo 26. Sağlık Turizmi SWOT Analizi (Türkiye Medikal Turizm Raporu, 2017).....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1. Yabancı Hastaların Kurumlara Göre Dağılımı (%). 2018 Yılı İlk 6 Ay	45
Şekil 2. Sağlık Turizminde Türkiye'nin Rekabetçilik Unsurları.....	48
Şekil 3. 2008-2011 Dönemi Türkiye'de Sağlık Hizmeti Alan Yabancı Ziyaretçilerin Dağılımı (kişi).....	62

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACT	: Türkiye Engelliler Merkezi
AHD	: Akredite Hastaneler Derneği
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
ENAT	: Engelsiz Turizm için Avrupa Ağı
EUROSTAT	: Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ISO	: Uluslararası Standardizasyon Örgütü
JCI	: Joint Commission International
JEVAK	: Jeotermal Enerji Kaynakları Araştırma ve Değerlendirme Vakfı
KHGM	: Kamu Hastaneler Genel Müdürlüğü
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MASUDER	: Maden Suyu Üreticileri Derneği
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
MTA	: Maden Tetkik Arama
MASUDER	: Maden Suyu Üreticileri Derneği
SATURK	: Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SPA	: Salus Per Aquam
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
THTDC	: Türkiye Sağlık Turizmini Geliştirme Konseyi
THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türkiye İş Birliği Koordinasyon Ajansı

TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TKDK	: Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TTM	: Türkiye Ticaret Merkezi
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TSTD	: Türkiye Sağlık Turizmi Derneği
TUSEB	: Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRSAB	: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği Dernekleri Federasyonu
TÜRSAF	: Türkiye Sağlık Turizmi
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TYDTA	: Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı
UNWTO	: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
USHAŞ	: Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi
vb	: ve benzeri
vd	: ve diğerleri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu
YMMMO	: Yeminli Mali Müşavirler Odası
WCS	: World Certification Services

GİRİŞ

Sağlık turizmi; normalde ikamet edilmekte olan bir yerden başka bir ülke ya da bölgeye tıbbi (organ transplantasyonu, ameliyatlar, diş ve göz tedavileri, teşhis ve tanı hizmetleri vs.) veya tıbbi olmayan (plastik cerrahi operasyonları, sağlıklı yaşam ve zindelik, geriatric bakım ve tedaviler vs.) hizmetleri alma amacıyla yapılmış olan seyahatleri kapsamaktadır. Sağlık turizminden faydalanan kimseler gerçekleştirdikleri seyahat doğrultusunda değişik tatil imkanlarından yararlınsalar da asıl maksatları öncelikle belli bir sağlık hizmetini kullanmaktır (Bookman ve Bookman, 2007).

Sağlık turizmi; insanların normalde yaşamış oldukları yerlerden farklı bir yerlere tedavi edici, koruyucu, sağlığı geliştirici veya rehabilitasyona dönük sağlık hizmetlerini almaları amacıyla yapılmış olan seyahatlerdir. Bu turizm türüne ilişkin gidilecek olan yerler açısından ülkelerin bazılarının öne çıktıkları görülür. Sağlık turizmi sektöründe öne çıkan ülkeler arasında; Hindistan, Singapur, ABD, Güney Kore, Türkiye, Küba, Malezya, Tayland, Brezilya, Arjantin, Almanya, Güney Afrika, Meksika, Macaristan, Yunanistan, Fransa, İspanya İtalya, Polonya ve Birleşik Arap Emirlikleri sayılabilir.

Sağlık turizmi ile turist sağlığı kavramları aynı anlamları ifade etmemektedir. Nitekim sağlık turizmi; bireyin sağlığını yeniden elde etme, ilerletebilme veya koruyabilme adına gerçekleştirmiş bulunduğu turistik seyahatlerdir. Turistin sağlığıysa seyahat esnasında turistin karşılaşmış olduğu her türdeki sağlıkla ilgili problemlerinin teşhisi ve tedavisi yine farklı kazalar ve hastalıklardan korunabilme noktasında alınan tedbirler bütünüdür (Gençay, 2007; Aydın ve Şeker, 2011).

Ülkeler ve de bölgelerin ekonomilerine sağlık turizminin pek çok olumlu tesiri bulunmaktadır. Bu turizm türünden faydalanma amacıyla ülkeye gelmiş olan turistlerden elde edilen gelirlerin ülke ile bölge ekonomilerini ilerletmesi, ülkelerin aralarında farklı sosyal ve kültürel paylaşımları sunması, beceri, bilgi ve de teknoloji takası bunların bazılarıdır. Bunlara ek olarak sağlık turizmi, ülke ve bölgedeki tıbbi sektörün ve ticaretin gelişmesine, tıbbi hizmetlerdeki kalitenin yükselmesine ve bu

hizmetlerin paralelinde kamuyla özel sağlık kurumlarının bütünlüklü bir yapıyı sergilemelerine pozitif yönden destek sağlayabilmektedir (Annette ve Arellano, 2007).

Sağlık turizmindeki ilerlemeye etki eden birtakım engellerle olumsuzluklar mevcuttur. Ülkelerin kendi aralarında sosyal, ekonomik, politik, teknolojik ve kültürel farklılıkların bulunması bu engellerin önde gelenlerindedir. Milletlerarası sağlık sistemlerinde, tıbbi teknolojilerde ve de sarf edilen tıbbi materyallerdeki uyumsuzluklar da bu turizm türünün ilerlemesine engeller çıkarabilmektedir. Bunların yanı sıra, ülkelerdeki yasal mevzuatın sağlık turizmine elverişlilik göstermemesi, bireylerin diğer ülkelerin sağlık sistemlerine ilişkin yeterli düzeyde bilgilerinin bulunmaması, sağlık güvencelerindeki kapsamın başka ülkelerdeki sağlık hizmetleri alımına elverişli bulunmaması benzeri durumlar bireylerin sağlık turizmi maksadıyla yapacakları seyahatleri güçleştirebilmektedir (Lengyel ve Ötvös, 2003).

Bu sebeple, sağlık turizminin ülkeler ve de bölgeler boyutunda gelişebilmesi adına öncelikli olarak sözü edilen bu engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yine, sağlıkla ilişkili bu sektörde bir standardizasyona gidilmesi, ülkeler arasındaki iletişimin teşkili ve de bu turizmin pazarlanabilmesi doğrultusunda çalışmalarda bulunulması sağlık turizminin ilerlemesinde ciddi önem arz etmektedir.

Son dönemlerde Türkiye'deki tıp sektöründe ortaya çıkan gelişmelerin yanında özel sektöre ait kurumların da katkılarının artmasıyla beraber sağlık turizmi daha mühim bir konuma ulaşmıştır. Sağlık turizmi bağlamında gelecek misafirlerin kendilerinden hizmet almalarını amaçlayan pek çok sağlık kuruluşu uluslararası nitelikli akredite evraklarını elde etme adına gayret göstermekte ve de farklı türden pazarlama stratejilerini uygulamaktadırlar (Joint Commission International, 2014). Bunlara ek olarak, kimi sağlık işletmeleri bilgilerini ve tecrübelerini artırmanın yanında noksanlıklarını da giderme maksadıyla sağlık turizmi sektörüyle ilgili düzenlenmiş olan fuarlara katılarak, kendi bünyelerinde yabancı hastane birimleri açmaktadır.

Sağlık Bakanlığı tarafından sunulan verilere göre, Türkiye'de son dönemlerde sağlık hizmetleri alan yabancı hasta sayısı giderek artmaktadır. Yabancı hastalardaki bu artış hem kamuya hem de özel sektöre yansımaktadır. Ancak verilen bu

hizmetlerdeki artış kamuya kıyasla özel sağlık kuruluşlarında çok daha yüksek hızlarla karşılanmaktadır.

Uluslararası sağlık turizm piyasasında pazar payı yüksek olan bir ülke şeklinde yer alabilme adına sektördeki diğer ülkeler ile rekabet edilmesi gerekmektedir. Bu rekabetçi ortamda Türkiye'nin sağlık turizmi sektöründeki mevcut durumu, bu alanda sahip olduğu zayıf ve güçlü tarafları bulunmaktadır. Bu bakımdan, gelişmekte olan sağlık turizmi piyasasında yer alan rakip ülkelerin bu piyasadaki yatırımlarını artırmalarının sebeplerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın konusu, bütün dünyada hızlı bir şekilde gelişmekte olan sağlık turizminin Türkiye'de var olan durumun geliştirilmesi, gereken yönlerinin ve ihtiyaçlarının belirlenerek turizm önerilerinin sunulmasıdır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, dünya ekonomisinde önemli bir yer tutan ve sürekli şekilde değeri artan sağlık turizminin, Türkiye'deki farkındalığının artırılarak gelişmesi için öneriler sunmaktır. Bu çalışmada Türkiye'de sağlık turizmi ve bu turizmin alt dallarının ele alınması suretiyle Türkiye'deki var olan durum incelenmiştir. Sağlık turizminin Türkiye'deki ve de dünyadaki stratejik pazarlama yöntemleri tespit edilmiştir. Bu çerçevede hangi stratejik pazarlama uygulamaları kullanılırsa ülkeye gelecek olan sağlık turisti miktarında artışın oluşabileceği, konuya ilişkin yapılmış olan çalışmalar da incelenip değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde kapsamlı bir literatür taraması yapılarak temel kavramlar verilmiştir. İkinci kısımda, Türkiye'nin dünya sağlık turizminde lider ülkeler ile karşılaştırılması yapılmıştır. Sağlık turizminde rol alan kamu ve özel kurumlardan bahsedilmiştir. Bölgesel kalkınma sürecinde sağlık turizm sektörünün rolü incelenerek, Türkiye'de sağlık turizminin ekonomik boyutu ve potansiyeli değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde sağlık turizminin SWOT analizi yapılmış, Türkiye'nin sağlık turizmindeki zayıf ve güçlü tarafları ortaya koyularak, önünde hangi fırsatların ve tehditlerin olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SAĞLIK TURİZMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Tarih boyunca insanlar değişik sebeplerle çoğu defa yaşamış oldukları yerlerden farklı yerlere seyahatlerde bulunmuşlardır. Bu seyahatlerde çoğunlukla ticari ve dini amaçlar söz konusuysen, bazıları da sağlık amaçlı gerçekleşmiştir (Kozak vd. 2014). Bireyleri turistik amaçlı seyahatlere yöneltmekte olan sebeplerden birisi de sağlık olmuştur. Bu durum bazen yitirilen sağlığı yeniden kazanma adına ortaya çıkmış olduğu gibi, bazen ise sağlığı devamlı olarak koruyabilme adına oluşmaktadır (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002).

Son dönemlerde gelişmiş ülkelerin çoğunda vatandaşların çoğu daha uygun ve de kaliteli tıbbi tedavi, yenilenme, bakım ve rehabilitasyon gibi sağlık boyutlu hizmetleri alabilmek noktasında uluslararası seyahati de gündemlerine getirmişlerdir. Sağlığa dair hizmetleri turizm bölgelerindeki doğal bir çevrede almak, eşzamanlı olarak da esenliğe ve rehabilitasyona ulaşabilme düşüncesi “sağlık turizmi” sektörünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Çağımızda gelişmiş ve de gelişmekteki ülkelerdeki endüstrileşme ve şehirleşme neticesinde karşılaştıkları çevresel sorunlar ve havanın kirliliği, kişinin sağlığına zarar veren, işgücü verimini azaltan bir yaşama ortamı oluşturmuştur (Ülker, 1994). Bireylerin sağlıkları ve işgücündeki verimlerini koruma adına deniz, kaplıca ve iklim tedavileri benzeri uygulamalar iç ve dış turizmle entegre olarak sağlık turizmine dayanak oluşturmuştur. Bu turizm çeşidi, bireylerin, tedavi ve bakım için gitmiş oldukları mekânlarda beslenme, konaklama, dinlenme ve de eğlenme gereksinimlerinin sağlanmasıdır. Sağlık kürleri ve tedavi tüm yıl boyunca yapılabildiği gibi minimum 3 hafta sürmesi gerekliliğiyle turizm sektöründe ayrı bir çekiciliğe sahiptir (Hacıoğlu ve Şahin, 2008).

Sağlık turizmi, global turizmdeki en süratli gelişen kısımlardan birisidir. Zira insanları turizme ve seyahate yönlendiren etmenlerin başında sağlık gelmektedir. Bireyler kaybolan sağlıklarını geri kazanmak ya da sağlıklarını uzun süre korumak

için, hastalıkları daha önceden önlemek, daha sağlıklı olmak ve güzelliklerini korumak ya da artırmak istemektedir (Gülen ve Demirci, 2012).

Sağlık turizminde eğlenceden ziyade iş yaşamından uzak kalmak ve sıcak iklimlerle sularda yeniden sağlığı elde etmek olgusu ön planda olmaktadır. Sağlık turizmi ifadesi genel olarak, zinde ve sağlıklı kalmaya dair bütün kavramları kapsar iken medikal turizm kavramıysa tıbbi müdahaleleri ve de tedavi olma amaçlı turizm kavramlarını kapsamaktadır (Usta, 2009). Sağlık turistiye, öncelikli olarak, yaşadığı yerde bulamamış olduğu sağlığını dışarılarda arayan kimse demektir. Bu sebeple bu kimsede ağır basan nokta turist kimliği olmaktadır. Bu turist; sağlığa ilişkin hizmetlerin yanında eğlence, boş zaman, eğitim ve spor gibi etkinlikler vasıtasıyla yaşamındaki meşguliyetleri bir süre ortadan kaldırma amacıyla, mevcut sağlıklarını koruma veya sağlık problemlerini giderecek olan ürünleri ve de hizmetleri satın alır (Pekin, 2011).

1.1. Sağlık Turizminin Tanımı ve Kapsamı

En genel anlamı ile sağlık turizmi, bireylerin sağlık hizmetleri sebebiyle yaşadıkları yerden başka bir yere yaptıkları planlanmış seyahatler şeklinde tanımlanmaktadır (Aydın ve Şeker, 2016).

Sağlık Bakanlığının (2014) yaptığı tanıma göre, sağlık turizmi; kişilerin gereksinim duydukları tıbbi tedaviyi alabilmek, termal su kaynaklarını kullanabilmek, rehabilitasyon hizmetleri ya da kendilerini daha sağlıklı ve esen hissedebilmelerini temin edecek hizmetleri alma gayesiyle yabancı bir ülkeye seyahat edilmesidir. Hofer vd. (2012). Sağlık turizmini, insanların sağlıklı olan hallerini devam ettirebilmek ya da daha iyi duruma getirme maksadıyla medikal hizmetler olarak, fiziki egzersizleri yaparak veya terapi görerek farklı bir mekana gitmesi şeklinde ifade etmektedir.

Sağlık turizmi, seyahati yapan bireyi daha sağlıklı kılan seyahatleri içermektedir. Genel olarak sağlığın daha iyi hale getirilmesi ya da korunması amacı güdülerek, belli bir zaman dilimi için bulunduğu yerden başka bir yere giden bireylerin doğal olan kaynakları kullanarak eğlence, dinlenme, beslenme, konaklama

ve kür uygulaması gibi ihtiyaçlarını karşılamaları söz konusudur. (Bahar ve Kozak, 2015; elik, 2013). Sağlık turizmi bir turistik tesisin turistleri çekebilmek için diğer turistik faaliyetlerinin yanında sağlık bakım hizmetini sunmaları ile oluşmaktadır. Bunun için hemşireler ve uzman doktorlar ile yapılan bitkisel tedavi, akupunktur, özel aletler ve tıbbi bakımlar kullanılabilir (Roney, 2011).

Bu hizmetler, özel bakım veren ve belli bir hastalık için yararlı hizmet sunan tesis ya da bölgeler, koruyucu sağlık uygulamaları için hizmet veren kilo kontrol klinikleri, SPA'lar ve belirli bir hastalığa diğer sağlık merkezlerinden farklı bir tedavi uygulayan ünlü klinikler gibi tesisler de sunulur (Gülen ve Demirci, 2012).

Sağlık turizmi, kişisel ve bireysel deneyim sunan bir turizm çeşidi olması nedeniyle günümüzde uluslararası alanda büyük ilgi görmektedir. Bu sebeple sağlık faaliyetlerinin turizm içindeki payı artmakta ve önemli hale gelmektedir (Güneş ve Dülger, 2017).

Kıta Avrupası literatüründe ve AB tarafından sağlık turizmi "sınırlar arası sağlık bakımı" (cross-border health care) şeklinde ifade edilmektedir. Bu turizm 3 değişik biçimde yapılmaktadır: ilk olarak temel niteliklerdeki acil veya rutin operasyonla ameliyatlardır. Bunlara rnek olarak kanser tedavisi, bypass ameliyatı, organ transplantasyonu, kısmi veya tam kalça operasyonları, gözle ilgili işlemler, ağız ve diş sağlığına dair müdahaleler verilebilir. İkinci olarak, zorunlu olmayan yani isteğe bağlı bulunan operasyonlarla plastik cerrahi gibi tıbbi eylemleri kapsamaktadır. Son olarak da kaplıca ve ılıcalar (SPA) ile wellness terapisi çerçevesindeki müdahalelerle krleri içermektedir (Gemalmaz ve Ertan, 2015).

Sağlık turizmi, turizm sağlığı ile turist sağlığı gibi kavramlarla aynı anlamı taşımaz. Nitekim turizm sağlığı; turistlerce ziyaret edilen bölgelerdeki şartların turistlerin orada bulunduğu müddetçe turizme uygunluğudur. Turist sağlığı da tatilleri esnasında turistlerin ani rahatsızlanmaları neticesinde tıbbi hizmetlere gereksinim duymalarıyla meydana çıkan kavramdır (Temizkan, 2015).

Sağlık turizmi farklı nedenlerle tercih edilmektedir. Örneğin aynı sağlık hizmeti İngiltere'deki hastalar tarafından daha makul fiyatlara alındığı için;

Kanada’da olan hastalar tarafından kendi ülkelerindeki kısa olmayan bekleme müddeti için; Bangladeş’te olan hastalar tarafından ise ülkelerinde yeterli düzeydeki sağlık hizmetlerini bulamadıkları için tercih edilmektedir. Hastaların bazılarıysa tedavi ve tatili birleştirme noktasında sağlık turizmi faaliyetlerini tercih ederler (Gülen ve Demirci, 2012). Bu turizmi seçmenin ana sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Baş, 2016);

- a) Tıbbi hizmetlerdeki yüksek teknolojinin, sağlık hizmetinin ya da nitelikli insan kaynağının azlığı ya da hiç olmaması,
- b) Hastalardaki tedaviyi gördükleri yerlerde tatil yapma düşüncesi,
- c) Hastalardaki sağlık hizmeti alımlarında uygun olan fiyatı tercih,
- d) Daha kaliteli ve nitelikli tıbbi hizmetleri alma düşüncesi,
- e) Alınan tıbbi hizmette gizliliğe ehemmiyet verilmesi (plastik cerrahi, kısırlık tedavisi gibi),
- f) Şifalı su olanaklarının fazlaca olduğu bir yerde tatilini yapma düşüncesi,
- g) Hastalardaki tabiat güzelliğine sahip bulunan yerlerde tedavi görme düşüncesi (ormanlar, yaylalar, kültürel ve tarihi zenginlikler gibi),
- h) Kişilerin kendi oldukları yerlerde termal tesislerin ve termal turizm olanaklarının kıtlığı,
- i) Kimi hastaların (yaşlıların, kronik hastalıkları olanların, engellilerin, madde bağımlılıkları olanların) farklı mekanlarda tedavi görme talepleri.

Artık günümüzde yeni bir turizm türü olarak, meydana çıkan sağlık turizminde bireyler yitirdikleri sağlıklarını tekrar elde etme veya mevcut sağlıklı hallerini koruyabilmek gayesiyle diğer ülkeleri tercih edip, bunlara ilave olarak da gitmiş oldukları yerlerde tatillerini de yapmaktadır. Dolayısıyla sağlık turizmi, altyapılarını kullanarak “kendi ülkesi dışında başka bir ülkeye seyahat etmek amacıyla yapılan, sağlık ve turizm hizmetlerini bir arada sunan bir turizm türü” olarak tanımlanmaktadır (Çevirgen, 2014).

Özkurt’a (2007) göre sağlık turizmi, kişilerin sağlık nedenleriyle yaşamış oldukları yerlerinden kalkarak farklı bir yere seyahatte bulunmasıdır. Bu tanım,

konvansiyonel sağlık hizmetlerine ilave olarak, kozmetik ve estetik operasyonları, seçenek sağlık hizmetleriyle birlikte tamamlayıcı tedavileride kapsamaktadır. Gülmez'e (2012) göre sağlık turizmi, amacı sağlığını korumak ya da iyileştirmek olan bireylerin belli bir sürenin içerisinde (genelde yirmi bir gün) tabii kaynaklara gidilip kürlerin uygulaması, beslenme, konaklama ve eğlence ihtiyaçlarını karşılamasıdır.

Sağlık turizmi açısından turistlerin sınıflandırılması ise beş temel grupta incelenmiştir. Bunlar (İçöz, 2009);

- a) *Yalnızca turist*: Ziyaret ettikleri ülkelerde hiçbir tıbbi hizmet almayan kişiler.
- b) *Tatilde tedavi gören turist*: Tatil esnasında hastalandığı veya kaza geçirdiği için sağlık hizmeti alan kişiler.
- c) *Tatil ve tedavi amaçlı turistler*: Tedavi olanakları için bir bölgeyi seçen fakat tek amacı tıbbi bir hizmet almak olmayan kişiler.
- d) *Tatil yapan hastalar*: Belirledikleri yere tedavi maksadıyla giden ve iyileştikten veya tedaviden sonra o yerde tatilini yapan kişiler.
- e) *Yalnızca hastalar*: Gittikleri bölgede tatil amaçları olmayan, sadece tıbbi bir hizmet almak için giden kişiler.

Aydın vd. (2011) yaşadığı ülkeden farklı bir ülkeye tatil gayesiyle giden kişilerin tatilini yaparken acil ya da plan yapmadan tıbbi hizmeti almasını "turistin sağlığı" bireylerin turistik amaçlı gezip konakladığı yerlerin sağlıklı bir ortamın olmasını da "turizm sağlığı" olarak tanımlamıştır. Çevre sağlığının konusu olan turizm sağlığı alanı turistin çevreye, çevrenin de turistin üzerinde olan etkisini kapsar.

Sağlık ve turizm arasındaki ilişki değerlendirildiğinde ortaya olayın hem pozitif hem de negatif yönleri çıkmaktadır. Turistlerin sağlık nedeniyle seyahat etmeleri ve tedavi olmaları bu ilişkinin pozitif tarafını yansıtmaktadır. Turistin sağlığı nedeniyle ortaya çıkan durum ise bu ilişkinin negatif yönüdür. Örneğin kuş gripinin ortaya çıkması Asya ve Pasifik bölgelerinden gelecek olan yaklaşık 12 milyon turistin azalmasına sebep olmuştur. Sars ve domuz gribi hastalıkları ise

negatif ilişkiye örnek verilebilir (İçöz, 2009). Sağlık turizmini etkileyen faktörler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010);

Tablo 1. Sağlık Turizmini Etkileyen Nedenler

Mali nedenler
Demografik gelişmelerle bakım giderlerinin yükselmesi yönünden;
a) Gelişmiş ülkelerdeki tıp ve yaşlı bakım hizmetlerinin pahalı olması ve maliyeti arttırması
b) Yaşlı nüfusun artması
c) Kronik hastalıkların artması
d) Obezite sorunu
e) Sağlık hizmetlerine ulaşımında talebin artması
f) Hastaların bekleme sürelerinin uzaması
Sağlık sigortaları açısından;
a) Daha fazla kâr elde etme isteği
b) Daha ucuza hizmet
c) Sigortalı bireyleri kaçırmamak için sağlık turizmine yönelmeleri
Sağlık hizmeti alan kimselerin gelirlerinin azalması yönünden;
a) Özellikle global kriz dönemlerinde
b) Bireylerin tasarrufa yönelmesi
c) Daha ucuz ve kaliteli sağlık hizmeti talebinin artması
Sağlık hizmetlerine erişim ve bilgilendirmenin yükselmesi dönük nedenler
a) Bilgi çağındaki toplumların sağlık konusundaki bilgilerinin artması
b) Toplumun bilinçli bir tüketici haline gelmesi
c) Sosyal haklar düzeyinin yükselmesi
d) İçinde bulunan çağda iletişimin yüksek düzeye ulaşması
e) Ulaşım ve seyahatin kolaylaşması ve ucuzlaması
Kalifiye elemanın azlığın bağlı olan nedenler
a) Sağlık hizmetinin sunum kalitesi ve talebi kalifiye elemanların ters oranda artması
b) Gelişmiş olan ülkelerdeki talebin artması ve beraberinde bekleme listelerinin ortaya çıkması
c) Gelişmemiş ülkelerde kalifiye eleman ve sağlık teknolojisinin olmaması
d) Sağlık personeli ile ileri sağlık teknolojisinin dünyada hatta Türkiye’de belirli yerlerde yoğunlaşması
Öteki nedenler
a) Medyanın sağlığa dair turizmi sürekli gündeme taşıması
b) Sağlık turizminde yeni sektör temsilcilerinin ortaya çıkması (seyahat acentesi, danışma firmaları vb.)
c) Tıbbi donanımlar imal eden medikal sektörün ve de ilaç firmalarının büyük sağlık kuruluşlarında daha fazla getiri elde etmesi ve ileri teknolojinin vazgeçilmez paydaş haline gelmesi
d) Gelişmiş ülkelerdeki eğitim görmüş olan doktorların kendi ülkelerine dönmeleri

Kaynak: T.C Sağlık Bakanlığı 2010

Sağlık turizminin sağladığı birçok fayda vardır. Bu faydalar Tablo 2’te şu şekilde sıralanmıştır.

Tablo 2. Sağlık Turizminin Soyut ve Somut Faydaları

Sağlık Turizminin Somut Faydaları	Sağlık Turizminin Soyut Faydaları
a) Hasta memnuniyetini artırması b) Kamu ve özel ortaklığı daha iyi hale gelmesi c) Rekabette avantaj sağlaması d) Sağlık kuruluşlarındaki destek hizmetleri arasında iyi bir koordinasyon sağlaması e) Küresel pazarlama ve tıbbi ticareti gelişmesi f) Ülkelere dünya düzeyinde sağlık hizmeti sunduğu imajı yaratılması g) Sosyal ve kültürel deneyimlerin paylaşımı artması h) Uluslararası ilişkiler artırması i) Ülkelerin küresel sağlık bakım sunucusu olarak uluslararası kabulü sağlanması	a) Ülkeler arasındaki bilgi paylaşımını artırması ve teknoloji ile bilgi transferini sağlaması b) Medikal turizmde fiyat tarifleri konusunda gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere avantaj sağlayarak maliyet avantajını artırması c) Tüm yıla yayılmasıyla birlikte istihdamı artırıcı etki sağlaması d) Ülke içindeki veya dışındaki stratejik ortaklığı artırması e) Bu turistlerden elde edilen gelirler ülkenin ekonomik refahını artırması f) Yabancı hastalara fırsatlar yaratılmasıyla birlikte o ülkelerin de hastalarına daha iyi hizmet sunulmasının sağlanması

Kaynak: Altın vd. 2012

1.2. Sağlık Turizmi İle İlgili Kavramlar

Sağlık; fiziksel, sosyal ve psikolojik yönlerden iyi olma durumu şeklinde tanımlanabilir (Ateş, 2016).

Turizm ise, bireylerin gitmiş oldukları yerlerde daimi kalma gayesi taşımaksızın, toplumsal, kültürel, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını temine dönük olarak konaklama, seyahat, yeme içme ve de eğlence aktivitelerini içeren ürün ve hizmet sektörüdür (Özmen, 2007).

Sağlık ile *turizm* ilişkilendirildiği takdirdeyse turistik seyahatlerin bütünüyle günlük hayattan uzaklaşma sayılmadığı göz ardı edilmemelidir. Bu turizm tamamen yeni olan bir olgu olmayıp, yıllardır devam eden çözüm yolu arayışlarından birisidir (Gülen ve Demirci, 2012).

Sağlık turizmi, iki hizmet sektörü olan turizm ve tıbbın arasında olan ortaklıkları içermektedir. Niş bir pazar şeklinde meydana çıkmış olan bu turizm

çeşidi bireylerin kıtalar arası sağlık ve de turizm maksatlı seyahatte bulunmalarını sağlar (Aydın ve Şeker, 2011).

Bu konuda dikkat edilmesi gereken ayırım turizm sağlığı ve turist sağlığı kavramlarının farkıdır. Turistlerin sağlıklarını koruma ve de onların sağlıklı bir biçimde tatil bölgesinden ayrılmasını sağlama turizm sağlığıyla ilişkilidir. Ancak turizmin sağlığı, sağlık turizmine göre farklı olarak, insanlarla değil de daha ziyade bölgesel ve çevresel şartlarla ilgilenir. Turizmin sağlığı; turistlerce ziyaret edilen bölgelerin, ortamın, çevrenin ve de mevcut koşulların turistlerin buldukları müddetçe turizme uygun olmasıdır. Sağlıklı olan bir turizm ortamı ile kastedilen; konaklamanın, çevresel koşulların, yaşam şartlarının, tesislerin ve de öteki tüm turistik olanakların gelen misafirlerin dolu ve de güzel şekilde vakit geçirmesine yardımcı olması, ülkeye girişlerde ve çıkışlarda karşılaşılabilecek olası sıkıntıların minimuma indirgenmiş olduğu bir turistik sistemdir. Turizmin sağlığı, turistin sağlığı ve sağlık turizmi üzerinde iyileştirici bir etkiye sahiptir (Kusen,2011).

Tedavi veya rehabilitasyon görme gayesi taşımadan bulunduğu bir yerden başka yerlere giden kimsenin gitmiş olduğu yerde hastalanmak suretiyle tıbbi hizmetlerinden faydalanmasıysa *turist sağlığını* karşılamaktadır. Turist sağlığı, bir ülkeden başka ülkeye sağlıklı şekilde eğlenme, dinlenme ve de gittiği ülkedeki zenginlikleri görme gayesiyle giden kimsenin ve de bulunmuş olduğu ortamın sağlığını içermektedir (Temizkan, 2015).

1.3. Sağlık Turizmi ile İlgili Çalışmalar

Toprak ve arkadaşlarının (2014) sağlık turizmini inceledikleri çalışmasında, sağlık turizminin tarihi ve ticari anlayış tarafınca bir işkolu şeklinde keşfi ile beraber dünyada hızla büyüyen ticari potansiyeli değerlendirilmiştir. Yapılan çalışmada, alınacak olan tedbirler ve de izlenecek etkin bir yöntemle bu turizmin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin gelişimi bağlamında yeni bir kaynak olabileceği vurgulanmıştır.

Özgül (2014), Türkiye’de sağlık turizmi politikalarını değerlendirmiştir. Ayrıca Türkiye’deki istatistikleri ve yapılan yasal düzenlemeler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dökme (2016), sağlık turizmi kapsamında sağlık çalışanlarının medikal turizm faaliyetlerine bakış açılarını incelemiştir. Araştırmanın sonucunda sağlık çalışanlarının yabancı hastaları yerli hastalara göre avantajlı görmediği, hasta ve de hasta yakınlarıyla iletişimde sorun yaşamadığı sadece yabancı hastaların geldikleri yerdeki kültürel özelliklerinin farklı olması sebebiyle bazı sıkıntılar yaşadığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, hastanelerin daha etkin olabilmesi adına medikal turizmini ayrı bir saha olarak düşünmesi, hedeflerle stratejiler belirlemesi ve dönemin sonunda elde edilmiş olan sonuçları iyi bir şekilde değerlendirerek kurumun hangi noktalarda yeterli olmadığına bakması ve ulaşılan verilerin ışığında alanında uzman kişilerin yönetiminde etkili ve verimli olabilecek politikalar oluşturması önerilmiştir.

Kördeve (2016), sağlık turizmini Türkiye genelinde incelemiş ve Türkiye’de sağlık turizmine 2008 yılından itibaren daha fazla önem verildiği sonucuna ulaşmıştır. Ancak Türkiye’nin daha hedeflenen düzeye çıkamadığı ve bu sebeple zayıf ve güçlü yönlerinin etkili bir analiziyle sektörde daha st basamaklara çıkmasının hedeflenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Acar ve Turan (2016), çalışmasında, sağlık sektöründeki çalışanların sağlık turizmi hakkındaki farkındalıkları üstüne bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmada, çalışmada kamu hastanesinde çalışanların sağlık turizmi konusundaki farkındalık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yapılan alışma sonucunda sağlık turizmi uygulamalarının hem çalışan hem de hasta üzerinde bazı olumlu ve olumsuz etkileri olduğu, bu uygulamalarda yaşanan problemlerin üzerinde daha titizlikle durulması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmada katılımcıların cinsiyeti, medeni durumu, geliri, hangi birimde çalıştığı, ne kadar süredir çalıştığı, en çok hangi birimin sağlık turizmi alanında hizmet verdiği, en uygun alanın hangisinin olduğu ile ilgili bilgiler toplanmış, araştırmanın yapıldığı hastanenin sağlık turizmi uygulamaları, uygulamanın yapıldığı Kırşehir ilinin sağlık turizmi potansiyeli, sağlık turizminin sorunları, sağlık turizminin etkileri, kurumsal yeterlilikler, sağlık turizmi ile ilgili çalışan algıları olmak üzere 5 faktörün altında toplanan faktrlerin değerlendirilmesi neticesinde çalışanlardaki demografik hususiyetlere göre farklılıklar taşıdığı belirtilmiştir. Ancak farkındalıkları ile ilgili kesin ve net bir bilgi sunulmamıştır.

Tökü (2017) çalışmasında Türkiye’de sağlık turizmini araştırmıştır. Çalışmada, genel turizm faaliyetleri, turizm çeşitleri, ekonomik katkılar, sağlık turizminin gelişimi, Türkiye'deki sağlık turizmi faaliyetleri ile Türkiye'nin sağlık turizminde dünyaya açılma hedefleri değerlendirilmiştir.

Uygun (2018), Türkiye’deki sağlık turizmiyle ilgili paydaş analizini gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonucunda, 107 paydaş kurumdan oluşan ağı liderinin T.C Sağlık Bakanlığı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, ağıdaki aktörlerin iş akış düzeneğindeki konumları ve paydaşlar arası ilişki/iş birliği seviyeleri de belirlenmiş olup lider-yıldız, merkezi aktörler, aracılık, kapıcı, yayıncı, izole gibi rollerin hangi aktörler olduğu saptanmıştır. Analiz sonucunda merkezi figürler (aktörler) Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ekonomi Bakanlığı olup lider-yıldız aktör Sağlık Bakanlığı olarak tespit edilmiştir.

Altsoy (2018), sağlık turizmi sektöründe faaliyette bulunan hastanelerdeki var olan sorunları incelemiş ve de çözüme dair öneriler getirmiştir. Bu çalışma, sağlık turizminin bir türü olan medikal turizm hizmetinde bulunan hastanelerde sorunları doğru belirlemek ve çözüm önerileri üretebilmek amacıyla yapılmıştır.

Kaymaz (2018), 2010 sonrasında Türkiye’deki sağlık turizmine ait gelişimi araştırdığı çalışmasında, Türkiye’deki sağlık turizmi için uygun imkânların mevcut olduğu ve bu turizm sahasında oldukça yüksek bir potansiyele sahip olan ülkelerin birisi olduğu sonucuna varmıştır. Türkiye’nin bu alanda lider ülkeler arasına girebilmesi, rekabet edebilmesi ve payını arttırabilmesi için yatırım ve tanıtım çalışmalarını arttırması gerektiğini belirtmiştir.

Çılgınoğlu (2018) araştırmasında, uluslararası ölçekli sağlık turizmini hukuki, ekonomik, ve de idari yönlerden değerlendirmiştir. Çalışmaya göre ülkede sağlık alanında son yıllarda çok ciddi atılımlar yapılmış ve Türkiye özellikle hekim ve kullanılan teknoloji alanında dünyada sayılı destinasyonlardan birisi haline gelmiştir. Türkiye’nin coğrafi konumu ve etrafındaki ülkelerde yaşanan gelişmeler nedeniyle sağlık turizmi konusunda son derece uygun bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir.

1.4. Sağlık Turizminin Tarihsel Gelişimi

Sağlık turizmine ilginin günümüz itibariyle çok daha fazla olması söz konusu olmakla birlikte, sağlık turizmi olgusu tarihsel kökenleri olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde sağlık turizminin dünyada ve Türkiye’deki tarihsel gelişimi açıklanmaktadır.

1.4.1. Dünyada Sağlık Turizmi

Sağlık turizmi oldukça çok eski olan bir olgudur. M.Ö. 10. yüzyıldan itibaren antik Yunan uygarlığı Mısır ve Sümer uygarlıklarına ait olan bilgi birikiminden faydalanmak suretiyle ilerlemiştir. Makedon kralı olan Büyük İskender, Doğu medeniyetlerini egemenliği altına alır ve bunun sonucunda Doğu uygarlığı Yunan uygarlığıyla tanışmıştır. Büyük İskender tarafınca M.Ö. 331’de kurulmuş olan İskenderiye kenti tıbbi düşünce ve de uygulamalarının en önemli merkezlerinden birisi konumuna gelmiştir.

Sümerler, M.Ö 4000’lerde Mezopotamya’daki termal su kaynaklarının yakınlarına binalar yapmışlardır. Binlerce yıl önce Yunanlı seyyahların Tıp Tanrısı olan Asklepion’un mabedi kabul edilen Epidauria ismi verilen Saronik Körfezi’ne gitmeleri sağlık turizmindeki kayıtlı ilk örnekleri kabul edilir. Saronik Körfezi o dönemdeki önemli bir sağlık turizmi bölgesi olarak kabul edilebilir.

M.S 1248’de Mısırlılar Kahire’de en büyük ve de en gelişmiş hastaneyi bina etmişlerdir. Din, ırk ve sosyal konuma bakılmadan herkese hizmet sunma prensibini uygulamak suretiyle dünyanın pek çok yerinden gelmiş olan hastalara tedavi sunmuşlardır (Ongun, 2013).

Avrupa ve İngiltere’de 14. asırdan itibaren sağlık turizmi, tedavi amacından ziyade zindelik sağlamak gayesiyle kaplıcalar inşa edilmiştir. Termal sulardaki faydalı etkilerinden yararlanma ise 18. asırda Roma hamamlarının tekrardan keşfiyle gerçekleşmiştir. Sağlık amacıyla şifalı suların olduğu yöreler tercih edilmiştir (Canver, 2015). 18. asırda İngiltere’deki ılıca kasabaları ve de sanatoryumlara ait sayı yükselmiş, mineraller içeren bu suların pek çok hastalığa iyi geldiği fikri yaygınlaşmıştır (Çetinkaya, 2010).

Neolitik ve Bronz Çağ'da oldukça önemli bir yer tutan sıcak su kaplıcalarından sonra Sağlık Turizmi kilisenin etkisiyle Orta Çağ'da kesintiye uğramıştır. İnsanlar o dönem yalnızca kutsal su ile yıkanmış ve hastalıklar artmıştır. Uzun süre devam eden bu kesinti, 16. yüzyılda gençlik pınarı inancı ile yeniden harekete geçmiş ve sudan sağlık alma yeniden yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde özellikle zengin olan bireyler sağlık durumlarını daha da iyi bir duruma getirmek adına deniz kenarları ve de SPA benzeri yerlere tedavi amaçlı seyahat etmişlerdir. 18. ve 19. yüzyıllarda ise SPA merkezleri odak noktası haline gelmeye başlamıştır (Canver, 2015).

Soğuk ülkelerde yaşayan insanlar 18. ve 19. asırlarda Fransa'daki SPA merkezlerine ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde Avrupalılar yine Almanya'dan Nil'e gitmişlerdir, İngiltere'de yaşayanlarsa bronşit benzeri hastalıkların tedavisi için SPA merkezlerine yönelmişlerdir (Yirik vd. 2015). Sanayileşmenin gelmesi ve şehirlerin hızlı şekilde değişmesi ile birlikte hava kirliliği ve çevre sorunları da artmış ve bu durum insanlarda psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Psikolojik sorunlar, stres, yaşam koşullarının zorlaşması ve küresel krizler ile birlikte sağlık hizmet arayışları da artış göstermiş ve gün geçtikçe sağlık turizmine olan ilgi artmıştır (Cook, 2008).

Endüstri ve sanayi devrimiyle beraber 20. Yüzyıla artık gelindiğindeyse ABD ve Avrupa ülkeleri bilim ve teknolojiye ilerlemişler, tıp sahasında da yine gelişme göstermişlerdir. ABD ile birlikte Avrupa ülkeleri, dünyanın artık sağlık ve tedavi merkezleri konumuna gelmişlerdir. Fakat bu yıllarda yalnızca maddi durumları iyi olanlar sağlık turizmiyle ilgili faaliyetleri gerçekleştirebiliyorlardı. 1980'lere gelinceye kadar ABD ve Avrupa ülkeleri sağlık turizmindeki ayrıcalıklı ülkeler konumundadır. Ancak bu üstünlük hava yollarının genişleyerek ucuzlamasıyla beraber diğer ülkelere geçmeye başlamıştır. ABD'li hastalar artık tedavi giderlerinin daha makul olduğu Güney Amerika'daki ülkelere tedaviyi almaya başlamıştır. Avrupa'daki hastalarsa tedavileri adına Doğu Avrupa'daki ülkeleri tercihe başlamışlardır. 20. yüzyılın sonlarında internet ve de iletişim teknolojilerindeki ilerlemeyle beraber artık tedavi adına deniz aşırı ülkelere de seyahatler başlamıştır (Özgül, 2014).

18. asırdan 20. asra değin maddi sıkıntıları olmayan hastalar genelde gelişmekte olan ülkelerden ABD ve Avrupa'daki tıp merkezlerine tedavi amaçlı seyahatte bulunmuşlardır. Bu durum, 20. asrın sonlarına doğruysa tersine dönmüş ve de gelişmiş ülkelerdeki maddi durumu daha düşük olan insanlar tedavileri adına gelişmekteki ülkelere seyahatler yapmışlardır (Fetscherin and Stephano, 2016).

21. asırdaysa teknolojideki ilerleme, rekabet sebebiyle oluşan makul fiyatlar, sağlık hizmeti sunan kurumların sayısındaki artış, insana değer veren kaliteli hizmetlerin ve daha güvenilir bir ortamın oluşması sağlık turizmine dönük talebi daha çok artırmıştır (Yirik, 2014).

1.4.2. Türkiye’de Sağlık Turizmi

Türkiye’deki sağlık turizmini etkileyen unsurlardan olan hamamlar oldukça önemlidir. Hamamlar Cumhuriyet öncesinde Selçuklu Türkleri döneminde oldukça önemlidir ve tarihte Roma hamamları kadar önemli bir yer tutmaktadır. Selçuklu döneminde başlayan bu hamamlar, Osmanlı dönemine gelindiğinde hem inşa hem de kullanım açısından zirveye ulaşmışlardır. O dönemde inşa edilen ve günümüzde sağlık turizminde etkin olarak kullanılan çok sayıda kaplıca ve hamam bulunmaktadır. Türkler Romalıların yanı sıra havuz sistemi şeklinde kaplıca tesisleri değil, akarsulu yıkanma yerleri yapmış ve havuza girmeden vücudun temizlenmesi gerektiği üstünde durmuşlardır. Özellikle Bursa’da çok sayıda kaplıcalar yapılmış, “Yunan, Roma, Bizans ve Selçuklularda” başlayan ve Osmanlılarda devam eden bu kaplıcalar ile Bursa Osmanlı’nın kaplıca merkezi olmuştur (Avşaroğlu, 1968).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra diğer alanlarda olduğu gibi turizmde de çalışmalar artmış ve sağlık turizmi ile ilgili ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1933 yılında Atatürk tarafından İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde “Hidro-Klimatoloji Kürsüsü” kurulmuş kaplıca ve sağlıklı sularla ilgili bilimsel temeller atılmaya başlanmıştır. 1975 yılında ise tıp gelişimi ile birlikte Yüksek Öğretim Kurulu tarafından bu birim anabilim dalı haline getirilmiş ve gereken uzmanlar yetiştirilerek sağlık turizmi tesislerinin kurulması üzerinde önemle durulmuştur. Gerçek anlamda sağlık turizminin gelişmesi ise Türkiye’de son dönemlere tekabül etmektedir. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı tarafından gerçekleştirilen turizm

faaliyet ve planları içerisinde sağlık turizmi de son donemlerde etkin Şekillerde yer almaktadır (Aydın, 2012).

Sağlık turizmi kapsamında Turkiye’de; klinik konukevleri, sağlıklı yaşam tesisleri ve de yaşlı bakım tedavi merkezleri benzeri yatırımlarda bulunulmuŐtur. Yine Sağlık Bakanlığı Turkiye’ye gelmiş olan turistlere ve de yabancı hastalara donuk olarak, 112 acil ağrı merkezi ve 184 hasta Őikayet hattında yabancı dillerde gelecek çağrıları yanıtlayacak tercumanlar istihdam etmeye başlamıştır (Gulmez, 2012).

Turkiye’de “Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Mudurluğu” çatısı altında “31 Mart 2010 Tarih ve 18529 sayılı makam oluru” ile “Sağlık Turizm Birimi” kurulmuştur. Bu birim 5 Mayıs 2011’de “Tedavi Hizmetleri Genel Mudurluğu’ne, “Sağlık Turizmi Koordinatorluğu” adıyla devredilmiştir. Daha sonra 2 Kasım 2011’de 663 Sayılı KHK Gereği Bakanlıkta yeniden yapılandırmaya gidilmiŐ ve bu kapsamda “Sağlık Hizmetleri Genel Mudurluğu” bunyesinde “Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı” olarak, yeniden duzenlenmiŐtir. “26.12.2013 tarih ve 43148 sayılı Bakanlık Makam Onayı” ile “Sağlığın Geliştirilmesi Genel Mudurluğu’ne” aktarılmıŐ olan Daire Başkanlığı; “26.08.2016 tarih ve 3942 sayılı Bakanlık Makam Onayı” ile tekrar “Sağlık Hizmetleri Genel Mudurluğu’ne devredilmiştir. “7 Őubat 2015 tarih ve 1332 sayılı 2015/3 Genelge” ile “Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu “SATURK” teşkil edilmiştir. Ayrıca Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) oncelikli donuŐum programlarının arasında Sağlık Turizminin Geliştirilmesi, oncelikli konu başlıkları arasında verilmektedir (Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı, 2018). Turkiye’de sağlık turizmi kapsamında sağlık turizminin daha gulu hale getirilmesi, sağlık turizminin tanıtılması ve kitleler için çekici hale getirilmesi, halihazırda verilen hizmetlerinin kalitesinin artırılması, hizmet kapsamının artırılması, sağlık turizm yonetiminin daha iyi hale getirilmesi, sağlık turizmi için hukuki ve kurumsal altyapının geniŐletilmesi, sağlık turizminde teknik ve fiziki altyapının geliştirilmesi gibi konular uzerinde durulmakta ve her geçen gun sağlık turizminin daha iyi hale gelmesi için çalışılmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2013).

Tablo 3'te 2012 ve 2017 arasında Türkiye'ye sağlık ve tıbbi sebeplerle giriş yapmış olan turistlerin sayıları gösterilmiştir.

Tablo 3. 2012 ve 2017 Arasında Türkiye'den Çıkış Yapmış Olan Sağlık Turistleri (Sağlık ve Tıbbi Nedenler (bir yıldan az))

Yıllar	Sayı
2012	216.228
2013	267.461
2014	414.658
2015	360.180
2016	377.384
2017	433.292

Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=74&locale=tr> (07.01.2019).

Tablo 3'ten de görüleceği gibi 2015 ile 2016 dışında ülkeye sağlık ve tıbbi maksatlı gelen turistlerin sayıları devamlı bir artış göstermiştir. Bu tabloya göre, Türkiye'nin sağlık turizmi alanında tercih gören ülkelerin arasında olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Sağlık Turizminde Türkiye'nin Hedef Ülkeleri

Afrika	Avrupa	Amerika	Asya	Ortadoğu
Angola	Almanya	ABD	Afganistan	Bahreyn
Cezayir	Arnavutluk	Kanada	Azerbaycan	BAE
Etiyopya	Belçika		Kazakistan	Irak
Sudan	Bosna Hersek		Kırgızistan	Katar
G. Sudan	İngiltere		Moğolistan	Kuveyt
D. Kongo	Danimarka		Özbekistan	Suudi Arabistan
Kamerun	Finlandiya		Pakistan	Yemen
Libya	Fransa		Tacikistan	
Çad	Hollanda			
Gana	İsveç			
Madagaskar	İsviçre			
Mali	Karadağ			
Moritanya	Kosova			
Nijerya	Lüksemburg			
Kenya	Norveç			
Senegal	Makedonya			

Tanzanya	Romanya
Tunus	Rusya
Uganda	Ukrayna
Zambiya	

Kaynak: BAKA, Sağlık Turizmi Sektör Raporu, 2013

Tablo 4'e göre Türkiye'nin hedeflediği ülkeler; tedavi giderlerinin yüksekliği sebebiyle Amerika, uzun dönemli bekleme müddetinin olması sebebiyle Avrupa; teknolojik altyapılarının yeterli olmaması sebebiyle de Ortadoğu ve Afrika ülkeleridir.

Türkiye'de büyük şehirlerde sunulan sağlık hizmetlerindeki kalite modern teknolojilerin gelişimiyle beraber yükselmiştir. Bunun sonucunda da Türkiye; Ortadoğu, Avrupa ve Rusya'nın sağlık turizm adına tercih gösterebileceği bir pazar konumuna gelmiştir. Türkiye, mevcut konumu itibariyle özellikle Avrupa'daki Arnavutluk vb. düşük gelire sahip ülkelerle; Azerbaycan, Gürcistan, Özbekistan, Türkmenistan ve de Kazakistan gibi eski Doğu Bloğu ülkelerinin talep gösterebileceği bir ülke durumundadır (Dikmetaş-Yardan vd. 2014).

Aşağıdaki tabloda ülkeye sağlık turizmi maksatlı gelmiş olan hastaların tercih etmiş oldukları on il ve de gelen hastalara ilişkin sayılar verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye'de Sağlık Turizmi Kapsamında Uluslararası Hastaların Gelmiş Oldukları İlk On İl ve de Hasta Sayıları (2012)

İl	Hasta sayısı
Antalya	87.167
İstanbul	68.842
Ankara	18.926
Kocaeli	14.101
İzmir	13.925
Muğla	13.183
Aydın	7.128
Karaman	4.590
Adana	4.031
Sakarya	3.493

Kaynak: Sayın vd. 2017

Tablo 5'e göre, en fazla tercih edilen il 87.167 hastayla Antalya, 68.842 hastayla İstanbul'un en fazla tercih gören ikinci il olduğu, Sakarya'nın ise 3.493 hasta sayısı ile en çok tercih görmekte olan onuncu il olduğu görülür.

Türkiye, dünyadaki JCI akreditesine sahip en çok sayıdaki sağlık kurumuna sahip ülkelerin birisidir. Bu akredite olmuş olan sağlık kurumları, sağlık turistleri adına nitelikli sağlık personeli, yüksek kalitedeki altyapı ve de hizmetleri sunan bir yapıya sahiptirler. Türkiye'deki sağlık hizmetlerine ilişkin fiyatlar İrlanda, İngiltere, Avusturya ve de İtalya gibi Batı Avrupa'daki ülkelere nazaran oldukça uygundur (Kılınç, 2013).

Türkiye'deki özel hastanelerin faaliyetleriyle medikal turizm son dönemlerde ilerleme göstermiştir. Pek çok hastane, global ölçekteki sağlık turizmi fuarlarına katılım göstermeye başlamış ve de hastalara daha iyi hizmet sunmak adına işletmelerinde “yabancı hasta departmanları” oluşturmuşlardır (Özsarı ve Karatana, 2013).

Türkiye'de 48 adet Joint Commission International tarafınca akredite almış ve uluslararası standartta hizmet sunan sağlık kurum ve kuruluşu bulunmaktadır. Daha önceleri yalnızca özel hastanelerde yoğunlaşan sağlık turizmi günümüzde kamu hastaneleri ve üniversitelerde alt yapı güçlendirilmesi ile daha yaygın hale getirilmektedir. Bu kapsamda Şehir Hastaneleri inşa edilmeye başlanmış, bir kısmı tamamlanmış, bir kısmının yapımı hala devam etmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018).

Onuncu Kalkınma Plan'ında “Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Dönüşüm Programı” bünyesinde dünyada Türkiye'nin yükselmekte olan bir pazar olduğu, yaşlı ve engelli turizmi, termal turizm ile medikal turizmde hizmet kalitesinin artırılarak rekabet yükünün artırılmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda 100 bin yatak kapasitesi olan termal turizmde altı yüz bini tedavi gayeli olmak üzere, bir buçuk milyon yabancı turist için hizmet sunmanın hedeflendiği, medikal turizmde yedi yüz elli bin yabancı hasta ile beş altı milyar USD gelir elde edileceği ve bu hizmetler ile Türkiye'nin dünyanın ilk beş listesinde yer almasının planlandığı hedef olarak açıklanmıştır.

Ayrıca, Türkiye’de 18 Ekim 2017’de Sağlık Bakanlığı ve Kültür Turizm Bakanlığı’nın arasında “Sağlık Turizminin Tanıtımı İş Birliği Protokolü” oluşturulmuştur. Bu protokol ile birlikte “Sağlık için Türkiye” algısının dünyaya verilmesi planlanmaktadır. Protokol ile birlikte uluslararası sağlık tanıtım kampanyalarına daha fazla önem verileceği ve özel bir yer ayrılacağı belirtilmektedir. Protokol genel olarak dünyada sağlık destinasyonlarında Türkiye’yi üst listelere taşımayı amaçlamaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017a).

1.5. Sağlık Turizmi Türleri

Sağlık turizminin yalnızca hastanelere tedavi amaçlı gidilen bir turizm türü olarak, görülmemesi gereklidir. Sağlıklı yaşam sunmakta olan her turizm sağlık turizmi kabul edilmekle beraber sağlık turizmi; termal, medikal, SPA & Wellness, geriatri ve de engelli turizmi şeklinde gruplandırılabilir.

1.5.1. Termal Turizm

Termal turizm; termal kaynağa yakın bölgelerin ait olduğu coğrafyaya özgü iklim ve çevre koşullarını kapsayacak biçimde yeryüzüne ulaşan mineralize termal su ve çamurların, insan sağlığına olumlu etkide bulunması amacıyla, konusunda uzman hekimlerin refakatinde; fizik tedavi, diyet ve de egzersiz gibi destek tedavileri içeren ve nihayetinde kür (tedavi) uygulamaları şeklinde ziyaretçilere sunulan sağlık hizmetlerinin meydana getirdiği alternatif bir turizm türüdür (Şahin ve Tuzlukaya, 2013).

İnsanlık tarihinde ilk dönemlerden bu yana mühim bir yer tutan sıcak ve şifalı su kaynakları, günlük yaşam alanlarının belirlenmesinde de etkili olmuşlardır. Bu sıcak su kaynaklarından insanlar, içme ve kullanma suyuyla birlikte şifalı su olarak da faydalanmışlardır (Şimşek, 1991)

Sağlık turizmindeki en mühim türlerden birisi olan bu turizm, madeni olarak isimlendirilen su kaynaklarına hiçbir katkıya ya da değişikliğe uğratılmaksızın, eğitilmiş personel tarafınca uygulanan kürlerin farklı hastalıklara ait tedavilerde kullanılması maksadıyla özel tesislere yapılmış olan seyahatlerdir (Kamber, 2014).

Bir başka ifadeyle termal turizm, insanların sürekli ikamet ettiği yerden geçici olarak ayrılarak, sağlıklı bir yaşam amacıyla termal turizm hizmetini sunan kurumlara gitmesi, orada sunulan konaklama, sağlık kürü, beslenme gibi hizmetlerinden faydalanmaları neticesi meydana çıkan bir turizm türüdür.

Günümüzde, insanlar sağlıksız ve monoton şehir yaşamından uzaklaşmak istemekte, doğayla iç içe olmak, doğal kaynaklardan yararlanmak istemektedir, bunun için insanlar önemli bir alternatif olan, üzerlerinde olumlu bir etki bıraktıklarını düşündükleri termal sulardan yararlanmak istemektedirler (Buldukoğlu, 2014).

Termal suların olumlu etkileri insanlar tarafından öğrenildikten sonra bu sulardan değişik şekillerde yararlanma yollarına gidilmiştir. Hastaların tedavi edilmesi, sağlığın korunması, zinde kalma gibi pek çok neden, insanların termal suları her zaman kullanmalarını sağlamıştır (Güvercin-Göçmen, 2008).

Doğal sıcak suların şifa verici özelliklerinden yararlanılmaya başlanması hususunda kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte günümüze ulaşan çeşitli arkeolojik kazıların buluntuları insanların çok eski dönemlerden bu yana, sağlık maksatlı doğal kaynakların gücünden faydalandıklarını göstermektedir. Doğal sıcak suların şifalı gücünden yararlanmak günümüzde ise bir sağlık turizmi türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdipçiner, 2018).

Termalizm ve turizm kavramları günümüzde bütünleşmiş kavramlardır. Termalizm de turistik ürün ihraç edilememektedir. Bu yüzden bulunduğu yerde tüketilmektedir. Böylece ulaştırma, konaklama ve beslenme gibi hizmetleri zorunlu kılmaktadır (Usta, 2009).

Hem tedavi hem de rekreasyonel faaliyetlerden yararlanabilmek için bütün bir yıla yayılan termal turizm, değişik beklentileri olan turistlere de hizmet sunabilmektedir. Bu yüzden kıyı turizminin yaygın olduğu Türkiye’de yaz sezonunun dışında kalan zamanlarda turizm aktivitesinin devamlılığını sağlayacak bir turizm çeşidi olarak ortaya çıkmaktadır (İbret, 2007).

Bir bölgede belli bir sıcaklığa sahip şekilde yeryüzüne ulaşan içerisinde yararlı mineralleri bulunduran suların ya da şifalı çamurların olduğu yörelere insanların başka yerlerden seyahat etmesi termal turizmin temelini oluşturmaktadır. İnsanlar sağlıklarına kavuşmak amacıyla uzman doktorlar refakatinde fizik tedavi, psikoterapi, egzersiz, rehabilitasyon ve de diyet benzeri destek tedavileriyle kür uygulamaları yaptırarak bu turizm hareketini gerçekleştirmektedirler (Aksu ve Aktuğ, 2011). Aynı zamanda termal, içeriğinde erimiş mineraller bulunmakta olan maden sularının rahatlama ve zinde kalma gibi amaçlarda kullanılmasıdır (Küçükarslan, 2007).

Gelişen dünyada hızlı kentleşme ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği olumsuz çevre koşulları nedeniyle, ülkelerde son zamanlarda doğal kaynaklara dönmek, doğal besinlerle beslenmek, ekolojik tıp, alternatif tedaviler tüm dünyada güçlenen bir eğilim haline gelmiş ve gelişen teknolojiye rağmen insanlar, doğal yöntemleri daha fazla tercih eder olmuşlardır (Özdipçiner, 2018). Termal turizm, dünya turizmi çerçevesinde özel bir yer almaktadır. Bu turizm türüne duyulan gereksinim nedeni ile konu “turizm” ve “halk sağlığı” şeklinde çift yönlü olarak ele alınmaktadır. Dünyada ve ülkemizde, insanlar tatil dönemlerinde sağlıklı olmayı amaçladıklarından dolayı termal turizme olan talep derecesi de artmaktadır. Bu nedenle günümüzde ılıca, kaplıca, deniz ve de dağ kürlerinin uygulanmış olduğu, hem dinlenip hem de tedavi görerek tatil merkezlerinde (termal istasyonlarda) tatillerin geçirilmesi olarak ifade edilebilir (Aydın ve Şeker, 2011).

1.5.1.1. Termal Turizmin Temel Unsurları

Sağlık ve de tedavi maksatlı kullanım şeklinde değerlendirilen termal turizm sadece hasta bireylere değil, aynı zamanda sağlıklı bireylere de yöneliktir.

Termal turizm kapsamındaki kaplıca ve bu doğrultuda oluşturulan merkezlerde gerçekleştirilen tedavilerin içinde; fizyoterapiler, kaplıca tedavileri, talassoterapi, hidroterapi, klimaterapi ve de balneoterapi bulunmaktadır. Bu tedavi yöntemlerini turizm ile biraraya getirmekte olan ortak husus, bu tedavilerin belli bir konaklama mühleti gerektirmesi nedeniyle bu doğal kaynaklara sahip olan bölgelerde donanımlı otellerin ya da öteki konaklama olanaklarının bulunmasının gerekli

olmasıdır. Yine devamında bu tabii kaynaklara sahip olan yerlerin termal boyutlu turizme aşılması adına gerekli olan esas unsurların arasında uzman doktorlar, diyetisyenler, fizyo-terapistler ve de rehabilitasyon uzmanlarından müteşekkil insan kaynakları gelmektedir. İlgili ekipmanların temininden sonra, sunulan hizmetteki kalite, bölgedeki turistik zenginlik yine hava ve kara yollarıyla ulaşımdaki kolaylık ve rahatlık birleştirildiği taktirde bir ülkedeki sağlık turizminin bünyesinde termal turizmden alacağı pay da belirginleşmektedir (Zengingönül vd. 2012).

1.5.1.2. Termal Turizmi Şekillendiren Faktörler

Termal turizmin günümüzde günceliğini korumasının nedeni insanlar tarafından hala tercih ediliyor olmasıdır. Termal turizmde ülke ekonomisi ve de insan sağlığı adına pek çok fayda bulunmaktadır. Bunların birkaçı aşağıda gösterilmiştir (Öztürk ve Bayat, 2011).

- a) 12 ay boyunca turizm yapma olanağı sağlaması,
- b) Tesislerdeki üst düzey doluluk oranına ulaşmasını mümkün kılması,
- c) Yüksek istihdama katkıda bulunur,
- d) Diğer alternatif turizm türleriyle kolaylıkla bütünleşip yerel turizmin gelişimine katkı sağlaması,
- e) Termal işletmelerde sağlığı iyileştirmekte olan etkinliklerin yanında, sağlıklı insana ulaşma, eğlence ve de dinlenme imkânlarının da yer alması,
- f) Tedavi merkezi olarak bütünleşmiş işletmelerin giderini hızlı şekilde geri ödeyen karlı ve de rekabet gücüne sahip yatırımlardan olması.

Yakın geçmişte kaplıcalar çoğunlukla yaşlı nüfusun tercih ettiği, kaplıcaların bulunmuş olduğu yerdeki halk tarafından gidilen, klasik kullanımın devam ettiği mekânlar olmuştur. Termal turizmdeki tesis türlerinin meydana gelişi aslında tüketicilerin tercih nedenlerine göre belirlenmektedir (Güvenç, 2007).

- a) Tatil maksadıyla termal tesislere gidenler: Alternatif bir tatil imkânı sunma tarafına rağbet gösteren ve de tatil boyunca bazen SPA türü konseptten faydalanarak otelde rahatlayıp dinlenen bireyler.

- b) Özellikle sağlık amaçlı termal tesislere giden tüketiciler. İlaç tedavisi ile sağlığına kavuşamayan veya kaplıca tedavisiyle reçete alan kimselerle, herhangi bir hastalığı olmaksızın hastalıklardan uzak kalma ve bağışıklığını güçlendirme gayesi taşıyan tüketiciler. Düzenli kaplıcaya gelme alışkanlığı olan ve de daha önceleri bazı rahatsızlıkları kaplıcaların sayesinde gerileyen tüketiciler.
- c) Sağlık amaçlı gelen tüketicilerin bir başka tarafı da psikolojik ve hayat biçimiyle ilgili seminerler alarak meditasyon gibi etkinlikler ve “wellness” amacıyla giden kimselerdir.

Son yıllarda termal suların tedavi ve rehabilitasyon amaçlı olarak kullanılması ile ilgili yürütölen bilimsel çalışmalar, öncelikle romatizmal ve dermatolojik hastalıklar olmak üzere pek çok sağlık probleminde olumlu sonuç alınabileceğini meydana koymuş ve bu sayede termal tedavinin bilimsel bir tıp disiplini olarak anılması yaygınlaşmaya başlamıştır. Hastalıkları olabildiğince doğal biçimde iyileştirmek giderek güçlenen bir eğilim olduğundan başta Avrupa ülkelerinde olmak üzere dünya çapında termal tedavi ve termal tesislere olan ilgi daha da artmıştır. Günümüzde ise termal uygulamalar pek çok ülkede sağlık sigortası kapsamına dahil edilerek sağlık hizmetleri sisteminin bir parçası haline getirilmiştir (Tontuş, 2017).

Termal turizmin hammaddesi doğal şifalı sıcak sular olduğundan sağlık turizmi türleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Özbek, 2015). Söz konusu termal kaynaklar açısından potansiyele sahip bölgeler, şifalı su zenginliklerini hedef kitleye yönelik turistik çekim alanlarına dönüştürerek termal turizm alanında değerlendirebilmektedir. Göçmen, (2008), çalışmasında bireylerin termal turizme yönelmesinin nedenlerini;

- a) Değişmekte olan tüketici tarzları,
- b) Gittikçe yaşı ilerleyen Avrupa nüfusu,
- c) Deniz turizminin mevsimsellik özelliğinin aksine termal turizmde tüm yıl uygulanabilirlik,
- d) Konaklama veya tedavi kürlerinin süresinin (yirmi bir gün) kısa olmaması,

- e) Kimyevi ve suni ilaçlardan kaçış olarak, alternatif olan tedavi yöntemleri olarak sıralamıştır.

Bir bölgede belli bir sıcaklıkta yeryüzüne ulaşan yararlı bazı mineralleri içeren suların ya da şifalı çamurların mevcut olduğu yörelere insanların başka yerlerden seyahat etmesi termal turizmin temelini oluşturmaktadır. İnsanlar sağlıklarına kavuşmak amacıyla uzman doktor denetiminde ve programında; psikoterapi, fizik tedavi, egzersiz, rehabilitasyon ve de diyet benzeri destek tedavileriyle koordineli şekilde kür uygulamaları yaptırarak bu turizm hareketini gerçekleştirmektedirler (Aksu ve Aktuğ, 2011). Termal tesisler birçok hizmeti bir arada bulundurmaktadır. Hem insanın sağlığına iyi gelen etkinlikler hem de boş zamanları değerlendirmek maksadıyla dinlenme ve eğlenme olanakları bulunmaktadır (Gülmez, 2012). Sürdürülebilirlik üstünlüğü ve tesislerin doluluğu ve yüksek istihdam ortaya çıkarması aynı zamanda da diğer alternatif turizm türleriyle bütünleşmesinin kolaylığı termal turizmin gelişmesinde önemli etkenlerdir.

1.5.2. Medikal Turizm

Sigorta kapsamında tedavi göremeyen, uzun zaman beklemek zorunda kalan veya tedavi masraflarının yüksekliği nedeniyle sigortası olmadığından yaşadığı ülkede sağlayamayan kimseler, sağlıktaki hizmetlerin ekonomik olmasının yanında kaliteli şekilde de verildiği ülkelere, hasta hareketliliğini oluşturmaktadırlar (Topuz, 2012). Gerçekleşen uluslararası hasta hareketliliği hem dünyada hem de Türkiye’de medikal turizmin önem kazanıp gelişmesini sağlamıştır. Bu kapsamda da, hastaların almayı istedikleri sağlık hizmetinin kendi ülkelerinde sunulmaması, yine alacağı hizmetin fiyatının kendi ülkesinde fazla olması, ilgili hizmetler sunulsa dahi sigorta poliçelerinin kapsamına girmemesi nedeniyle tedaviyi alamama benzeri nedenlerle bireylerin yurtdışına tedavi maksadıyla yapmış oldukları seyahatlere de medikal turizm denmektedir (Binler, 2015).

Medikal turizmde genel olarak özel uzmanlık isteyen veya cerrahi gerektiren tıbbi müdahale yöntemleri bulunmaktadır ve bu hizmetler, hizmete ihtiyaç duyan bireylere en uygun maliyetle özel şekilde turizm endüstrisi iş birliği ile

sunulmaktadır. Yani medikal turizm, turizm ve sağlık sekt6rünün rol oynadığı bir iş birliğidir (Kiremit, 2008).

Acil turistler, sağlık turistleri, ikamet ettikleri 6lkelerde bakım isteyen yabancı uyruklular hariç, seyahatlerinde birincil ve açık amaç olarak yabancı bir 6lkede tıbbi tedavi almayı hedefleyen bireylerin dâhil olduğu turizm, medikal turizm olarak adlandırılmaktadır (Tontuş, 2015).

Medikal turizm, hasta bireylerin daha sağlıklı olmak ya da bozulan sağlıklarını daha iyi hale getirmek için en çok bir yıl, en az bir g6n s6rececek şekilde yaşamak ya da çalışmak gibi bir amaç g6zetmeden başka bir lokasyona seyahat etmesidir. Medikal turizm mutlaka bir tedavi, bir uygulama ve sağlığı d6zeltici bir amaç içermelidir. Yalnızca g6zellik amaçlı yapılan seyahatler medikal turizm içerisine girmemektedir. Yani yalnızca tedavi amaçlı yapılan seyahatler medikal turizm kapsamına girmektedir (Harahsheh, 2002).

Acar ve diğerlerine (2012) g6re medikal (tıp) turizm "bireylerin yaşadıkları yerdeki tedavi giderlerinin y6ksek olması nedeniyle yabancı ve genelde uzak 6lkelerdeki d6şuk tedavi giderlerinden yararlanmak amacıyla tıbbi tedavi ya da operasyonları bu 6lkelerde gerçekleştirmeleri ile oluşan turizm hareketleri" olarak tanımlamaktadır. Buldukoğlu'na (2014) g6re medikal turizm, cerrahi ya da uzmanlığı gerekli kılan tıbbi m6dahaleleri kapsayan eylemlere ihtiyaç duyan kimselere *maliyet etkin* 6zel bir tıbbi bakımın verilmesi gayesiyle turizm end6strisiyle iş birliği kurulmasıdır.

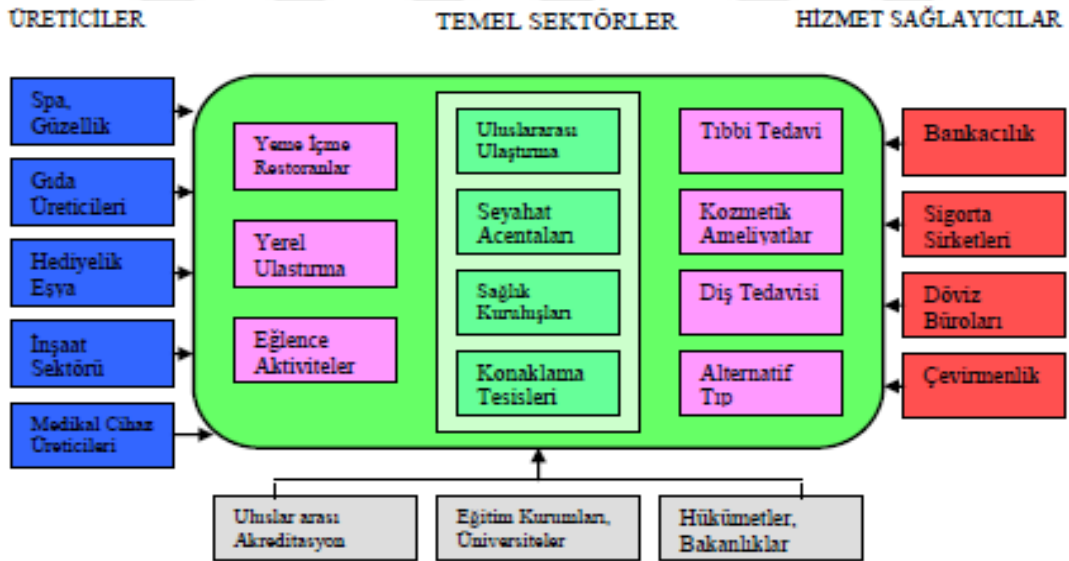
Edinsel ve Adıg6zel'e (2014) g6re de medikal turizm; hekimin 6n planda bulunduğu bir sağlık turizmi t6r6d6r. Uzman cerrahiyle tedaviye ihtiyaç duyan hastaların etkinliklerinin bir b6l6m6n6 içerecek biçimde d6zenlenmiş olan 6zel tedavilerdir. Topuz'a (2012) g6re bu turizm çeşidi, geleneksel tıbbın alanı içinde yer alan ve de doktorlar tarafınca genelde ikinci ve 66nc6 basamak sağlık kuruluşlarında, hastanelerde gerçekleştirilmekte olan bazı tedavi hizmetlerini alma noktasında gerçekleştirilen seyahatlerdir. Lee ve Spisto da (2007) medikal turizmi "turistlerin kendilerini daha iyi hissetmek ya da tedavi olmak amacıyla başka bir yere seyahat etmesi" şeklinde tanımlamıştır. Khan ile Alam'a (2014) g6re, bir kimsenin

diğer bir ülkeye organ nakli, dış tedavisi benzeri hususlarda sağlığını yeniden elde etme maksadıyla yapmış olduğu seyahatlerdir. Günümüzde yapılan tanımlarda daha çok maliyetlerin ve prosedürlerin az olması gibi etkenlere vurgu yapılmaktadır. Kısacası; bireylerin başka bir ülkeye kaybettikleri sağlıklarını geri kazanmak maksadıyla yapmış oldukları seyahatlere medikal turizm denmektedir.

1.5.2.1. Medikal Turizmin Temel Unsurları

Medikal turizmdeki temel unsurları; uluslararası ulaştırma, sağlık işletmeleri, seyahat acenteleriyle konaklama işletmeleri oluşturmaktadır. Bu unsurlarla birlikte yanında yer almakta olan yeme-içme, yerel ulaşım, eğlence ve de etkinlikler kısmı turizm sektörünü; kozmetik ameliyatlara, tıbbi tedavi, dış-ağız tedavisi ve alternatif kısmı ise sağlık sektörünü temsil eder.

Tablo 6. Medikal Turizm Temel Unsurları

Kaynak: Topuz, 2012

Tablo 6' görüldüğü üzere, temel sektörler başlığı altında yer alan aktiviteler medikal turizmin en önemli unsurlarını oluşturur. Aynı başlık kapsamında yer alan; yeme-içme, ulaştırma, eğlence ve etkinlikler turizm sektörünü; kozmetik ameliyatlara,

tıbbi tedavi, diş-ağız tedavisi, alternatif ve tıp unsurları ise sağlık sektörünü temsil eder. Üreticiler ve hizmet sağlayıcılar başlıkları altında yer alan unsurlar ise medikal turizme servis sağlanmasına katkıda bulunan öğelerdir.

1.5.2.2. Sağlık Turizmi İle Medikal Turizm Farkları

Medikal turizm genel olarak sağlık turizmiyle aynı anlamda kullanılmakta ve bazı ülkelerde medikal turizm tanımı için sağlık turizminin tanımı birebir kullanılmaktadır. Ancak medikal turizm sağlık turizm ile aynı kavramı ifade etmemektedir ve sağlık turizminin bir alt dalını ifade etmektedir. Genel olarak “tedavi amaçlı turizm” şeklinde de ifade edilen bu sağlık turizmi çeşidi, diyaliz, göz, diş, estetik, cinsiyet değiştirme, tüp bebek uygulamaları, organ nakli, kardiyovasküler cerrahi ve radyoterapi gibi ileri tedavi grubunu kapsamaktadır (Zengingönül vd. 2012).

Sağlık turizminin türleriyle medikal turizmi türleri arasında olan farklılığı daha iyi anlayabilme adına, sağlık turizminin öteki turizm türlerinden farklılıkları incelenmelidir. Aslanova’ya (2013) göre bu farklılıklar:

- a) Teknik donanımla beraber nitelikli iş gücünü gerektiren bir sektördür,
- b) İlgili hizmetleri sunan kimselerin uluslararası standartlar ölçeğinde hizmetleri vermesi gereklidir,
- c) Ortak bir yabancı dili konuşan personellerin bu tip hizmet kurumlarında istihdam edilmesi gerekmektedir,
- d) Katma değeri fazla olan bir sektördür. Zira hastayla ve refakatçileri adına değişik turizm türlerinin gerçekleştirilmesini sağlar,
- e) Belirlenmiş olan pazarlara dönük kamu destekli, değişik dillerde tanıtımla beraber pazarlama etkinlikleri gerektirir. Bu tanıtımlardaysa hastaların yurt dışında ilgili hizmeti almasına aracı olacak kuruluşlar seçilmelidir.

Bu iki alan arasında olan farklılık; müdahale, tesis ve de giriş şeklinde üç temel bölümde incelenmiştir. Müdahale olarak bakıldığında medikal turizmin biyo-medikal, sağlık turizmininse tamamlayıcı tıp şeklinde hizmet sunduğu; tesis olarak, medikal turizm de hastanelerin, sağlık turizmindeyse medikal özelliği olmayan

kurumların hizmet sunduğu; giriş kısmında da medikal turizm ilaç ve tıbbi aletlerle, sağlık turizmininse doğal bakım ürünleri ile hizmet sunduğu görölr. Özetle, medikal turizm; hastaneler ve de kliniklerde ilaçlar tıbbi teçhizatlar vasıtasıyla hizmet sunan biyo-medikal bir sahadır. Sağlık turizmindeki öteki kısımları teşkil eden SPA, Wellness, termal, yaşlı ve engelli bakım turizmi de medikal olmayan kurumlarda tabii ürünlerle sunulan ve daha ziyade tamamlayıcı tıp şeklinde hizmetler sunan alandır.

1.5.2.3. Medikal Turizmi şekillendiren Faktörler

Topuz'a (2012) göre medikal turizmi şekillendiren faktörler; medya internet ve diğer kitle iletişim araçlarının etkisi ile iletişim, bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, yaşam süresinin uzaması, nüfusun artması, sağlık bilincinin artması gibi nedenlerden dolayı sağlık hizmetlerine olan talebin artması, sağlık sigortası sistemlerinden kaynaklanan sorunlar, ölkeler arası fiyat farklılıkları, uluslararası akreditasyon olanakları, gizlilik gerektiren ya da yasal olmayan tedaviler ve hasta hakları konusundaki gelişmelerdir.

Bu faktörler arasından kişilerin en çok dikkate aldığı özelliklerden biri ölkeler arasındaki fiyat farklılıklarıdır. Sözelimi bir Amerikan vatandaşı ölkesi yerine Brezilya'da tıbbi hizmet almak isterse %25-40, Hindistan'da %60-65, Malezya'da %65-80, Tayvan'da %40-55, Türkiye'de ise %50-65 arasında tasarruf sağlayabilmektedir (Daştan, 2014).

Piazolo ve Zanca'ya (2011) göre bazı ölkeler medikal turizm amacıyla sağlık alanındaki maliyetleri düşürmeyi planlamaktadır. Bu ölkelerin başında ise ABD gelmektedir. Bu konu Amerikan Senatosu'nda gündeme gelmiştir ve yetkili kişilere "Medikal turizmin amacı sağlık maliyetlerini azaltmak mı?" diye sorulmuştur. Yetkili kişinin cevabı ise "Evet amacımız bu ancak bu ne düzeyde etkili olacak onu bilmiyoruz" olmuştur. ABD'nin böyle bir politika izlemesinin temel nedeni ise ölkedeki 50 milyon kişinin sigortasız olması ve sağlık hizmeti fiyatlarının yüksek olmasıdır. Örneğin Bypass ameliyatı ABD'de 100 bin dolar iken bu rakam Hindistan'da 6-9 bin dolar, Tayland'da ise 22.800-34.300 dolar arasındadır.

Kumar ve diğerlerine (2012) göre, fiyatlarından etkisinden dolayı 2005 yılında ABD'den Tayland ve Hindistan'a 1.3-2 milyar dolar arasında geçiş olmuştur ve bu geçişin 2011 yılında 20-30.2 milyar dolar olacağı düşünülmektedir. ABD'deki sağlık kuruluşlarının bu kadar yüksek maliyetle hizmet vermesi kişilerin alternatif seçenekler aramasına yol açmaktadır diyebiliriz. Bu kapsamda Frederick ve Gan (2015:98) tarafından yapılan çalışmada Amerika'daki tüketicilerin %27'sinin tedavi için başka yerlere gitme konusunda istekli olması bu veriyi doğrular niteliktedir.

Bazı gizlilik gerektiren ve bireyler için özel olan tedavilerin (ötenazi, cinsiyet değişimi, kürtaaj, uyuşturucu tedavisi ve cinsiyet değişimi gibi) buldukları ülkede yasaklanmış olması ya da hoş karşılanmaması ve kişilerin sağlık bilinçlerinin artması ile birlikte gittikleri kurumda kaliteyi araması, kurumların Joint Commission International (JCI) ve Avrupa merkezli International Organization for Standardization (ISO) tarafından akredite edilip edilmemeleri medikal turizm talebini şekillendiren diğer önemli faktörlerdir (Topuz, 2012).

1.5.3. SPA & Wellness Turizmi

Termal turizmin yanı sıra, SPA ile Wellness turizmi de su ile sağlık kavramlarıyla yakından ilgilidir. SPA kavramının anlamı ülkelere göre değişmektedir. Örneğin, SPA denildiğinde su ve çamurun kullanıldığı özel bakımdan söz ederken, bazı anlamlarda akıl, vücut ve ruhla ilgili zinde olmayı tanımlar. Başka bir deyişle huzurlu ve sakin bir tatili ifade eder.

SPA kavramı, suyun kullanımından ortaya çıkan sağlık anlamını ifade etmekte ve SPA kelimesinin kökü Latince "Salus Per Aqua"dan gelmektedir. Bu kavram geniş anlamıyla, yalnızca su ile çamur değil, bunun yanı sıra, sıcak su havuzları, su püskürtme, masaj terapisi, aromaterapi, güzelli, bakım, sağlık kürleri gibi hizmetleri de içermektedir (Taş, 2014).

Wellness kavramı da bu kavrama yakın olarak akıl, beden ve ruh ilişkilerinde canlı ve de zindeliği ifade eder. Yani, bireyin bedensel, ruhsal ve zihinsel yönden iyi hissetmesine yarayan terapiler, yani masajlar, cilt bakımları, küvet banyosu, yosun ve de çamur banyoları, talassoterapi ve benzeri uygulamalar Wellness kavramını tanımlamaktadır (Taş, 2014).

Sağlık turistlerinin hedefleri sağlık ve tedavi geliştirme şeklindedir. Wellness turistleri sağlığını geliştirmek için bulunanlardır. Daha sağlıklı olmak için sağlıklarını geliştirecek faaliyetler içinde bulunmaktadır. Bunların her biri Wellness turizmi olarak adlandırılabilirler. Wellness turizmi çok boyutlu bir olgu olarak düşünülmektedir. Zihinsel, fiziksel ve psikolojik anlamda tamamen iyi olma halidir. Birey kendisini sağlıksız olarak gördüğünde, fiziksel anlamda da iyi hissetmemektedir. Wellness hastalık nedeni ile değil, sağlıklı bir birey olmanın getirileri ile ilgilidir. Tedavi olması gereken bir hastalığın daha oluşmadan engellenebileceği düşüncesi hakimdir (Deniz, 2016). Wellness, haz alabilmeyi ve “an”a odaklanmayı, bireysel sorumluluk anlamında sağlığı sürdürebilir şekilde korumayı yeni yollar bularak göstermektedir. Wellness alışkanlıkların olumlu bir şekilde değiştirildiği ve yeni yaşam şeklinin öğrenildiği bir konsepttir (Ergüven, 2010).

Günümüzde SPA ve Wellness merkezleri dünyada ve Türkiye’de pek yaygın olarak uygulanmaktadır. Bunlar özellikler uluslararası standartlara sahip modern oteller işletmelerinde dikkat çekmektedir. Uluslararası standartlara sahip otellerde SPA ve Wellness merkezleri en iyi hizmetler sunarak turistleri cezp etmekte ve rekabete ayak uydurarak en modern yöntemleri uygulamaktadırlar.

Günümüzde SPA ve Wellness kategorileri yaygın olarak şu şekilde uygulanmaktadır (Temizkan, 2015);

- a) Kulüp SPA (Fitness ve SPA hizmetleri);
- b) Kurvaziyer SPA (gemide sunulan Wellness ve SPA hizmetleri içerir);
- c) MediSPA /Tıbbi SPA (SPA hizmetleriyle tamamlayıcı türdeki tedavilerin birleştirildiği SPA türü);
- d) Günlük SPA;
- e) Mineral Kaplıca SPA (kaynağında alınan mineralli termal ya da deniz suyuyla uygulanan Wellness ve SPA hizmeti/hidroterapiyi kapsar);
- f) Destinasyon SPA (konaklamanın yapılması yolu ile fiziksel ve eğitim amaçlı SPA);
- g) Resort Otel SPA (Wellness ve Fitness hizmetleri dâhil SPA hizmetlerini içerir).

SPA’larda çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin arasında en popüler olanı Talassoterapi olduğunu dile getirmekte yarar vardır. Talassoterapide deniz suyu ve havasından yaygın olarak yararlanır ve ısıtılmış deniz suyunda gözeneklerin açılmasını sağlayarak vücuda yararlı minerallerin nüfuz etmesini sağlar.

Bireyler yoğun çalışma yaşamından ve stresli hayat şartlarından kurtularak zihinsel ve bedensel yönden dinlenme adına olanaklar aramaktadır. SPA hizmetleri, spor ve sağlık endüstrisinin içerisinde yer almakta olan bir hizmet haline dönüşmüştür. SPA hizmetleri iklim koşullarına göre sınırlandırılmazlar. SPA hizmetlerinde nadiren mineralli sular kullanılır. Son zamanlardaki SPA tesisleri, konuklarına tesise gelmiş oldukları ilk durumdan çok daha iyi hissettirecek olan bireysel sağlık programları sunmaktadır. Dengeli ve sağlıklı diyet programları, eğlenceli egzersizler, stresle baş edebilme hususundaki eğitimler için bireylere eşsiz olan bir ortam sunulmaktadır. SPA, birey için sağlıklı bir yaşam süresini ne şekilde arttıracakını öğrenmesi ve bunu günlük hayatında nasıl kullanacağını bulması için motive edici rahat bir ortam yaratmaktadır (Güleç, 2011).

1.5.3.1. SPA & Wellness Turizmi Temel Unsurları

Sağlık turizminde temel amaç, yaşanan bir kaza ya da ameliyat sonrasında oluşan arızaların giderilmesi, iyileşmek, hastalıktan kurtulmak ya da hastalıklardan korunmaktır ve bunların yapılabilmesi için genelde geleneksel sağlık tesisleri, geleneksel tedavi tesisleri, termal sulardan ya da topraktan elde edilen doğal şifa kaynakları kullanılmaktadır (Hans and Rupp, 2005). SPA ve Wellness turizminde temel unsurlar ise sağlık hizmeti sağlayıcıları, kür uzmanları, fitness çalıştırıcıları, tur operatörleri, seyahat acenteleri ve konaklama tesisleridir.

1.5.3.2. Sağlık Turizmi ve SPA & Wellness Turizmi

Sağlık turizmine genel olarak bakıldığında sağlık turistlerinin sağlık ve tedavi geliştirme ve bu imkânlarla ulaşma amacıyla seyahat ettiği bilinmektedir. Sağlık ve tedavilerini geliştirme ve dengede tutmak için Wellness turistleri devreye girmektedir. Sağlık turizminde birçok insan sağlık sorunlarına çözüm bulmak isterken, Wellness turistlerinde daha sağlıklı olma kaygısı vardır ve seyahat bu amaçla yapılmaktadır. Bu nedenle dini ve sosyal faaliyetler, gönüllülük, hayır işleri,

deneyimler, yoga ve masaj gibi aktiviteler ve festivallerin hepsi Wellness turizminin kapsamına girmektedir.

SPA, günümüz itibariyle sadece çamur ve su terapileri şeklinde değil de çeşitli masaj terapileri, sıcak su havuzu, aroma terapileri, güzellikle bakım hizmetlerini kapsayan kür tedavileri vb. şeklinde de uygulanabilmektedir. Ülkemizde de bu yönde hizmet veren tesisler, uluslararası sağlık turizmi kapsamında faaliyet göstermektedirler (İlban vd. 2008).

SPA turizmi, termal turizmi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir sağlık turizmi türü olan SPA'lar için yapılan sınıflandırmalar şu şekildedir (Tokmak, 2015);

- a) Gündelik kullanımda bulunan ve de fitnessle beraber gerçekleştirilerek sunulan hizmetler,
- b) Yolcu gemilerindeki sunulmakta olan SPA hizmetleri,
- c) Yaygın şekilde kullanılmakta olan ve de hizmet suna SPA hizmetleri,
- d) Hususan tatil maksatlı gidilen ve de profesyonellerce sunulan hizmetler
- e) Sağlık ve de SPA hizmetlerinin birlikte sunulduğu kurumlarca yapılan faaliyetler
- f) Termal kaplıcalarla SPA etkinliklerinin beraber yürütülerek yapılması, hidro-terapi uygulamalarının birlikte kullanılması,
- g) Tatil maksatlı gidilen ve de sonrasında konaklama işletmelerinin sunmuş olduğu hizmetler.

1.5.3.3. SPA & Wellness Turizmini Şekillendiren Faktörler

Bireyler tempolu çalışma yaşamından ve de stresli hayat koşullarından kurtularak zihinsel ve bedensel olarak dinlenme noktasında olanaklar aramaktadır. SPA hizmetleri de spor ve sağlık endüstrisinin içerisinde yer alan bir hizmet haline dönüşmüştür. Termal tedavi kürleri artık sadece hastalıkların tedavi edilmesi için değil aynı zamanda sağlığın korunması ve dinlenme amacıyla yapılan bir turistik faaliyete de dönüşmüştür. Artık insanlar termal tesisler ararken kendi ülkeleri dışındaki farklı iklim özellikleri, farklı tarihi ve kültürü olan yerleri tercih etmektedir (Aydın vd. 2011). Diğer taraftan sağlık bilincinin artması ve yaşam süresinin

uzamasıyla birlikte çağımızda bilgi, teknoloji ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmeler de SPA&Wellness turizminin şekillenmesinde rol oynamıştır.

1.5.4. Geriatri Turizmi

“Üçüncü yaş turizmi” şeklinde de kabul edilen geriatri ya da ileri yaş turizmi, tıbbın gelişmesi sonucu insanların ömürlerinin uzaması, toplam nüfusun içinde yoğunluğu artan altmış yaş üzeri kimselerin bakım ve tedavilerinin yapılmış olduğu rehabilitasyon hizmetlerini içerisinde barındıran sağlıklı yaşama ilgili aktiviteleri kapsayan bir turizm türüdür. Bu turizm şeklinin odak noktası ise sağlıklı yaşlanmayla beraber kaliteli bir zaman geçirmeye dönük faaliyetlerdir (Dalkıran, 2017: 168).

İleri yaş turizmi iş hayatından artık ayrılmış, ileri yaş dönemine giren kimselerin hayat biçimine ve ihtiyaçlarına cevap veren bir alternatif turizm türüdür. Küresel yaşlanma ülkesi dünya da daha belirgin olmasına rağmen Türkiye’de yeteri kadar değerlendirilmemiş olan bir olgudur. Türkiye’deki iklim kendisinden daha sıcak ya da daha soğuk ülkelere gelebilecek turistleri ağırlayabilecek kapasitededir. Yaşlanmakta olan dünyadaki nüfusu sağlık amacıyla turizm hareketlerini her sene arttırmaktadır (Özen, 2010).

Türkiye’nin yaşlı nüfusuna bakıldığında; yaşlı nüfusun 2012’de 5.682.003 kişiyken %17,1 civarında artış göstererek 2016’da 6.651.503 kişiye yükselmiştir. Yaşlı nüfusun erkekler %43,9’unu, kadınlarsa %56,1’ini oluşturmuştur (TÜİK, 2017).

İleri yaşa sahip bireylerin bakımlarının başka bir ülkede üstlenilmesi ileri yaş ile turizmi belli bir noktada birleştirmektedir. Türkiye turistlerin kendi ülkelerinde bulamadıkları ortamları Türk misafirperverliği ile birleştirip gelenlere kaliteli bir hayat, eğlence ile tedavi olanakları sunmaktadır. Türkiye 41 ülkeden gelen 26 milyon turisti bu bağlamda ağırlamaktadır. Bundan böyle gelen turistler yalnızca gezerek eğlenip tatil maksatlı değil hastalıklarına tedaviler aramak ve huzurlu bir ortam bulmak için de tercih etmektedir. Avrupa’da ve diğer ülkelerdeki yaşlı nüfusa dönük sergiledikleri negatif tutumlar, turistlerin ülkemize yönelmesini sağlamıştır (Çetinkaya, 2010).

Dünya yaşlılar nüfusundaki artışı sonucunda, ileri yaş turizminin cazip bir turizm sektörü haline gelmiştir. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) verdiği bilgilere göre, altmış beş yaş ve üstü bireyler, öteki yaş grubunda bulunan bireylere göre daha çok seyahat etmekte ve bu seyahatlerinde daha çok harcama yapmaktadırlar. EUROSTAT 2016 verilerine göre, seyahat eden bireylerin %20'sini 65 yaş ve üstü bireylerin oluşturduğu ve Avrupa ülkeleri vatandaşlarının yapmış oldukları toplam turizm harcamalarının da %16'sının yine bu yaş grubundaki bireyler tarafınca gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir (EUROSTAT, 2016).

Altmış beş yaş ve üstü grubun en çok karşılaştıkları hastalıklar, genel olarak bulaşıcı olmayan ancak uzun dönemli bakımı gerekli kılan hastalıklar olarak ifade edilmektedir (Hinman et al. 2014). Bu yaş grubunda en çok kardiyovasküler hastalıkların, diyabet, kanser ve kronikleşmiş solunum yolu rahatsızlıklarının görüldüğü bilinmektedir ve bu çerçevede bakıma dönük tedaviler, geziler, rehabilitasyonla fizik tedavi kürleri, termal terapiler ve bakımevlerinde yaşayan yaşlı ve engelli bireyler için düzenlenen geziler ileri yaşlılık turizminin kapsamını teşkil etmektedir (Yurtkuran vd. 2006). Bu nedenle de sağlık turizmi kapsamında hizmet veren işletmelerin, yaşlılara ve engellilere özgü hizmet sunumunda bulunmaları ve bu sunuma yönelik uzman personel istihdam etmeleri ileri yaş turizminde söz sahibi olunabilmesi için önemli bir unsur olarak görülmelidir.

1.5.4.1. Geriatri Turizminin Temel Unsurları

Günümüzde yaşlıların sağlıksal bakımı ve tedavileri için ileri yaşlar turizmine dair hizmetleri; geziler, ilgili terapiler, bakım evlerinde ve klinik otellerde verilen rehabilitasyon ve yaşlı bakım hizmetleri oluşturmaktadır (Aydın ve Şeker, 2011). İleri yaş turistlerin genel olarak sağlık sorunlarından dolayı doğal güzelliklere sahip ülkeleri tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca, yaşlı gruptaki turistlerin çoğunluğunun emekli olması ve zaman kısıtlamasının olmaması nedeniyle sezon dışı dönemlerde de seyahat etmeleri, turizmin ölü sezonunda turistik tesislere canlılık kazandırmaktadır.

Sağlık turizminin ana unsurları arasında değerlendirilen geriatri turizmi, bakıma muhtaç yaşlıların bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak bu yönde hizmet veren ülkelere seyahat etmelerini ifade etmektedir (Aslanova, 2013).

Dünya genelinde geriatri turizminin büyük bir potansiyele sahip olması nedeni ile ülkemizde de bu yönde hizmet verecek yeni yatırımların yapılması adına hareket edilmektedir.

Bu yatırımların arasında; yaşlanma nedeniyle artan hastalıkların tanılarını ve de tedavilerini araştıran, rehabilitasyonla bakım ve de öteki gereksinimlerinin karşılanması noktasında destek veren geriatrik tedavi merkezleriyle yaşlı grupları adına düzenlenen farklı gezi grupları ve hobi terapileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde, nüfus yapısının en fazla değişime uğramış olduğu ve il bazında yaşlılık oranlarının en süratli yükseldiği Ege’de ve özellikle de İzmir’deki yaşlı bakımı ile rehabilitasyon merkezlerinin sayısı büyük yükselme göstermiş durumdadır (Daştan, 2014)

1.5.4.2. Sağlık Turizmi İle Geriatri Turizminin Farkları

Sağlık turizmi kapsamında seyahat eden yaşlıların gideceği ülkede güvenli ortamda fiziksel ve sosyal aktiviteye rahatlıkla ulaşabilmesi önem taşımaktadır. Türkiye’de Sağlık turizminde alt bir kol olan bu turizm çeşidi de sektöre hızla adapte edilmeye çalışılmaktadır. Sağlık turizminde sadece yaşlılara yönelik olarak gerçekleştirilen geriatri turizminde, yaşlıların bakımı için kurulan müesseseler ve bu amaçla ilgili seyahatler sağlık turizminde yeni bir tür olarak turizm faaliyetlerindeki yerini almaya başlamıştır (Bahar ve Kozak, 2015).

1.5.4.3. Geriatri Turizminin Şekillendiren Faktörler

Sağlık şartlarının iyileşmesiyle beraber gelişmiş ülkelerde insanların ömürleri de uzamış, bunun sonucunda da altmış beş ve üstü yaştaki kimselerin toplum içerisindeki oranları yükselmiştir. Sağlık hizmetlerindeki bu pozitif yönlü gelişmeler, altmış beş yaş ve de üstündeki yaş grubunda olan hastalıkları azaltmış; daha aktif ve dinamik ileri yaşlı bir nüfusun meydana çıkmasına neden olmuştur (Hacıoğlu ve Şahin, 2008). Emeklilikleri sebebiyle zamanları bol olan bu kimseler için, sezon dışındaki turizm imkanlarının uygun fiyatları cezbedici olmakta, böylece de turizm sektörü adına artan bir müşteri kapasitesi oluşturmaktadır. İleri yaştakilerin hayat şekillerine uyan ve ihtiyaçlarına yanıtlar veren aktif, bireyi geliştirici, hayatı renklendiren bir turizm çeşidi meydana çıkmıştır. Klinik oteller, bakım evleri,

dinlenme (rekreasyon) alanları, tatil köyleri ve geziler, hobi terapileri buna örnek verilebilir (Temizkan, 2015).

Gerontoloji bilimi yaşlıların sosyal yaşam, yaşam kalitesi ve mevcut sağlık durumunu koruyarak, daha tatmin edici ve sağlıklı bir yaşam sunmayı amaçlamaktadır Geriatrik hizmetler hastaların ihtiyaçlarına uygun olarak hastaneler, rehabilitasyon merkezleri, bakım evleri ve ayaktan rehabilitasyon programları tarafından sağlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hastanelerde geriatri klinikleri, geriatrik hastaneleri, ileri yaşlılara hizmet sunan gölgesel sağlık kurumları ve de bakım evleri mevcuttur (Hacıoğlu ve Şahin, 2008).

Yaşlanma olgusu ile birlikte artmaya başlayan sağlık ve bakım masrafları, ülkeler için 21. yüzyıl itibariyle artık bir yük olarak addedildiği için, yaşlılık turizmi ile sağlıklı yaşlanma bağlamında bu ülkeler alternatif çözümler arar hale gelmişlerdir. Bu doğrultuda da özellikle de sağlık hizmetlerindeki fiyatların yüksek olduğu ülkelerde altmış beş yaş ve üstü grupta yer alan hastalar; bakım, tedavi ve sağlıklı yaşam maksadıyla maliyetlerin uygun olduğu ülkelere seyahat etmektedir (Kulisch et al. 2009). Nüfus oranı düşünüldüğünde geriatri turizmi büyük bir pazar oluşturmaktadır.

1.5.5. Engelli Turizmi

Engelli bireylerin daha iyi yaşam şartlarına kavuşturulmaları sosyal bir sorumluluktur. Engellilerdeki hayat kalitesinin yükseltilmesiyle hayat standartlarındaki yükselişle mümkün hale gelecektir. Turizmin bireylerin hayat kaliteleri üstüne olan etkisi inkar edilemez. Özellikleri gereği aktif bir endüstri olan turizm süratle gelişir iken, toplumdaki sayıları küçümsenmeyecek derecede çok olan engelliler adına aynı durum söz konusu olmamaktadır. Turizm sektör kendisini devamlı yenilemekte ancak engelliler adına oluşturulan düzenlemeler yalnızca kanuni yaptırımlardan ibaret olmaktadır. Öztürk ve Yaylı'nın (2006) yaptığı çalışmaya göre, son yirmi senede engelli bireylerin seyahatleri esnasında karşılaşmış oldukları tüm sıkıntılara rağmen, günümüzde artık engelliler adına yapılan turizm etkinliklerinde birtakım pozitif değişiklikler dikkat çekmektedir. Bu olumlu yönlü

gelişmelerde İngiltere ve ABD başta olmak üzere, yapılan lobi faaliyetleriyle yasal düzenlemelerin önemli biri payı bulunmaktadır.

Oldukça kapsamlı bir grubu teşkil eden engellilere dönük kanuni düzenlemeler, genelde ihmal edilmiş olsa bile, son dönemlerde özellikle de gelişmiş olan ülkelerde olmakla beraber pek çok ülkede uygulanmaya geçilmiştir. Bunların olumlu bir neticesi olarak da engelli kişiler, farklı ekonomik ve toplumsal imkanlara sahip olarak, daha da rahat hareket eder duruma gelmiş böylece daha sık seyahate başlamışlardır (Aydın, 2003).

Buhalis vd.'nin (2005) yaptıkları çalışmaya göre Avrupa'daki ailelerin ortalama %59'u bir engelli bireye sahip bulunmaktadır. Bu kişiler, arkadaşları ya da aileleriyle beraber her sene ortalama birden çok seyahate gitmektedirler. Bu sebeple, seyahat acentelerinin ve turizm firmalarının kitlesel iletişim vasıtaları, internet siteleri ve de broşürleriyle engelliler adına sunmuş oldukları hizmetlerden ayrıntılı biçimde bahsetmeleri önem arz eder. Engellilerle yapılan bir çalışmaya göre, internet sitelerinden faydalanan ve de ayrıntılı bilgilere ulaşanların seyahate gitme isteklerinin artmış olduğu tespit edilmiştir. Yine, engelin türüne ve seviyesine bağlı şekilde bu bireylerin her zaman için ilgili acenteye gidip bilgi almaları olanaklı olmayabilir. Bu bağlamda, turizm imkanları ve de turistik ürün sağlayıcılarına dair bilgilerin internet ortamında paylaşılması, engelli turizmine fayda sağlamaktadır (Buhalis and Michopoulou, 2010). İnternet vasıtasıyla günümüzde bilgiye rahat ulaşılması ve de bilginin süratli yayılımı, engelli bireylerin seyahatlerini daha etkin planlamaları adına önem arz eder.

Seyahat eden özel ihtiyaç ve talepleri olan engellilere dönük işletmelerdeki temel düzenlemeler ve uygulamaların icrası turizm etkinliklerine dahil olacak engelli kişi sayısının yükselmesine neden olmasının yanında hizmeti alan engelli bireylerin işletmeye dair memnuniyetlerini de yükseltecektir.

1.5.5.1. Engelli Turizminin Temel Unsurları

Engelli bireylerin de öteki kişiler gibi seyahatte bulunma ve turizm etkinliklerine katılımları en tabii hakları olmasına rağmen, turizm sektörü bir engeli mevcut olmayan kişilere dönük şekilde tasarlanmıştır. Bu kişilerin de seyahat,

alışveriş ve boş zaman uğraşları benzeri hayatın pek çok sahasında yer alacakları anlayışı çok da ilgi görmemektedir (Artar ve Karabacakoğlu, 2003). Örnek olarak, pek çok firma park yeri ve de tuvalet benzeri kanuni zorunlulukları yerine getirir iken bundan da çoğunu ifa etmeyi düşünmemektedirler (Darcy et al. 2010) veya ek maliyetten ve de sıkıntılardan çekinen kimi tur operatörleri engelli bireylerle çalışmayı istememektedirler (Baş, 2016). Nitekim, turizmin altyapısını teşkil eden lojistik, konaklama ve de diğer ögelerin özürsüz bireyler tarafınca kullanımı oldukça güçtür (Artar ve Karabacakoğlu, 2003).

İlgili literatür incelendiği takdirde, engelli bireylerin turizmle seyahat etkinliklerine katılımını güçleştiren faktörlerin genellikle birbirlerine benzediği görülmektedir. Westcott (2004) bu bireylerin turizmle seyahat etkinliklerine katılımını engelleyen faktörleri içsel, çevresel ve de etkileşimli şeklinde değerlendirir. Buna göre, çevresel olan engeller; davranışsal, mimari ve ekolojik faktörleri içerir. Etkileşimli engeller; konuşma yetisinin azlığından kaynaklanan iletişimsel sıkıntılarla ilgilidir. İçsel engeller; kişinin psikolojik, fiziksel ya da algısal durumuna ilişkindir. Engelli bir bireyin, engelli bulunmayan insanlar ile iletişimde olamayacağını ya da sosyal aktiviteleri icra etmede onlar gibi başarılı olmayacağını düşünüp turizm etkinliklerine dahil olmayı istememesi buna örnek verilebilir.

Engelli bireyler, öteki insanlardan farklı şekilde, özel gereksinimlerine uyum gösterecek uygun ulaşım vasıtalarına, konaklama tesislerine, restoran hizmetlerine ve de eğlence etkinliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bireylerin diğer kimselerden farklı nitelikteki özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu gruba dahil olan bireylerin konfor, güvenlik ve de erişime ihtiyaç duymaları kaçınılmazdır (Baş, 2016).

Engellilerin çok yönlü olan sıkıntıları ve de karmaşık dünyaları ele alınırsa, seyahatle turizm etkinliklerine katılmalarının ehemmiyeti daha iyi anlaşılabilir. Diğer bir konuya engelli bireylerin hususi durumlarından dolayı bakım ve de ilgiye gereksinim duymalarıyla beraber çoğunlukla da tek başlarına seyahat yapamamalarıdır. Freeman ve Selmi'nin (2010) Fransa'da yapmış oldukları bir çalışma, engelli bireylerin güçlü bir aile ilişkisine sahip bulduklarına ve de çok nadir şekilde aileleri olmaksızın boş zaman ve de turizm etkinliklerine katıldıklarını

göstermiştir. Bu durumsa, turizm işletmeleri yönünden söz konusu sektörün boyutlarının büyümesi neticesini doğurmuştur. Engelliler pazarından pay almayı isteyen sektör temsilcileri ve turizm destinasyonları giderek artan bu kimselerin istek ve de gereksinimlerine hazır olmalı ve de onların seyahat tecrübelerini mümkün olduğu kadar erişilebilir hale getirmelidirler.

Bakım evleri, klinik oteller ve tatil köyleri benzeri yerler yaşlılık ve de engelli turizmi hizmetini sunan kurumlardır. Bu kurumlarda kısa süreli eğitimden geçmiş sertifikası olan lise mezunu (doktorlara doğrudan ihtiyaç yoktur) çalışanlar bulunmaktadır. Bu şartlar düşünüldüğünde şu hizmetler ortaya çıkmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010):

- a) Engelliler için özel bakım ve gezi turları
- b) Yaşlı bakımı hizmetleri (bakım evlerinde ya da rehabilitasyon hizmetleri)
- c) İleri yaş turizmi (gezi turları, meşguliyet terapileri)
- d) Klinik otelde rehabilitasyon hizmetleri

Günümüzdeki, ilerleyen sosyo-ekonomik yapıya bağlı şekilde engelli kimselerin seyahatle turizm etkinliklerine katılım düzeylerinin yükseldiği gözlenmektedir. Yapılan çalışmalara göre, gelişmiş olan ülkelerdeki engelli bireyler, turizmdeki sektör yatırımcılarının öncelikli hedeflerindedir (Baş, 2016).

1.5.5.2. Sağlık Turizmi İle Engelli Turizminin Farkları

Sağlık turizminin öteki sahalarını oluşturan termal, SPA ve Wellness, geriatri ve de engelli turizmi, medikal olmayan kurumlarda doğal olan ürünler ile sunulan, daha ziyade tamamlayıcı tıp şeklinde hizmet sunan bir sahadır. Kişilerin ilk hedefleri sağlıklarının koruma, kendilerini daha iyi hissetmek ve mevcut sağlık durumlarını daha iyi bir duruma çekmektir.

Engelli bireyler, öteki insanlardan farklı şekilde, özel gereksinimlerine uyum gösterecek uygun ulaşım vasıtalarına, konaklama tesislerine, restoran hizmetlerine ve de eğlence etkinliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Engelli bireylerin diğer kimselerden farklı nitelikteki özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bu gruba dahil olan

bireylerin konfor, güvenlik ve de erişime ihtiyaç duymaları kaçınılmazdır (Baş, 2016). Fiziksel koşullara ve yetişmiş personele ihtiyaç duyan bu turizm çeşidi bütün dünyada engelli kimselerin seyahat amacı için hizmet vermektedir. Bu turizm türü, fiziksel, ruhsal ve zihinsel olarak bireylerin sağlıklarını bozan ve de engeller oluşturan bütün faktörlere dönük turizm ve sağlık işletmelerinin yapılandırılmasını gerektirmektedir (Dalkıran, 2017).

1.5.5.3. Engelli Turizmini Şekillendiren Faktörler

Turistler, kendilerini seyahate yönlendiren fiziksel, ruhsal ve toplumsal sebeplerin yanında destinasyonların ulaşılabilirliğini, kolaylığını, fiyatlarını ve de imajını düşünüp bir karar almaktadırlar (Çakıcı ve Aksu, 2007). Bundan yola çıkılarak, engelli bireylerin seyahatleri noktasında yapılan çalışmalar; sektörü oluşturan lojistik, seyahat acenteleri, konaklama işletmeleri ve beslenme işletmelerinin engellilere sunmuş olduğu hizmetlerdeki noksanlıkların engelli bireylerin turizm etkinliklerine katılımlarını olumsuz şekilde etkilediğini göstermektedir (Shaw ve Coles, 2003; Westcott, 2004; Öztürk ve Yaylı, 2006; Öztürk vd. 2008; Buhalis ve Michopoulou, 2010). Germ ve Schleien'e (1997) göre, engelli kimselerin turizm aktivitelerine katılmaları noktasında toplumsal ve pratik çeşitli sıkıntılarla baş etmeleri gerekmektedir.

Günümüzde sağlığa dair olanakların devamlı gelişmesi ve bununla birlikte insanların yaşam sürelerindeki uzama, özellikle Avrupa ülkelerinde doğum oranlarının azalması ve bununla birlikte yaşlı nüfusun oranının genç nüfusa nazaran yükselmesi, bu turizm türünü sektör adına çekici hale getiren sebepler olmuştur (Zengingönül vd. 2012).

Engellilik durumu çok boyutları olan özel bir durum olması sebebiyle her engel türünün gereksinimleri birbirlerinden farklılıklar gösterip özel gereksinimler ihtiva etmektedir. Bu bağlamda ilgili işletmelerin, bütün engelli bireylerin gereksinimlerine dönük, emniyetli, konforlu ve de bu bireylerin bağımsız şekilde hareket edebilmelerine olanak sağlayacak düzenlemeleri yapmaları gereklidir. Sunulmakta olan bütün bu imkanlarla birlikte, işletmeler personellerinin engelli bireylerle doğru olan iletişimi ne şekilde kuracakları hususunda eğitimler vermelidir.

Engelli bireylerin pozitif seyahat deneyimlerini yaşamalarını hedefleyen ve de uluslararası bir kurum olan ENAT (Engelsiz Turizm İçin Avrupa Ağı 2010) “güvenilir bilgi, erişilebilir ulaşım, gelişmiş altyapı ve tesisler, kaliteli hizmet ve personel eğitimini” engelli turizmde mutlak surette olması gerekli olan temel standartlar şeklinde belirtmiştir (www.accessibletourism.org). Bu çerçevede, turizm işletmelerinde bu standartların tam veya noksan şekilde sunulmasının engellilerin tatil kararlarının belirlemede önemli bir yer tutacağı beklenmektedir. Bu duruma, 2003’te Avrupa’da engellilerle yapılan bir çalışmayı örnek göstermek mümkündür. Araştırmadaki sonuçlara göre, bir işletmede engellilere dönük düzenlemelerin yapıldığına dair duyular dahi engellilerin yarısını o ülkeye gitmeye sevk edecek bir faktör olduğu tespit edilmiştir (Baş, 2016).

Eichhorn vd. (2007), engelli bireylerin seyahatlere çıkabilmelerinin önündeki en mühim bariyerin bilgi eksikliği olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda, seyahat acenteleri ve konaklama tesislerinin engelli müşterilerine sunmuş olduğu bilginin yeterli düzeyde olmasının yanı sıra güvenilirliği de beklenmektedir. Öteki bir konuya engellilerin tek başlarına tatil planı yapmalarının zor ve de karmaşık oluşudur. Engelliler adına sunulacak olan hususi hizmetlerin (koridor, asansör, otel odası gibi) düzenlenmesinin yapılması seyahat acenteleri olmadan oldukça zordur (UN, 2003). Bu noktada, tatillerini planlamak isteyen engelli bireylerin başvuracağı ilk yer seyahat acenteleridir.

Pek çok ülkede (özellikle gelişmiş olanlarda) engelliler adına yasal düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi ve bunların da tesirini göstermeye başlamasıyla beraber engelli bireylerin eskiye nazaran daha fazla toplumsal hayata katılabilir duruma geldikleri görülmektedir (Artar ve Karabacakoglu, 2003). Gelişmiş olan ülkelerde engellilerin çalışma yaşamına ve de toplumsal yaşama katılmalarının ve kamunun da bu maksatla bütçe oluşturmasının turizm etkinliklerine katılımı artırmadaki rolü büyüktür. Örnek olarak, Avrupa ülkelerinde yaşamakta olan bir engelli ortalama aylık 3 ile 10 bin Euro arasında gelir elde etmektedir (Baş, 2016). Bu durumdaysa, turizm etkinliklerine katılmanın ana koşulunu oluşturan ekonomik yetkinliğini elde etmiş olan bu bireylerin, bu türdeki faaliyetlere katılmada daha istekli oldukları görülür. İncelendiğinde yaşlı ve de engelli turistlerin turizm

aktivitelerine katılma sebeplerinin dinlenme, sağlık, rahatlama, heyecan ve özgürlük duygusu, yeni yerleri görme, sosyalleşme ve de gündelik hayatın stresinden kaçınma maksatlı olduğu görülür (Shaw and Coles, 2004; Buhalis et al. 2005).

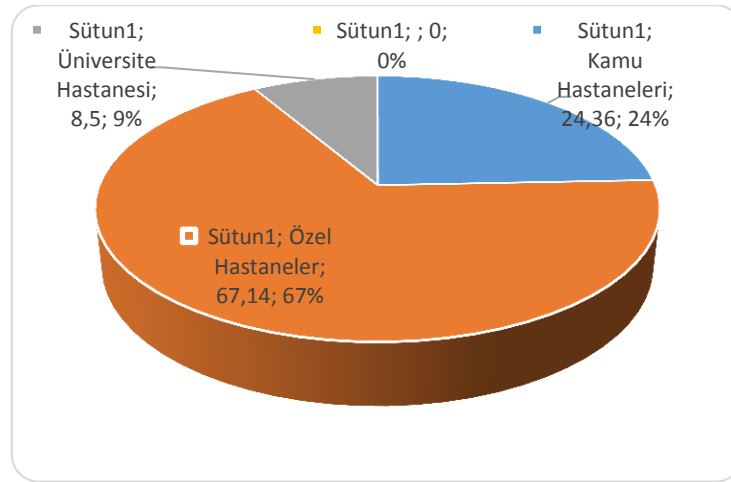

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE SAĞLIK TURİZMİ

Türkiye sağlık turizmi dendiğinde eskiden ilk olarak şifalı sulara yakın kurulmuş olan otel ve termal tedavileri uygulayan sağlık merkezleri düşünülmekte iken son 10-15 yılda başta özel sektör olmak üzere önemli atılımlar yapılmış ve sağlık turizminde önde gelen devletlerle yarışır hale gelinmiştir. Günümüzde Türkiye, özel sağlık kuruluşlarının gelişimi ve kamu hastanelerinin bu alandaki eksiklerinin giderilmeye başlanmasıyla birlikte sağlık turizminde yükselen değer haline gelmiştir.

Sağlık turizmi, Türkiye’de son dönemlerde gündeme girmiş olan bir turizm çeşididir. Artık günümüzde dünyadaki sağlık turizmine dayalı gelirler ortalama altı kat artıp üç milyar dolar seviyesine gelirken; bu sahada faaliyette bulunmayı isteyen ülkelerden olan Türkiye’yi de bu hususta girişimlerde bulunmaya yöneltmiştir (Aydın, 2012). Sağlık Bakanlığı’nın verilerine göre, 2018 yılının ilk altı ayında, Türkiye’ye sağlık turizmi için gelmiş bulunan turistlerin sayısı 178.000 kişidir. Sağlık turizminde yer alan kurumlar açısından değerlendirildiğinde turistlerin, 178 bine yakını (%67) özel hastaneleri, ortalama 56 bini de (%24) kamu hastanelerini tercih etmiştir. Üniversite hastaneleri ise genelde %9’luk bir oran teşkil etmektedir (<http://www.klinikiletisim.com/18.03.2019>).

Şekil 1. Yabancı Hastaların Kurumlara Göre Dağılımı (%). 2018 Yılı İlk 6 Ay

Kaynak: <http://www.klinikiletisim.com> (18.03.2019)

Türkiye'de sağlık sektöründeki sistemlilik, hastane ekipmanları, davranışsal yapıları, modern alt yapısı ve de nitelikli sağlık personelleri, sağlık turizmindeki en önemli hedef olarak, dikkatleri çekmektedir. Türkiye'deki bu önemli nitelikler; farklı fuarlar, kongreler ve de toplantılara katılınması ile beraber daha çok ilgi çekmeye başlamıştır. Türkiye medikal, termal ve geriatrik turizm çeşitlerinin arasında hususiyetle termal turizm boyutuyla önemli avantajları elinde bulundurmaktadır (İştar,2016).

Jeo-termal kaynaklar bakımından Türkiye dünya çapındaki ciddi bir potansiyele sahiptir ve bu potansiyeliyle Avrupa için önemli bir konumda bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017c)

Türkiye'deki yüksek mineral değerleri ve de etkili tedavi edici hususlara sahip olan termal sular, tabii ve kültürel değerleriyle iklim özelliklerinin bir arada bulunması, sağlık turizmi adına üstün nitelikli bir ortam teşkil etmektedir. Dolayısıyla, sahip olduğu hamamlar ve geleneksel kaplıcalarıyla sağlık ile termal turizminin ilerlemesinde iddialı bir potansiyeli bulunmaktadır (T.C. Jeotermal Kaynaklı Belediyeler Birliği, 2010). Yine Türkiye'de uluslararası standartlara göre hizmet sunan kırk sekiz tane Joint Commission International (JCI) tarafınca akreditesi onaylanmış sağlık tesisi mevcuttur. Ülkedeki özel sektöre ait hastanelerle birlikte kamu hastanelerinde de yine sağlık turizmindeki alt yapıyı güçlendirme adına birtakım faaliyetler başlamıştır. Örneğin, inşa edilmiş olan şehir hastaneleri bu kapsama girmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018).

Tablo 7. Yurt Dışından Tedavi Amaçlı Gelenlerin Sayısı (2008 – 2013)

YIL	HASTA SAYISI
2008	74.093
2009	91.961
2010	109.678
2011	176.000
2012	261.999
2013	300.000

Tablo 8. Sağlık Bakanlığı Hedefleri

SAĞLIK BAKANLIĞI HEDEFLERİ	
2018	800.000
2019	1.000.000
2020	1.300.000
2021	1.600.000
2022	1.800.000
2023	2.000.000

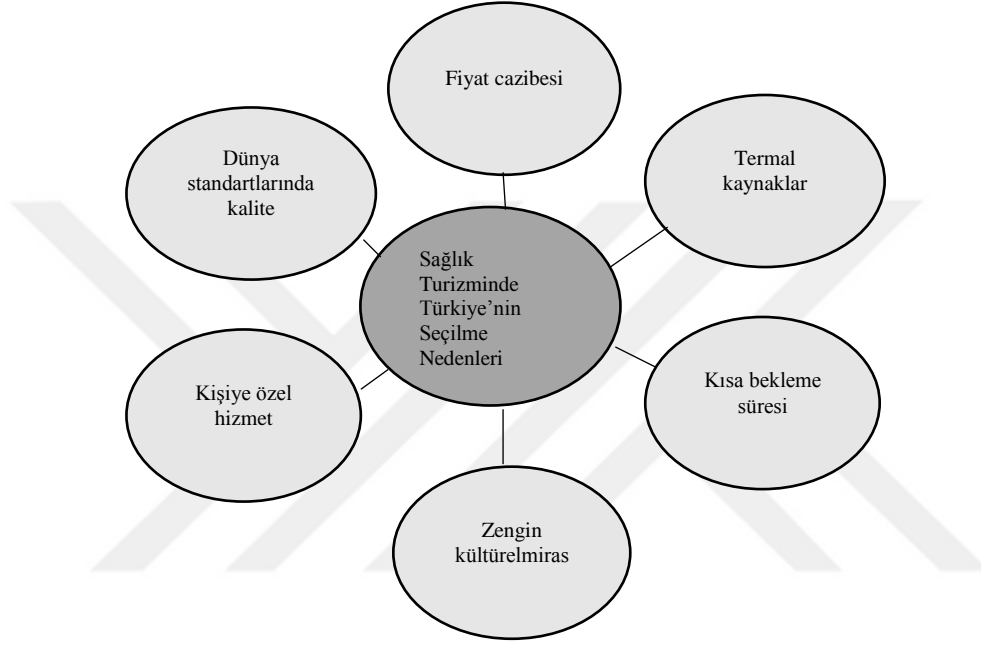
Kaynak: TÜRSAB, Sağlık Turizmi Raporu

Sağlık Bakanlığı'nca yukarıda verilen bilgilere göre, ülke dışından Türkiye'de bulunan sağlık kurumlarına tedavi maksatlı gelen hasta sayısı 2008'de toplamda 74.093 kişiyken bu sayı aradan geçen altı yılda yaklaşık 300.000 seviyelerine yükselmiştir. Yine bu sayılar yalnızca sağlık hizmeti sektörlerini içermekte, turistik maksatlı gelerek özel sektördeki estetik müdahaleler ile saç ekimi benzeri operasyonlar yaptıranları içermemektedir. Eğer bunları da göz önüne alırsak bu sayı 2013'te 480.000 olmaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın 2018 ve 2023 yılları arasında gelmesini beklediği hasta hedefleri 2018 için 800.000 iken bu sayının 2023 için 2.000.000 olması tahmin edilmektedir.

Bir ülkenin yaşana bilirlilik kalitesini gösteren etkenlerden en önemlisi sağlık göstergeleridir. Sağlık standartlarındaki bilgiyi hastalık oranlarındaki azlık, uzun yaşama süresi, salgınların zamanında önlenmesi gibi değerler vermektedir. Bireyler sağlıklı ve de uzun yaşama için sağlık sektöründe devamlı bir arayışın içine girmişlerdir. Bu nedenle bu sektörde yapılan giderler ve de yatırımlar büyük ehemmiyete sahiptir. Sağlığın kaybedilmemesi ve iyileştirilmesi çabası sağlık bilimini sürekli geliştirmeye götürmüştür. Bu nedenle diğer ülkeler başka alternatifler üretmeye çalışmıştır (Kördeve, 2016).

Türkiye'deki gerçekleştirilen sağlığa dair reformların ardından yabancılar özellikle sağlık turizminin kapsamındaki amaçların doğrultusunda ülkeye giriş yapmaktadırlar. Son zamanlarda kamunun desteklemiş olduğu sahalarda yatırımda

bulunan işletmelerle teknolojik imkanlardan faydalanan pek çok sağlık kuruluşu tercih gören kurumların içerisinde yer almaya başlamışlardır. Türkiye'nin pek çok ülkeyi geride bırakarak, ne sebeple tercih edilme nedenleri şekil 3 de aktarılmaya çalışılmıştır (SATURK, 2017a). Bu unsurlar rekabetçi unsurlar olarak da adlandırılmaktadır.

Şekil 2. Sağlık Turizminde Türkiye'nin Rekabetçilik Unsurları

Kaynak: SATURK, 2017a

Türkiye sağlık turizmi için büyük bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle ülkeye gelmekte olan yabancı hastaların sayısı da her geçen sene yükseliş göstermektedir (Sülkü, 2017).

2012'de sağlık turistlerinin %65'i medikal turist şeklinde hastanelere başvuruda bulunmuşlardır. Tablo 7 de Türkiye'ye 2012'de gelen yabancı hastaların geldikleri ilk ülkeleri ve sayıları göstermektedir.

Tablo 9. Uluslararası Hastaların Geldiği İlk 10 Ülke (2012)

ÜLKE	SAYI
Almanya	43.259
Libya	38.898
Rusya	27.604
Irak	16.926
Hollanda	14.959
Azerbaycan	13.023
İngiltere	12.456
Romanya	5.685
Norveç	5.554
Bulgaristan	5.511

Kaynak: Sülkü, 2017

Tablo 9 üzerinde görüldüğü gibi

Türkiye'ye gelen uluslararası hastalar genel olarak Almanya, Libya ve Rusya'dan gelmektedir.

Sağlık turizmi, Türkiye'de son dönemlerde gündeme gelen bir turizm türü olsa da dünya çapında bu turizm şeklini gerçekleştiren ülkeler ile rekabet halindedir. Tüm bu ilerlemeler ışığında tüm dünyada sağlık turizm gelirleri 6 kat artmış, ülkeyi de bu noktada girişimlere teşvik etmiştir. Bu teşvikler ile birlikte sağlık turizmi sektöründe Türkiye'de 3 yıldır uluslararası düzeylerde kongreler tertip edilmektedir. Tertiplenen bu kongreler yerli ve de yabancı sektöründe ağırlığı olan kamu ve özel kurum ve kuruluşlarının sayılarını arttırarak katılımlarını sağlatmıştır (Bülbül, 2015).

2.1. Türkiye'nin Dünya Sağlık Turizminde Lider Ülkeler İle Karşılaştırılması

Dünya üzerindeki globalleşme süreci, ülkelerin sağlık sistemlerindeki sıkıntılar (uzun bekleme süreleri, yükselen giderler, hizmetlerdeki kalite azlığı), tüketicilerdeki bilincin artması ve Avrupa Birliği benzeri faktörlerin bir neticesi olarak, süratle gelişen bir sektör olan sağlık turizmi, genel olarak tatil ve de tedavi aktivitelerini kapsar.

Sağlık turizmi genellikle, Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin, iyileşme için cazip merkezlerle birlikte düşük fiyatlarla dünya standartlarında tedavi sağlamaya dayanan karşılaştırmalı üstünlükleri nedeniyle büyük bir potansiyele sahip oldukları bir sektör olarak görülebilir (Chinai and Goswami, 2007).

Çağımızda global ölçekli sağlık turizminde Hindistan en önemli payı almakta olan ülkelerin başında gelir. Bu ülke, sağlık turizmine 1983'te yüz elli yatak kapasiteli bir hastaneyle başlamıştır. Her sene 150.000 civarı medikal turiste sağlık hizmetleri sunmaktadırlar ve yine bu sektörde her sene yüzde otuzluk bir büyümeye sahip oldukları düşünülmektedir. Sağlık turizminde Hindistan'ın popüleritesinin asıl sebebi bu turizmi önceleri fark etmeleri, sağlık hizmetlerini düşük maliyette sunmaları ve de sektöre dair tanıtım çalışmalarını iyi yapmış olmalarıdır. Bu turizmdeki medikal hizmetleri geniş ve de kapsamlı bir yapıdadır. Hindistan'a ilgili amaçla gelen turistler kendi ülkelerinde ödeyecekleri sağlık maliyetlerine göre, yüzde kırk ve seksen arasında daha uygun ödeme yapmaktadırlar. Geçmişte Hindistan'ın eski bir İngiltere sömürgesi olması İngilizlerin bu ülkeyi tercih etmelerinde etkilidir. Yine Afrika ve Asya'dan da sağlık turistlerinin Hindistan'ı tercih etmelerinde sağlık hizmetlerindeki yüksek kalite, altyapılarındaki akredite özelliği, ilgili personellerinin batı eğitilmiş ve nitelikli olmasının etkileri vardır (Canver, 2015).

2002 yılında Hindistan, sağlık turizmine ait tanıtımlara başlamış ve de stratejik bir biçimde ilerleme elde etmiştir. Yine bu turizme ait tanıtımla beraber kültürlerine has olan faktörleri de öne çıkarmışlardır. Hindistan, sağlık turizmindeki tanıtım etkinliklerini enformasyon, halkla ilişkiler ve internet aracılığı ile etkili bir biçimde sürdürmüştür (Aydoğdu, 2015). Almanya'daki Hindistan'la ilgili sağlık ve

de hijyen noktalarındaki sıkıntılarla ilgili çıkan haberler sebebiyle Hindistan da ilgili tanıtımlarında kalite, teknoloji ve personellerinin uluslararası standartlardaki eğitimlerine vurgu yapılmıştır (Çetinkaya, 2010).

Hindistan; yurtdışında eğitim gören ve deneyimli sağlık personeli, Batı ülkelerindeki tedavi yöntemlerini uygulaması, kısa bekleme süreleri ve belirtildiği üzere özellikle maliyet avantajı sunması bakımından uluslararası sağlık turistlerinin en fazla tercih ettikleri ülkeler arasında yer almaktadır (Singh vd. 2005). Uluslararası sağlık turizmi kapsamında hizmet veren tüm sağlık işletmelerinde de İngiltere'nin yaygın olarak konuşulması da, ülkenin uluslararası sağlık turizmi destinasyonunda ön plana çıkmasını sağlamaktadır.

Hindistan hem dünyanın en eski hem de en popüler olan medikal turizm merkezidir. Daha ziyade kardiyolojik ameliyatlara ve de dudak nakilleri sahasında uzmandırlar. Medikal turistlerin kullanması amacıyla verilen "M-Vize" diye bilinen "medikal vize" işlemi bu alandaki yapılmış olan başarılı girişimlerden birisidir (Akasya-Akdu, 2009).

"Ayurveda" gibi alternatif tıp olanaklarını gelişmiş tıbbi uygulamalarla birleştiren Hindistan'da, uluslararası sağlık turizminde önemli bir paya sahip olunmasına karşın medikal turizm geliştirmekte olan bir sektör olarak görülmektedir. Bu kapsamda ülkede hükümet ile özel sağlık işletmeleri, tur operatörleri, seyahat acenteleri ve konaklama işletmeleri sürekli koordinasyon içerisinde bulunmaya özen göstermekte ve konu ile ilgili çalışmalar bu kapsamda yürütülmektedir (Singh vd. 2005).

Sağlık turizminde bir diğer önemli ülke Tayland, 1970'li yıllarda cinsiyet değişikliği operasyonlarıyla sağlık turizminde kendine mühim bir yer edinmiştir. Tayland daha sonralarıysa medikal turizmdeki faaliyetlerden olan estetik cerrahi alanına yönelmiştir. Bunun haricinde kalp ameliyatlara ile sonrasında gerekmedikçe olan bakım, ateşli hastalıklar ve tedavileri, göz hastalıkları ve ağız ve diş tedavileri gibi sağlık hizmetlerini de sunmaktadırlar. 2007 yılında Tayland'da 600.000 yabancı turist sağlık hizmeti almıştır. Bu hususta tıbbi çalışmalara, uluslararası kongre ve sempozyumlara yalnızca doktorların değil, bu alandaki hizmet veren dişçi, eczacı ve

de teknik personellerin katılmasının medikal turizmde ülkeyi öne çıkardığı varsayılmaktadır (Canver, 2015).

Tayland'daysa uluslararası sağlık turizmi faaliyetleri devlet destekli olarak yürütülmektedir. Sektörde istihdam edilen sağlık personelinin özellikle ABD ve İngiltere'de eğitim görmeleri sağlanmakta ve bu profesyoneller tarafından sağlık turistlerine İngilizce hizmet verilmesi Tayland'a avantaj oluşturmaktadır (Temizkan, 2015).

Tayland, diğer ülkelerle kıyaslandığında SPA, fizik ve mental tedavi alanında oldukça ileridedir. Tayland'ın medikal turizmde tercih görmesinin başlıca nedeni sağlık hizmetlerindeki uygun fiyatlandırmasıdır. Bu doğrultuda sağlık turizmi adına farklı paket turları sunmaktadırlar. Bu paket turlarda (Aydoğdu, 2015);

- a) Kişilere özel olan gezi programları ve katalog,
- b) Havayolu biletleri ve de hava alanı otel ulaşımı,
- c) Üst sınıf oteller ya da hastaneye ait ünitelerde konaklama imkanı,
- d) Hastane, uzmanlar ve de cerrahlarla gerekli iletişim,
- e) Refakatçilerin bağlantıları,
- f) Rezervasyon sırasında istenildiği gibi gezi, alışveriş ve SPA benzeri etkinlikler yer alır.

Singapur ise 2006 için toplamda 410.000 sağlık turistine hizmeti sunmuştur. JCI akreditasyonuna sahip olan on üç hastane ülkede mevcuttur. Singapur, sağlık turizmi noktasında uluslararası düzeyde hasta hizmetleri profesyonelleriyle iş birliği içerisinde. Ülkeye gelen sağlık turizmi müşterilerine yolculuk düzenlemeleri, tıbbi randevu, konaklama ile havaalanı otel arasında olan transferlerde lüks araçlarla hizmet verilmektedir (Canver, 2015).

Singapur, tanıtımında sağlıktaki hizmet kalitesini ön plana çıkarmaktadır. Örnek olarak, Asya'da yapılan ilk siyam ikizleri ayırma operasyonu bu ülkede gerçekleştirilmiştir. Bu ikizleri ayırma operasyonu ise uluslararası kaynaklarla duyurmuşlardır. Yapılan bu cerrahi girişimin maliyeti Singapur'daki 500 bin

USD'dir. Yine 2006'da 29 yaşındaki siyam ikizlerini ayırma işleminde başarı elde edilmiştir (Çetinkaya, 2010).

Uluslararası sağlık turizmi tanıtımlarını hijyene verdiği önemi vurgulayarak yapan Singapur'da, sağlık işletmelerinin hemen tamamı uluslararası nitelikli akreditasyon ve de standardizasyon kuruluşları tarafınca akredite edilmişlerdir. ABD ve Avrupa ülkelerinden gelen uluslararası sağlık turistleri tarafından hijyene verdiği önem dolayısıyla tercih edilen Singapur, maliyet avantajı ile de uluslararası sağlık turizminde ön plana çıkmaktadır (Ateş, 2016).

Singapur, güçlü bir sağlık sistemine sahiptir ve medikal turizmde de Asya'daki lider ülkelerden birisidir. Sunulmakta olan sağlık hizmetlerinde kalite oldukça ileridir. Bu ülkedeki hastanelerde, hijyen konusuna büyük önem gösterildiği için pek çok uluslararası nitelikli akreditasyon ve de standardizasyona sahiptirler. Sahip olmuş olduğu akreditasyonlar nedeniyle ABD, Endonezya, İngiltere, Çin, Malezya, Güney Asya ile Ortadoğu'daki ülkeler tarafından tercih görmektedir. Sağlık turizmini ciddi bir devlet politikası haline getirmeleri sağlık turistlerinin sayısında her geçen yıl artışı sağlamaktadır. Sunmuş olduğu nitelikli sağlık hizmetinden dolayı Singapur, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafınca ABD ile Kanada'dan daha üst sıralarda gösterilmiştir (Aydoğdu, 2015).

Amerika Birleşik Devletleri'nde ise sağlık giderleri oldukça pahalıdır ve sistemleri eşitlikçi bir yapıda da değildir. Bu sebeple ülkedeki yurttaşların önemli bir bölümü (sağlık güvencesi olsun ya da olmasın) sağlık hizmeti almak adına yurtdışına gitmektedirler. Tercih edilen ülkelere genelde Singapur ve Hindistan'dır. Amerika'ya gelen sağlık turistlerinin önemli bir bölümü Ortadoğu'dan gelir. Sunulmakta olan sağlık hizmetlerinde kalite ve yüksek teknoloji kullanımından dolayı yüksek fiyatlı olmasına rağmen, Amerika dışarıdan gelen sağlık turistleri adına tercih edilebilir bir ülkedir. Amerikalı olan sağlık turistlerinin yurt dışında almış oldukları sağlık hizmetlerinin içinde ön sıralarda yüz estetiği, kardiyolojik ameliyatlara ve kısırlık tedavileri yer alır (Aydoğdu, 2015).

Amerika, medikal turizmin ekonomik faydalarını da artık göz önünde bulundurmaya başlamıştır. Örnek olarak, Batı Virginia yönetimi, kamudaki

personellerin medikal uygulamalar adına yurtdışına çıkışlarını teşvik etme amacı taşıyan bir tasarıyı desteklemiştir. Medikal turizmdeki artan ilginin Amerika'daki sağlık sistemini de müspet etkileyeceği düşünülmektedir. Sağlık hizmetlerindeki fiyatların ciddi yükselmesi, ülke vatandaşlarını diğer ülkelerden sağlık hizmeti almaya teşvik etmektedir. Bu durum ise, sağlık hizmetlerindeki fiyatların uygun olmadığı ve de her yurttışın sağlık güvencesinin bulunmadığı müddetçe devam edecektir (Akdu, 2009).

2.2. Türkiye'de Sağlık Turizminde Rol Alan Paydaşlar

T.C. Sağlık Bakanlığı, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü 14.11.2012 tarih ve 45208 sayılı genelgesi ile döviz kazandırıcı hizmetler kapsamında görülen sağlık turizmi, ülke ekonomisi için çok önemli ve değerlendirilmesi gereken bir sektördür. Türkiye'nin gerekli altyapıya sahip sağlık kuruluşları, hastaneleri, tıbbi merkezleri ve uzmanlaşmış tıbbi hizmet personeli ile son yıllarda öne çıkabilmeyi başarmıştır. Türkiye, yatırım girişimleriyle özellikle estetik cerrahi ve saç ekimi gibi birçok tıbbi operasyonlarda oldukça ilerlemiştir. 2017 yılında 750 bin sağlık turistinden 7 milyar dolar gelir hedeflenmiştir. 2018 yılında sağlık turizminde sekiz yüz bini aşkın turistten sekiz milyar USD gelir beklenmektedir (Anadolu Ajansı, 2018).

Uluslararası seyahat ve turizme bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun talep olmuştur. Türkiye'de de son on yılda sağlık turizmini geliştirmeye yönelik hedefler doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşları ve özel sektör faaliyetleri hızla ivme kazanmıştır. Türkiye sağlık turizmi Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı 10. Kalkınma Planı (2014 - 2018) Eylem Planında bir devlet politikası olarak kabul edilmiştir. Bu Eylem Planında yer alarak Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu (SATURK) tarafından Türkiye sağlık turizm sektöründe sorumluluk verilen 18 ana paydaş vardır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Sağlık turizmi sürecinin yaşamını sürdürebilmesine ve rekabet üstünlüğü sağlamasına yardım eden paydaşlara temel (ana) paydaş denilmektedir. Bu doğrultu ana paydaşların en başta gelen lider aktörü mevzuata göre sektörün koordinatörü olan T.C Sağlık Bakanlığı'dır.

Türkiye sağlık turizm sektöründe rol alan paydaşlar; T.C. Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, kamu hastaneleri, özel hastaneler, sağlık turizmi otelleri, seyahat acenteleri, aracı kuruluşlar, sigorta şirketleri, Sivil Toplum Kuruluşları (STK), üniversiteler ve ulaşım firmalarıdır.

Sağlık Bakanlığı, SATURK koordinatörü olup Türkiye’de sağlık turizminin lider paydaşdır. Türkiye sağlık turizmi organizasyon yapısında eğitim ayağını oluşturan kurumlar YÖK, MEB ve üniversitelerdir. Ekonomi ve Maliye Bakanlıkları ise sistemin finansal ayağını oluşturmaktadır. Kalkınma Bakanlığı ve Kalkınma Ajansları organizasyon yapısının sağlık turizmini geliştirmeye yönelik kalkınma ve yatırım ayağını oluşturmaktadır. SGK ise sağlık turizm sisteminin sigorta ayağının en temel paydaşdır.

Sağlık hizmeti sunumu yapan grupta ise kamu ve özel hastaneler; sağlık sigorta şirketleri, seyahat acenteleri, aracı kuruluşlar, sağlık turizm otelleri ve ulaşım firmaları yer almaktadır. Ayrıca bu paydaşların bağlı olduğu üst kurum olarak KHGM ve İl Sağlık Müdürlüğü de organizasyon şemasında üst kamu mercii olarak yerini almıştır.

2.2.1. Kamu Sektörü

Sağlık turizm sektöründe kamu sektörünü ilgili kamu kurum ve kuruluşları ve kamu hastanelerini kapsamaktadır. Türkiye’ de son yıllarda sağlık turizmine ait yasal alt yapının teşkilinde Sağlık Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı tarafından olumlu adımlar atılmaktadır. Kalkınma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı’nın da Türkiye sağlık turizminin geliştirilmesi adına önemli katkıları mevcuttur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, YÖK, Milli Eğitim Bakanlığı da ilgili mevzuat ve yönetmelikler çerçevesinde çalışmalar yürütmektedir.

Sağlık turizmi temel paydaşı olan Sağlık Bakanlığı sağlık kuruluşlarının koruyucu ve tedavi edici hizmetlerini yürütmelerini ve etkin bir şekilde sürdürülmesini sağlamak için gerekli düzenlemeleri yapmaktadır. 2015 yılında Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu (SATURK) oluşturularak politika belirleyici olmuştur (SATURK, 2017b). Sağlık turizmi sektöründe hizmet sunan kurumlar ve

paydaşların arasında olan koordinasyonu artırma maksadıyla 2017 tarihinde sekiz Sağlık Turizmi Bölge Koordinatörlüğü oluşturulmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017b). Sağlık turizminin geliştirilmesi programı eylem planı çerçevesinde istatistik altyapının geliştirilmesi amacıyla Yabancı Uyruklu Hasta Takip Sistemi kurulmuş olup 81 ilden veri girişi yapılmaktadır. Sağlık turizmiyle ilgili ücret, konaklama ve ulaşım imkanları benzeri her tür bilgiyi barındıran “sağlık turizm portalı” de tamamlanıp bakanlıkça kullanıma sunulmuştur.

20 Temmuz 2018 itibariyle T.C. Meclis Plan Bütçe Komisyonunda görüşüldükten sonra kısa süre sonra yasalaştırılan teklifle Uluslararası Sağlık Hizmetleri ünvanıyla USHAŞ isminde yeni bir anonim şirketin kurulma kararı alınmıştır. Bu karar ile devlet eliyle sağlık turizminin tanıtım ve desteklenmesi için yeni büyük bir atılım yapılmıştır. Yılda on milyar USD’lik bir getirinin beklenmiş olduğu sağlık turizmindeki sağlık hizmetlerine dair tanıtımlar yapmak, kamunun ve de özel sektörün bu turizmüne dönük eylemlerini destekleyerek koordine etme, etkili politikalar ve de stratejiler geliştirme ve yine Sağlık Bakanlığı’na sektörle ilgili tavsiyelerde bulunma adına USHAŞ kurulmuştur (Sakarya, 2018). Sağlık Bakanlığı Türkiye sağlık turizmi sağlık turizmi hedef ve politikalarını belirlemek ve uygulamak, sağlık turizmi önündeki engelleri kaldırmak ve bu sektörde hizmet veren paydaşlar arası koordinasyonu iş birliğini artırmak için USHAŞ gibi yeni uygulama ve girişimlerde bulunmalıdır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sağlık turizmindeki yaklaşımı ve hedefleri jeo-termal kaynakların daha verimli ve etkin kullanılmasına dönük olarak, termal turizmin geliştirilmesidir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018). Nitelikli termal suların çeşitli hastalıkların tedavi edilmesine olanak tanıyacak Termal Kür Merkezlerinin oluşturulması amaçlanmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, ilgili mevzuat dahilinde sağlık turizmi tesislerine, turizm tesislerinin belgelendirilmesine ve de niteliklerine dair yönetmeliğin temel olarak 29 ve 30. maddelerinde yer aldığı gibi, “Termal Tesis” ve “Sağlıklı Yaşam Tesis” ve de diğer tesis türlerinde turizm belgesini düzenlenmektedir. Bakanlığa ait mevzuatta belirtildiği şekliyle, sağlık turizmindeki faaliyette olan tesislerin, Turizm Belgesi alabilmesi adına, verilen sağlık

hizmetleriyle ilgili Sağlık Bakanlığı'ndan gerekli izinlerin alınması mecburidir. Sağlık Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın arasında imzalanan ve Kasım 2017 itibariyle yürürlüğe giren "Sağlık Turizminin Tanıtımı İş birliği Protokolü" ile Türkiye'nin Dünyada bir sağlık destinasyonuna dönüştürülmesi amaçlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017a).

Türkiye ve Ankara sağlık turizmi üçüncü ana paydaşı olan Ekonomi Bakanlığı'nın temel fonksiyonu ise sağlık turizminde faaliyet gösteren işletmelere teşvik sağlamaktır. Firmalar ve iş birliği kuruluşlarınca yurt dışında gerçekleştirmiş oldukları tanıtım etkinlikleri, yine yurt dışında açmış oldukları birimlere dair kira giderleriyle marka tescil maliyetleri destekleme kapsamındadır. Yine Türkiye Ticaret Merkezlerinin (TTM) kurulmasına ilişkin gerekli kanuni alt yapı oluşturularak, firmaların yurtdışındaki pazarlara girişlerinde yararlanabilecekleri dağıtım kanalları sağlık turizm ağının güçlendirilmesine dönük çok boyutlu olan bir destek mekanizması ortaya konmuştur (T.C. Ticaret Bakanlığı).10. Kalkınma Planında yer alan politika 3 ana mevzuattan sorumlu eylem kuruluşlarından biride Ekonomi Bakanlığı'dır. 10. Kalkınma Planı'nda ilgili mevzuat altyapısının oluşturulması amacıyla harekete geçilmiştir (Uygun 2015).

Ekonomi Bakanlığı tarafından hedeflenen bölge ve ülkelerle yürütülecek olan hizmet ticareti müzakerelerinde hasta hareketlerinin kolaylaştırılmasına dönük olan anlaşma hükümleri oluşturulmuştur. Sağlık turizmi sektörü için potansiyel pazar şeklinde görülen ülkeler ile, ülkemize dönük hasta hareketlerini kolaylaştırılma maksadıyla tesis edilecek anlaşma hükümlerine dair hizmet ticareti görüşmelerine başlanmış ve de öneriler sunulmuştur. Görüşmeler kapsamında ülkemizde gerekli tedaviyi gören hastaların, kendi ülkelerindeki sağlık güvencesi sistemi tarafından yapılan ödeme tutarının alınabilmesi ve de sağlık hizmetlerine dair iş birliği alanlarının oluşturulması hedeflenmiştir. Sistem bu doğrultuda işlemektedir (Uygun ve Ekiz 2016).

Kamu ve de özel sektördeki sağlık kurumlarının Ekonomi Bakanlığı tarafından sağlık turizmiyle ilgili sunabileceği hizmetlerdeki fiyat farklılaştırılmasına dair mevzuat düzenlemesi en son Temmuz 2017 tarihli yönetmelikle düzenlenmiştir. Sağlık turizmi sektöründe hizmet sunan sağlık kurumlarının sağlık turizmine ilişkin

fiyat tarifelerini uygulamalarının ön koşulu olarak, veri girişlerini yapma zorunluluğu Bakanlıkça konulmuştur. Ayrıca bu sistemde Sağlık Turizmi Hasta Takip Sistemi ile sağlık turistlerine yardım ve danışmanlık hizmetlerini sunarak sağlık turistlerinin kayıtları düzenli olarak tutulmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017a).

Kalkınma Bakanlığı'nın temel paydaş olarak görevi "Sağlık Turizmi" hususunda altyapı teşkili adına kamudaki uygulayıcı kuruluşlara yol gösterici olan hedefler belirlemektir. 10. Kalkınma Planı (2014- 2018) çerçevesinde Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı Eylem Planı Koordinatörü olarak paydaş kurumlar ile sağlık turizmi eylem planı çalışmalarının yürütülmesi görevini üstlenmektedir. Bu program ile son dönemlerde sağlık sektöründe elde edilen gelişmelere uygun olarak, global olarak yükselen pazar olan medikal turizm, termal turizm, ileri yaş ve de engelli turizmi sahalarında ülkedeki hizmetler kalitesinin yükseltilip rekabetteki gücün artırılması hedeflenmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Aşağıdaki tabloda 10. Kalkınma Planı (2014- 2018) performans göstergeleri yer almaktadır. Buna göre; 2018 yılında hedeflenen termal turizm yatak kapasitesi 100.000 olup, turist sayısı 1,5 milyondur. Medikal turizm turist sayısı ise 750.000 kişi hedeflenmiştir. Medikal, termal, ve geriatrik turizmde geliri 2013 yılında 2.75 (Milyar ABD Doları) iken, 2018 sonunda 9,35 (Milyar ABD Doları) beklenmektedir.

Tablo 10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Performans Göstergeleri

Gösterge	Mevcut Durum (2013)	2014	2015	2016	2017	2018
Termal turizm yatak kapasitesi	42.000	50.000	60.000	75.000	90.000	100.000
Termal turizm turist sayısı	500.000	625.000	780.000	975.000	1.250.000	1.500.000
Medikal turizm turist sayısı	308.500	360.000	435.000	520.000	620.000	750.000
Termal, medikal ve ileri yaş turizmde turizm geliri (milyar dolar)	2,75	3,40	4,45	5,85	5,85	9,35

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) 10. Kalkınma Planı kapsamında Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin tanıtımı yapılarak büyükelçiliklerde olan ticaret, turizm ve sağlık, ataşelerinden yaşlı bakımı sahasında Türkiye'de pazar oluşturulması hususunda destek alınmaktadır. Sağlık turistlerine vize kolaylığı sağlamak da Dışişleri Bakanlığı'nın üstlendiği görevlerdendir.

Türkiye'nin uluslararası konumunda Avrupa Birliği adaylık ilişkilerinin artırılması, ekonomik gelişmeler ve Avrupa'da nüfusun giderek yaşlanması Türkiye'nin sağlık turizminde fırsat olarak değerlendirebileceği konulardır (Korkmaz ve Aydın, 2015). Dışişleri Bakanlığı yurtdışında sağlık sorunlarının çözümüne yardımcı olacak ve sigorta şirketleriyle iletişimde bulunacak "sağlık ataşelikleri" görevlendirmeye başlamıştır ve Türkiye'de tedaviler için alternatifler sunmaktadır. Türkiye'de, sağlık turizmi hizmeti veren hastanelerde yabancı doktorların çalışmasına izin verilmesi hasta ile doktorların arasında iletişimin yüksek olması konusunda fayda sağlayacağı için bu konuda Dışişleri Bakanlığı'nın desteği de önemli rol oynamaktadır. Dışişleri Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde kurulacak olan danışmanlık ofisleri, özel Hastaneler birlik ve dernekleri birlikte hedef pazar Ortadoğu-Afrika-İslam ülkeleri ve Orta Asya ülkelerinden hasta transfer etmelidirler (Uygun, 2015). SATURK toplantılarına dâhil edilen Dışişleri Bakanlığı sektörteki ana paydaşlardan biridir. T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) 10. Kalkınma Planı kapsamında kamu tarafından yürütülen medikal, termal ve ileri yaş turizmi alanında tanıtım faaliyetlerinin ve iş bölümünün koordinasyona hızla Dışişleri Bakanlığı da dâhil edilmeye başlanmıştır.

Türkiye'de sağlık turizmi kapsamında elde edilen kazançların %50'si kurumlar vergisinden muaftır. Ayrıca Maliye Bakanlığı'nın sağlık turizmini teşvik etmek amacıyla yeni KDV düzenlemesi ile yabancı turistlere Türkiye'deki bu sektörde sunulan hizmetlerde KDV muafiyeti getirilerek özel hastanelerin yurt dışından hasta getirmesini teşvik edilmektedir (Anadolu Ajansı, 2018). Bununla Türkiye başka ülkeler karşısında avantajlı konuma gelip, Maliye Bakanlığı teşvikleri ile özel sektörün önü açılarak sağlık turizmi kapsamında yapacağı yatırımlara da ilave yatırım teşvikleri getirilecektir.

Türkiye sağlık turizmi gittikçe gelişen fırsatlara açık dinamik bir sektördür. Avrupa, dünyada en süratli yaşlanmakta olan bölge olmakla birlikte yaşlılara dair bakım oldukça maliyetli olan bir iştir. Pek çok Avrupa ülkesi bu giderleri düşürme adına yollar aramaktadır. Türkiye, üstün nitelikli sağlık kuruluşları, tıbbi personeller ve de termal tesisleri ile ileri yaş turizminde de atağa geçebilir (Uygun ve Ekiz, 2016). Balkanlar, Kafkaslar, Afrika ve Ortadoğu'da sağlık olanaklarının çok ilerlememiş olması sebebiyle ilgili sağlık hizmetlerini diğer ülkelerden sağlamaktadır. Türkiye bu bölgelerde sahip bulunduğu üstün nitelikli sağlık kuruluşları ve de yetişmiş sağlık personelleriyle iyi bir avantajı elinde tutmaktadır. İleri yaş turizmi, termal turizminde de atağa geçerek gerekli bütün teşviklerin sektörün finansal kaynağı olan Maliye ve Ekonomi Bakanlığınca sektör paydaşlarına iyi bir planlamayla sunulması gereklidir.

T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ise, sağlık turizminde sağlık hizmeti sunumu, ilaçlar ve fiyatlandırma konularında sağlık tebliği hazırlayarak Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Bilim ve Sanayi ve Hazine Bakanlıkları ile ortak komisyonlarda çalışmalar yapmaktadır. Bu komisyon çalışmaları ile sağlık turizmi gelirlerini artırarak sektör ilerlemesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

T.C. Sağlık Bakanlığı ile T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı 'Konaklamalı Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri' adı altında ortak bir çalışma yürütmektedir. Ayakta fizik tedavi hizmeti ile birlikte termal, yaşlı ve engelli bakımı hizmetleri de bu konaklama tesislerinde verilecektir. Bu doğrultuda hazırlanan "Konaklamalı Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik" kapsamında, konaklamalı fizik tedavi ve rehabilitasyon merkezlerinin özellikleri, idaresi, uluslararası sağlık turizmi yetkisi düzenlenmiştir (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180515-12.htm>).

Bir başka paydaş olan SGK'nın imzalamış olduğu Milletlerarası İkili İş birliği Anlaşmaları gereği sağlık turistleri ülkemizde tedavi olmaktadırlar. Onuncu Kalkınma Planı çerçevesinde; SGK, ikili sağlık anlaşmalarının çerçevesinde, kendi ülkelerinin sağlık güvencesi sistemlerinden onay alarak gelen hastalara Sağlık

Uygulama Tebliği fiyatları üstünden hizmetleri sunmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Türkiye’de kamu sektöründe, söz konusu paydaşların dışında Türk iş birliği Koordinasyon Ajansı (TİKA), Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı (TYDTA), Kamu Hastaneler Genel Müdürlüğü (KHGM), İl Sağlık Müdürlükleri, kalkınma ajansları, valilikler, büyükşehir belediyeleri ve kamu hastaneleri bulunmaktadır.

2.2.2. Özel Sektör

Sağlık turizminde özel sektör paydaşları özel hastaneler ve vakıf hastaneleri, sağlık turizmi otelleri, seyahat acenteleri, aracı kuruluşlar, sigorta şirketleri ve ulaşım firmalarından oluşmaktadır. Sektörde aktif rol alan bu stratejik paydaşlar, sağlık turizmi hizmetinde yer alıp direkt olarak sağlık turistleriyle ilişkide olan paydaşlardır.

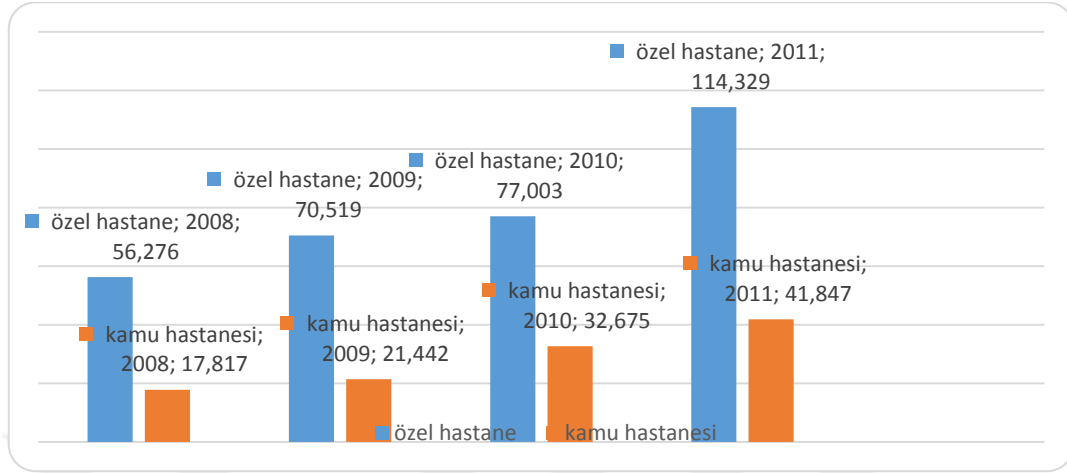
Türkiye’deki sağlık sistemiyle ilgili değişim, kamu hastanelerinin yanında özel sektöre ait hastanelerde de son on beş yılda kaliteli sağlık hizmeti ile kendisini göstermiştir. Türkiye’de özel sağlık işletmeleri her geçen gün artmaktadır. Ülkemizin avantajlarını da değerlendirerek özel hastaneler kendilerine düşen payları artırma yollarını arayarak, Avrupa standartlarında hizmet sunumu seviyesine getirmişlerdir. Kaliteli sağlık hizmetlerinin verilmesi hem hasta memnuniyeti hem de ülkenin kalkınması açısından devlet kurumlarını etkilemektedir (Öztek vd. 2015).

Tablo 11. 2012 Yılında Hastane Türüne Göre Gelen Medikal Turist Sayısı

Hastane Türü	Medikal Turist	
	Sayı	Yüzde (%)
Devlet Hastanesi	8.235	4,9
Eğitim ve Araştırma Hastanesi	4.586	2,7
Özel Hastane	154.696	91,3
Üniversite Hastanesi	1.945	1,1
TOPLAM	169.462	100,00

Kaynak: Buzcu ve Birdir, 2019

Tabloda da görüldüğü gibi, Türkiye'ye 2012'de 169.462 medikal turist gelir iken, özellikle özel hastanelerin tercih edildiği gözlemlenmektedir.

Şekil 3. 2008-2011 Dönemi Türkiye’de Sağlık Hizmeti Alan Yabancı Ziyaretçilerin Dağılımı (kişi)

Kaynak: Gölpek-Karababa, 2017

Şekil 3’te de görüldüğü üzere 2008 ve 2011 döneminde özel hastanelerden sağlık hizmeti alan yabancı ziyaretçilerin sayısında önemli bir artış yaşanmış, 2011’de hastaların %73’ünün özel hastaneleri tercih ettiği belirlenmiştir.

Sağlık turistlerinin ve refakatçi yakınlarının hastanın tedavisinin tamamlanmasının ardından kendi ülkesine hemen geri dönmeyip konaklaması gerekiyorsa, bu hususta konaklama yerlerinin temin edilmesi sağlık turizminin önemli bir ayağıdır. Günümüzde internetin yaygın kullanımı ile birlikte, birçok otel, termal otel ve SPA merkezinin rezervasyonu kolaylıkla yapılabilmektedir. Bazı seyahat acenteleri ve aracı kuruluşlar sağlık turistleri için organizasyonlar hazırlayıp sağlık turistlerini Türkiye’de olacağı operasyondan birkaç gün önce ülkeye getirip SPA merkezi, kaplıca vb. etkinliklerle tatil imkânları sunmaktadır (Temizkan, 2015).

Seyahat acenteleri ise, kar elde etme amacıyla turistlere turizmle ilgili bilgiler sunmaya, paket gezi turlarını oluşturmaya, turizm amaçlı ulaştırma, konaklama, spor, gezi ve eğlence hizmetlerini yapmaya yetkili kılınan, oluşturmuş olduğu ürünleri kendi ya da öteki seyahat acenteleri aracılığıyla pazarlayan ticari işletmelerdir. Bu kuruluşlar 1618 sayılı kanun ile Türkiye Seyahat Acenteler Birliği (TÜRSAB) adı

altında birleşerek gelişime açık, daha güçlü ve etkin bir hale getirilmiştir. Seyahat işletmeleri paket turlara ait sözleşmeyi düzenlerken, sağlık turistlerinin kaza ve de hastalanmaları durumunda çıkış noktasına geri dönüş ve tedavi giderlerini, poliçe limitleri dahilinde karşılayacak biçimde sigortalayacağını bildirmekle mükellefler. Bu seyahat acenteleri ve de sigorta şirketleri, ilgili sigorta sözleşmelerini düzenledikleri andan başlayarak 5 iş gününde yapılan sözleşmenin bir suretini bakanlığa göndermeye mecburdurlar. Yapılan sözleşmenin süresinden evvel sona ermesi durumunda, bu aynı sürenin içerisinde seyahat acentesi ve sigorta şirketi tarafından bakanlığa bildirilecektir. Ayrıca Hazine Müsteşarlığı, gerekli gördüğü hallerde ilgili sigorta primlerinin tutarını belirlemeye de yetkilidir (Seyahat Acentaları Birliği Yönetmeliği; TÜRSAB Seyahat Sigortası).

2017’de yayınlanan Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik’te “uluslararası sağlık turizmi aracı kuruluşu” olabilmenin ana kriteri olarak 1618 sayılı yasa gereğince işletme belgesi sahibi A grubu seyahat acentesi olma şartı getirilmiştir (mad. 4g). Ayrıca ilgili yönetmelik ve eklerinde belirlenen kriterleri sağlayarak Sağlık Bakanlığı’ndan yetkinlik belgesi almaları zorunludur (mad. 5/1; mad. 8). Son yıllarda sayıları hızla artış gösteren seyahat acenteleri diğer sağlık turizm paydaşları ile ilgili mevzuat ve yasal düzenlemeler çerçevesinde hareket etmelidir.

Özel sektördeki paydaşlardan olan aracı kuruluşlar ise, sağlık hizmetleri müşterisiyle, sağlık hizmetini sunanların arasında bir köprü kurarak hizmet alıcısının hizmeti en iyi şekilde almasındaki operasyonel faaliyetleri yöneten kurum ve kuruluşlardır. Aracı kuruluşların, gelen hastanın hastanede kalmasını hazırlama ve emniyetini sağlama, hastayla olan iletişim (gerektiğinde tercüman hizmeti), sigorta firmaları ve sağlık kuruluşunda tedaviyi yapacak doktorlarla ilgili olarak süreçleri düzenleyerek bunların devamlılığını sağlamalıdır. Aracı kuruluşlar hastaları hastaneye, hastaneyi de hastalara karşı temsil amacıyla yetki verilmiş olan kuruluşlardır (SATURK, 2017c).

10. Kalkınma Planı (2014 - 2018) çerçevesinde; sağlık turizmi alanında çalışacak olan aracı kuruluşların sahip bulunmaları gerekli hususların ve de standartlarının tespiti, aracı kuruluşların teşviklerden faydalanabilmesi, uluslararası

hastaların gelmelerinde karşılaşılabilecek sıkıntılara dönük gereksinim duyulan yasal düzenlemelerin bitirilmesi sağlanacaktır. Buna ek olarak aracı kuruluşlar güçlendirilip, sağlık turizmindeki yabancı hastaların transferi işlemlerinde bu kuruluşlarının sektörde daha etkin rol alması sağlanacaktır.

Sağlık turizmi sektöründe birçok firma aracı kuruluş vardır seyahat acenteleri gibi vize randevusu, bilet alımı, turistin konaklama yerinin tespiti, transfer ve de tur düzenlemesi yapmaktadır. Sağlık turizminde aracı kuruluşlar; varış yerleri, çalışılan hastaneler, ilgili süreçler ve de hizmetlerin hakkında detaylı bilgilere sahip olmalıdır. Kuruluşların sunduğu hizmetlerden yararlanmayı isteyen hastalar ve refakatçileri aracıya ait web sitesinden gereken bilgiler ile beraber belli tedavilerin neredeki sağlık kuruluşunda ne fiyata yapıldığına dair bilgileri alabilir. Buna göre de hangi sağlık kuruluşunun ne tür hizmeti ne kadara sunmuş olduğu bilgisini öğrendikten sonra tercihleri ve de seçimi yapabilirler (SATURK, 2017c).

Sigorta firmalarının medikal turizmin gelişmesi noktasında önemli bir rolleri bulunmaktadır. Türkiye'deki sağlık kurumları ve sağlık sigortası yapan eden kuruluşlarla Rusya, Orta Doğu, Avrupa ve ABD'deki sigorta firmalarının arasında gerekli anlaşmalar tesis edilerek, bu hizmetlerin alımında kolaylıklar sağlanmalıdır. Sağlıkta sosyal güvenlik haklarının sınır ötesi taşınması medikal turizmin önündeki en ciddi sıkıntıdır. Pek çok sigorta firması, yurtdışı tedavileri şimdilik poliçe harici tutmaktadırlar. Bu sebeple kendi ülkesinin haricinde tedavi görmeyi düşünen kimselerin seyahat maliyetleri de dahil bir gider cetveli yapmaları gereklidir. Yükselen tıbbi giderler ve gelişmiş olan ülkelerdeki tıbbi hizmetlerin giderlerinin sigorta firmalarına getirmiş olduğu yük nedeniyle uluslararası boyutlu sağlık hizmeti sunan şirketlerle anlaşmanın yollarını arayan sigorta şirketleri bulunmaktadır. Sigorta poliçesini düzenleyen firma ya da kişiler sigortalarına yurt dışındaki tedavi seçenekleri ve seyahat giderlerini de ekletebilirler. Böylesi bir durumda sigortanın senelik aidatının işveren ve de çalışan adına azalması beklenmelidir (SATURK, 2017d). Daha çok sigorta şirketiyle ikili iş birliği anlaşma Türkiye'ye daha çok sağlık turisti gelmesi demektir.

2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Çağımızda artık hem iş dünyası boyutlu, hem de sosyal gayesi olan STK'lar önemli oranda bölgesel ekonomik politik gelişimde kritik rol almaktadırlar. Ayrıca, katılımcılık anlayışının bölgesel turizm ve sağlık turizminin gelişmesinde esas ilke durumuna gelmesi STK'ların bölgesel gelişim hususundaki etkinliklerini zenginleştirmiştir. Bu bağlamda devlet, özel sektör kuruluşlarının birlikte hareketine üçüncü bir ayak olarak STK'lar eklenmiştir. STK'lar Avrupa Birliği politikasının en önemli ayaklarından biri olan gönüllü kuruluşlardır. Ayrıca STK'lar kalkınma arayışındaki her bir bölge ve sektörel gelişme için de ayrıca önemli sektörel stratejik paydaşlardır (Çaha, 2016). Ülkemizde ve özellikle Ankara'da sağlık turizmi sosyal ağında sürekli gelişim gösteren ve sayıca hızla artan bir sağlık turizm alanında STK yapılanması vardır.

Turizm sektörünün içerisinde yer almakta olan farklı grupların her birisinin, faaliyette buldukları bölgedeki turizmden beklentileriyle bu sektöre bakış açıları birbirlerinden farklı olabilir. Sözgelimi, turizm alanının alt kollarında yer alan paydaşlar, ilgili tatil yerine gelen turistlerin sayısında artış oldukça kendi işletmelerine gelecek turistlerin sayısı da artacağından, turizme dönük olumlu tutumları sergileyebilirler iken, ilgili tatil bölgesindeki çevreci kuruluşlarsa, buraya gelen turistlerin artmasıyla doğal çevrenin üstünde negatif etkilerin meydana gelebileceğinden, bu sektöre dönük, negatif bir tutum içine girebilirler. Yaşamın pek çok bölümünde mühim roller oynayan bu STK'ların, çok değişik gruplardan paydaşlarının bulunmuş olduğu turizm endüstrisi içinde de paydaşların arasındaki eşgüdümlülüğü sağlaması ve de turizmdeki sistemin işleyişi yönünden önemli görevlerinin bulunduğu söylenebilir (Harman, 2014).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'na göre sağlık turizmüne yönelik STK'lar; Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği (TÜRSAB), Türkiye Sağlık Turizmi Derneği, Özel Hastaneler Platformu Derneği, Türk Kaplıca Tıbbi ve Balneoloji Derneği, Özel Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları Derneği, Sağlık Turizmini Geliştirme Derneği, Özel Hastaneler Derneği, Türkiye Jeotermal Derneği, Maden Suyu Üreticileri Derneği (MASUDER), Jeotermal Enerji Kaynaklarını Araştırma ve Değerlendirme Vakfı (JEVAK), İstanbul Uluslararası Sağlık ve Turizmi Derneği (İSTUSAD), Türkiye

Kaplıca, Talassoterapi ve Kür Merkezleri Derneği'dir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11503/sorumlu-kurum-ve-kuruluslar-ve-ilgili-linkler.html>).

Sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunu sağlık turizminde faaliyet gösteren dernekler oluşturmaktadır. Sağlık turizmiyle ilişkili dernekler, tüzüklerinde yazılan hedefleri gerçekleştirme amacıyla uluslararası faaliyetlerde ya da iş birliğinde bulunabilmektedirler. Ayrıca sağlık turizm dernekleri yurtdışında dernekler ya da üst kuruluşlar kurabilir yine yurtdışında kurulmuş olan derneklere ve kuruluşlara dahil olabilirler (TURSAP, <http://www.tursaf.org.tr/tuzugumuz/>).

5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine İlişkin Kanun (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5072.pdf>) hükümlerine göre sağlık turizm dernekleri, kamu kurum ve kuruluşları ile çok sayıda ortak projeler gerçekleştirmektedirler. 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>) göre derneklerin kendilerinin arasında ya da sendika, vakıf vb. STK'larla ortak bir hedefi gerçekleştirme adına hareket, girişim vb. isimlerle oluşturmuş oldukları kavrama platform denir. Platform tüzel kişiliği bulunmayan geçici nitelikteki birliktelik olarak adlandırılırlar (mad. 2). Türkiye Sağlık Turizmi Dernekleri Federasyonu (TURSAP) bu yapılandırmaya yakın bir örnektir. Yedi sağlık turizm derneğinin 19 Mayıs 2017 tarihinde bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Yedi kurucu bölgesel derneğe ek olarak temsilciliklerle birlikte ülke genelinde 21 bölgede temsil edilen bir federasyondur. Türkiye Sağlık Turizmini geliştirmeye yönelik etkin şekilde tanıtım, sektörle ilgili bilimsel araştırmalara destek olma gibi misyonlarla yola çıkmıştır. Federasyonun ana amaçları, sektöre ara eleman yetiştirmek ve sağlık turizmimizin tanıtımına yönelik olarak her türlü fuar, kongre, çalıştay, sempozyum gibi organizasyonları düzenlemektir (TURSAP, <http://www.tursaf.org.tr>).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, özel sektörün Türkiye'deki mesleki üst kuruluşu ve de hukuki temsilci olarak 81 il ve de 160 ilçeye yayılmış olan 365 adet borsa ve odaya (Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odası ve Ticaret Borsası) ait üst kuruluştur (TOBB, https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Kurulus_Gorev_Organ.php). TOBB sağlık

alanındaki gelişmelerin takibini sağlamak amacıyla teknik gezi, konferans, söyleşi, toplantı gibi etkinlikler düzenleyerek katkı sunmaktadır. Ayrıca TOBB üniversitelerle etkileşimi yüksek tutarak sağlık alanında girişimcilik alanında projeler yürütmektedir. Bu konuda sağlık turizmine çeşitli katkıları bilinmektedir (TOBB, 2017).

Türkiye Sağlık Turizmi Derneği (TSTD) 2005'den beri ülke kalkınmasına sağlık turizm alanında hizmet ederek bu sektörün ilerlemesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye Sağlık Turizmi Derneği çeşitli ulusal ve uluslararası faaliyetlerde düzenleyici ev sahibi dernek veya katılımcı olarak yer almıştır. Ayrıca çeşitli AB projelerini de dernek olarak başarıyla düzenlemektedirler. Sektörde kamu ve özel sektör iş birliğine aracı olan sektörde faaliyetleriyle örnek gösterilebilecek bir dernek olduğu söylenebilir (TSTD, <http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/dernegimiz/hedefler>).

2.2.4. Üniversiteler

Sağlık turizmi diğer turizm türlerine göre yurtdışından gelen turistlerin daha fazla harcama yaptığı ve mevsimsel faktörlerden etkilenmediği bir turizm sektörüdür. Devlet tarafından da politika olarak ele alınıp desteklenen bu sektörde üniversitelerin yeri de önemlidir. Türkiye Sağlık Turizmi, üniversitelerin her türlü bilimsel çalışmasına fazlaca ihtiyaç duyulan bir sektördür (Temizkan, 2015).

Sağlık turizm sektörünü etkili ve verimli bir şekilde yönetmek için tüm sektör paydaşlarının teorik ve uzmanlık bilgisine sahip olmaları gerekmektedir. Burada da üniversitelerin rolü büyüktür. Ancak sağlık turizm yöneticilerinin sağlık turizmi eğitimi almış kişilerden seçilmesi kurumu ve sektörü kesinlikle ileriye götürecektir. Profesyonelce hareket edilmeli, Bakanlığın düzenlediği turizm şuralarında sağlık turizminde uzman akademisyenler çağrılıp görüş alınması gereklidir (Usta, 2009). YÖK ve MEB'in da desteklemesi ile birlikte üniversitelerde sağlık turizm programları açılmaya başlanmıştır. Bu iyi gelişmeyle sektöre nitelikli eleman yetiştirilmeye çalışılmaktadır (Yirik vd. 2015).

2.3. Sağlık Turizminin Diğer Sektörlerle İlişkisi

Sağlık turizmi; ülkemizde, öteki turizm aktivitelerinin içerisinde kendisine farklı bir yer edinerek fizik tedaviye ve de rehabilitasyona gereksinimi olan kimselerle beraber uluslararası hasta potansiyelini kullanarak, bu sektörde hizmet sunan işletmelerin büyüüp gelişmesine olanak sunmaktadır.

İnsanların bir yerden başka bir yere seyahatte bulunmalarının bir nedeni de sağlıktır. İnsanlar geçmiş zamanlarda sağlıklarını yeniden elde edebilme adına yolculuklar yapmışlardır. Bu nedenle de, ülkemizdeki deniz turizmi, dağcılık turizmi benzeri turistik etkinliklerin içerisinde sağlık turizmi, yaşamsal bir önem taşıması ve yalnızca “keyfi” yapılmaması, sağlık ile ilgili olan mecburiyetler (ameliyat, operasyon, protez vb.) nedeniyle uygulanması sebebiyle, öteki turizm alanlardan farklılıklar arz eder (Temizkan, 2015).

Herhangi bir bölgenin turizm sektörü aracılığıyla refah düzeyinde artış sağlanabilmesi için öncelikle bölgenin turizm alanında çekicilik sağlayabilecek doğal sermayesi ve söz konusu alanlara yönelik uluslararası turizm talebi analiz edilmelidir. Sonrasında bölgede yer alan konaklama tesislerinin standartları, yeni tesislerin ilave edilme durumu, devlet politikaları, nitelikli personel durumu, yerel halkın söz konusu turizm ürünlerine karşı tutumu ve bölgedeki diğer sektörler ile turizm sektörünün ilişkisi analiz edilmelidir (Çeken, 2016).

Bir bölgede jeo-ekonomik, sosyokültürel ve tarihi değerler ne kadar zengin ve ne kadar turistik çekim unsuru olarak etkin sunuluyorsa bölgenin kalkınma sürecine de aynı şekilde destek olabileceğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra turistlerin tüketim harcamalarını üretimin yapıldığı yerde gerçekleştirmeleri turizm ve turizmin ilişkili olduğu sektörleri olumlu etkilemektedir. Bölgede, turizm sektörünün gelişme göstermesiyle birlikte tarım, sanayi ve hizmet sektörleri başta olmak üzere pek çok sektör doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmekte, gelişme gösterebilmekte ve nihayetinde sektörlerle ait birimlerin gelir düzeyi yükselebilmektedir (Bahar, 2013; Çeken, 2016). Söz konusu bölgede yapılan turistik harcamaları gelir olarak elde eden birimler, çeşitli nedenlerle farklı alanlarda harcamalar yaparak elde ettikleri geliri tekrar ekonomiye kazandırmaktadırlar. Bu

sayede çarpan mekanizmasının işlemesiyle söz konusu harcamalar kendisinden daha fazla bir gelirin oluşmasını sağlayarak ekonomi üzerinde oldukça olumlu bir etki yaratmaktadır (Kozak, 2013).

Turizm yapısı gereği otomasyona oldukça uzak olduğundan emek-yoğun bir sektör niteliğindedir. Turizm sektörüne yapılan yatırımlar paralelinde yeni iş alanları oluşmaktadır. Bu durum beşeri sermayeye olan talebi arttırmakta ve istihdam artışı sağlamaktadır. İstihdam artışına paralel olarak bölgelerin dengeli kalkınmasının gerçekleşeceğini söylemek mümkündür. Turizmin pek çok sektörle doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim halinde olması sürekli bir istihdam arttırıcı potansiyeli de beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Ancak, ülkelerin ekonomik yapıları ve istihdam politikaları, turizm çeşitliliği ve konusunda uzman personellerin durumu gibi etkenler istihdam yaratma kapasitesinin önemli belirleyicileri arasındadır (Çeken, 2016).

Sağlık turizminin kapsamının genişliği ve bireylerin farklılaşan talepleri doğrultusunda giderek daha da genişleyeceği öngörülmektedir. Sağlık turizminin dünyada yıllık ticari hacminin 100 milyar doların üzerinde olduğu ve 20 milyonun üzerinde bireyin bu amaçla seyahat ettiği ifade edilmektedir. Bu durum giderek tüm dünya ülkelerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu nedenle turizm sektörünün sürdürülebilirliğini ve rantabilitesini daha üst düzeylere taşımak isteyen bilhassa turizm ülkeleri için katma değeri yüksek bir alternatif turizm türü olan sağlık turizminin geliştirilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Soysal, 2017).

Genel anlamda incelendiğinde sağlık turizmi sektörünün sadece tıp ya da sadece turizm alanlarının araçlarıyla sınırlı kalamayacağı düşünülmektedir. Sağlık turizmi birbirinden oldukça farklı işlevleri tek çatı altında topladığından genel turizm, tıp, iktisat, mühendislik ve mimarlık gibi alanlarla yakın temastadır. Birbirinden farklı alanların buluşma noktası niteliğinde olan sağlık turizmi, doğru yatırımlar yapıldığı takdirde büyümeye oldukça elverişli olduğu öngörülmektedir (Özkurt, 2007).

2.4. Türkiye’de Sağlık Sektörünün Rekabet Edilebilirliği

Sağlık turizmi sektörü, günümüz itibariyle en hızlı büyüyen hizmet sektörleri arasında değerlendirilmektedir. Aynı zamanda uluslararası bir sektör olan sağlık turizmi sektörü, bu nedenle rekabet yoğun bir yapı arz etmektedir ve bu özelliği dolayısıyla sektörde başarı ve ekonomik getiri elde edilebilmesi için kalitenin artırılması, uluslararası standartlara, yeniliklere ve yeni trendlere duyarlı olunması, sahip olunan kaynaklarının iyi pazarlanması ve markalaşmaya gidilmesi gerekmektedir.

Sağlık hizmetlerinde rekabet edebilirlik, ülkeler düzeyinde ekonomik entegrasyon ve küreselleşme sürecinin yoğunluk kazandığı dönemde, sağlık sisteminin büyümeye ne ölçüde uyum sağlayabildiğine, vatandaşlarına sürdürülebilir sağlıklı yaşam koşullarının yanı sıra yüksek kalitede hizmeti ne ölçüde sağlayabildikleri ile ilişkilidir. Sağlık sektörünün rekabet edebilirliği, hizmet faktörlerinin etkin ve verimli kullanılmasıyla belirlenir (SATURK, 2017e).

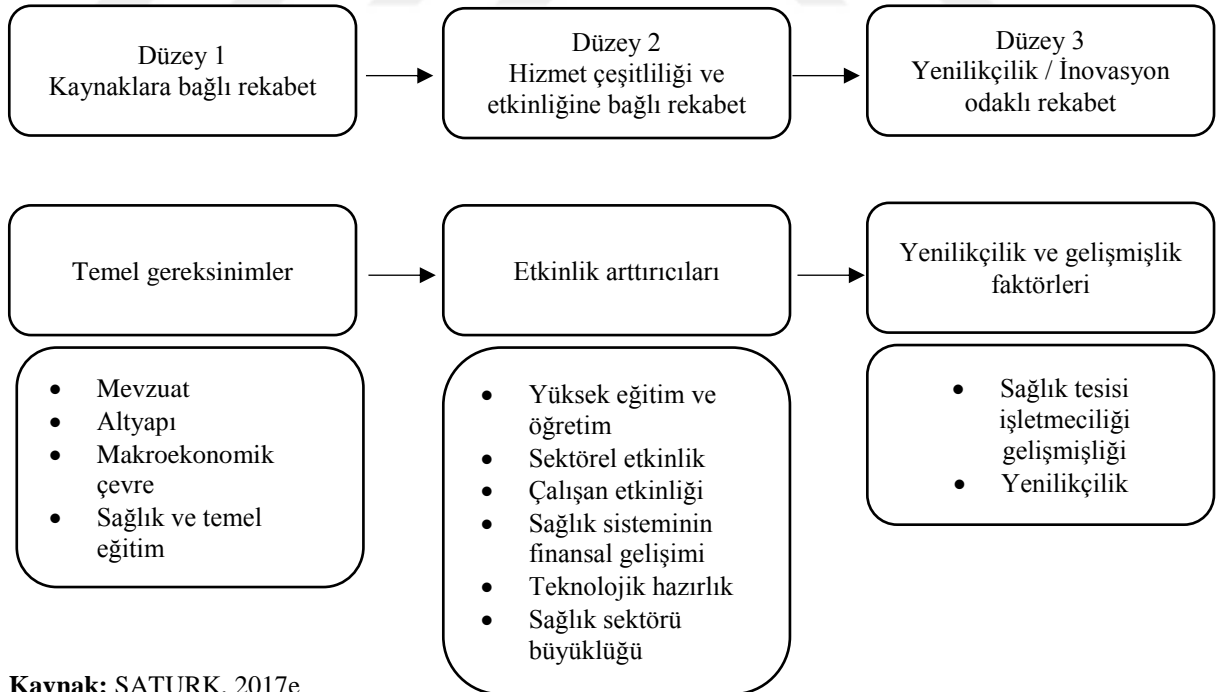
Sağlık hizmetleri sektöründeki kendine özgü hususiyetler, bu sektörde olan rekabeti ötekilerden farklı yapmaktadır. Sağlık alanında rekabeti güçleştiren esas unsur, klasik sağlık sigortası sistemidir. Bir başka deyişle, kişi tıbbi hizmetlerden faydalandığı hizmetlerin karşılığında ödemesi gereken giderlere karşı, sosyal güvenceyle koruma altına alınmaktadır. Tıbbi hizmetleri kullanma kararının verilmesinde, hizmetlerinde kalite ve de konfor ön plandaysa, bu sağlık kuruluşlarının hastaları çekmek adına rekabette bu iki faktöre dikkat etmeleri gerekmektedir. Nitekim bu, rekabetin klasik iktisat teorisindeki kuralın öngörmüş olduğu biçimde işlemesine sebep olacaktır. Bu kurala göreyse, tam rekabet piyasasındaki sunulan fiyatlar marjinal maliyetlerin marjinal gelire eşit olduğu seviyede oluşmaktadır. Fakat sağlık hizmetleri piyasasında sağlık sigortası veri iken hastanelerin arasında konforla kalitenin artırılması bağlamındaki rekabet, sunulacak olan hizmetlerde fiyatların artmasına da sebebiyet vermektedir.

Hizmet sektörünün içerisinde düşünülebilecek olan sağlık sektöründe rekabet kendisini farklı biçimlerde göstermektedir. Hastalar alternatif olabilecek olanakları iyi değerlendirmekte ve de hangi kuruluş kendilerinin taleplerine en iyi karşılığı

veriyor ise o kuruluşu seçmektedirler. Aslında bu sektördeki hastanelerin hepsi aynı türde hizmeti sunmalarına rağmen yükselen rekabetçi şartlar sebebiyle rakiplerine nazaran hizmette farklılaştırmayı artık tercih etmektedirler. Bu da, sektörde bulunan farklı kuruluşların farklı kalitedeki hizmetleri sunmaları durumunu meydana çıkarmıştır.

Son zamanlarda bütün sektörlerdeki görülen yoğun rekabetçilik sağlık sektöründe de kendisini hissettirmiştir. Bir ülkenin sağlık turizminde veya temelde sağlık hizmetlerinde rekabet edebilme kabiliyeti, o ülkedeki yakalanmış olan sağlık hizmetleri standardının düzeyi ile direkt ilişkilidir. Ükelere ait sağlıklı hayat standartları veya sağlık hizmetlerine ulaşımın kapsayıcılık standartları önemli derecede sağlık sistemine dayandığından, sağlık turizminde rekabet edilebilirliğin de özü ülkenin sağlık sistemi ve sağlık koşullarıdır (SATURK, 2017e). SATURK'a göre sağlık turizminde rekabet edilebilirliğin düzeyleri ve endeksleri şu şekilde değerlendirilmiştir.

Tablo 12. Sağlık Turizminde Rekabet Edilebilirliğin Düzeyleri ve Endeksleri

Kaynak: SATURK, 2017e

Genel olarak ele alındığında turizm alanında rekabet edilebilirlik, 2013 verilerine göre şu şekilde değerlendirilmektedir.

Tablo 13. Seyahat ve Turizm Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye, 2013

Seyahat ve turizmde düzenleyici çerçeve Sıralama (64)	Sıralama (140 ülke)	İş ortamı & altyapı Sıralama (52)	Sıralama (140 ülke)	Seyahat ve turizmde beşeri, kültürel ve doğal kaynaklar Sıralama (27)	Sıralama (140 ülke)
Politik kurallar ve düzenlemeler	34	Havayolu altyapısı	29	İnsan kaynakları	68
Çevresel sürdürülebilirlik	95	Karayolu altyapısı	52	Seyahat ve turizm istek eğilimi	35
Güvenlik	79	Turizm altyapısı	45	Doğal kaynaklar	78
Sağlık ve hijyen	64	Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı	71	Kültürel kaynaklar	19
Seyahat ve turizme öncelik tanıma	63	Seyahat ve turizmde fiyat rekabeti	112		

Kaynak: Aydemir vd. 2014

Tabloda da görüldüğü üzere, Türkiye'nin 140 ülke sıralamasında daha önceki yıllara göre önemli derecede ilerleme kaydettiği söylenebilir. Türkiye'deki hava ulaşımına dair altyapıda gerçekleştirilen ilerlemeler ve de turizm yatırımları sektörün genişlemesine pozitif katkılar sağlamaktadır (Aydemir vd. 2014).

2.5. Bölgesel Kalkınma Sürecinde Turizm Sektörünün Rolü

Toplumların kalkınmasının ayrılmaz bir parçası olan bölgesel kalkınma ise ülke bütününde bulunan bir bölge ya da yörenin iktisadi ve sosyokültürel yapısının olumlu yönde değişimi, gelişimi ve bu sayede gerçekleşecek olan refah seviyesindeki artış olarak açıklanmaktadır. Her ülkenin yapısında yer alan bölgeler kalkınma düzeyleri bakımından farklılık gösterebilmektedir. Ülkelerin bölgesel kalkınma farklılıkları gelişmiş ülkelerde de var olmakla birlikte daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel problemleri arasında yer almaktadır. Ülkelerin bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi pek çok sektörle ilişkili olabilmektedir (Çeken, 2008). Bu bağlamda yapısı gereği yüksek gelir kapasitesine sahip turizm sektörü oldukça önemli bir yere sahiptir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgeler iktisadi kalkınmalarını sağlayabilmek için döviz girdisine ihtiyaç duymaktadırlar. Turizm sektörü yapısı gereği ihtiyaç duyulan döviz girdisini olabildiğince politik ve ekonomik kısıtlamalardan uzak bir biçimde sağladığından turizm alanında değerlendirilebilecek nitelikte arz kaynaklarına sahip bölgeler kalkınma politikalarını turizm sektörüne yöneltmektedirler. Bu sayede bölgelerin ihracı mümkün olmayan turistik arz kaynaklarının bölgeye özel geliştirilecek turizm politikaları eşliğinde rasyonel kullanımı sağlanarak iktisadi kalkınma için ihtiyaç duyulan döviz girdisi elde edilmekte ve bu sayede bölgeler arasındaki dengesizlikler giderilebilmektedir (Çeken, 2016).

Turizm piyasası diğer piyasa yapılarından daha farklı bir mekanizmaya sahiptir. En genel haliyle piyasa kavramı, alıcı ve satıcıların alım satım işlemini gerçekleştirebilmeleri için ilişki kurabilecekleri bir organizasyonun sağlanmasıdır. Ancak, belirli bir yerde bir araya gelinmesi zorunlu değildir. Önemli olan iletişimin bir şekilde gerçekleşmiş olmasıdır. Turizm piyasası ise, turizm unsuru olan mal ve hizmetleri arz eden işletmeler ile söz konusu turizm unsuru olan mal ve hizmetleri talep eden turistlerin bir araya geldikleri yerdir. Bu bağlamda turizm faaliyetlerine katılan turist bir coğrafi alana giderek harcamalarını gerçekleştirmektedir. Turizm sektörünün piyasa yapısının söz konusu ayrıcalığı sayesinde bir bölgenin ihracı mümkün olmayan jeo-ekonomik, sosyokültürel ve tarihi değerleri, ihracat giderleri söz konusu olmaksızın, döviz kaynağı haline getirilebilmektedir. Bir bölgede jeo-ekonomik, sosyokültürel ve tarihi değerler ne kadar zengin ve ne kadar turistik çekim unsuru olarak etkin sunuluyorsa bölgenin kalkınma sürecine de aynı şekilde destek olabileceğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra turistlerin tüketim harcamalarını üretimin yapıldığı yerde gerçekleştirmeleri turizm ve turizmin ilişkili olduğu sektörleri olumlu etkilemektedir. Bölgede, turizm sektörünün gelişme göstermesiyle birlikte tarım, sanayi ve hizmet sektörleri başta olmak üzere pek çok sektör doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmekte, gelişme gösterebilmekte ve nihayetinde sektörlere ait birimlerin gelir düzeyi yükseltilmektedir (Bahar, 2013; Çeken, 2016). Söz konusu bölgede yapılan turistik harcamaları gelir olarak elde eden birimler, çeşitli nedenlerle farklı alanlarda harcamalar yaparak elde ettikleri geliri tekrar ekonomiye kazandırmaktadırlar. Bu sayede çarpan mekanizmasının

işlemesiyle söz konusu harcamalar kendisinden daha fazla bir gelirin oluşmasını sağlayarak ekonomi üzerinde oldukça olumlu bir etki yaratmaktadır (Kozak, 2013).

Turizm, yapısı gereği otomasyona oldukça uzak olduğundan emek-yoğun bir sektör niteliğindedir. Turizm sektörüne yapılan yatırımlar paralelinde yeni iş alanları oluşmaktadır. Bu durum beşeri sermayeye olan talebi arttırmakta ve istihdam artışı sağlamaktadır. İstihdam artışına paralel olarak bölgelerin dengeli kalkınmasının gerçekleşeceğini söylemek mümkündür. Turizmin pek çok sektörle doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim halinde olması, sürekli bir istihdam artırıcı potansiyeli de beraberinde getirmektedir. Ancak, ülkelerin ekonomik yapıları ve istihdam politikaları, turizm çeşitliliği ve konusunda uzman personellerin durumu gibi etkenler istihdam yaratma kapasitesinin önemli belirleyicileri arasındadır (Çeken, 2016). Turizm sektörü dünyada doğrudan 119 milyon kişinin, dolaylı olarak ise 313 milyon kişinin istihdam edilmesini desteklemektedir (Travel and Tourism, 2018). Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2017 yılında yayınladığı rapora göre, dünya genelinde her 10 kişiden 1'i turizm sektörü ile ilişkili bir alanda istihdam edilmektedir (UNWTO, 2017). Bu durum turizm sektörünün yüksek istihdam kapasitesini açıklayıcı niteliktedir.

Öte yandan uluslararası turizm gelirleri ise 2017 yılında reel olarak %4,9 oranında artarak 1,340 milyar ABD doları olmuştur (TÜROB, 2018). Turizm sektörünün söz konusu yüksek gelir kapasitesinden faydalanmak isteyen ülkeler turizm faaliyetlerini bütün bir yıla yayma çabası içindedirler. Bu nedenle geleneksel turizm faaliyetleri yerine her bölgenin turistik arz kaynaklarını ön plana çıkartacak alternatif turizm türlerine yönelmektedirler (Gülbay, 2016:). Söz konusu alternatif turizm seçeneklerinden bir tanesi de sağlık turizmidir.

Toplumun sağlık düzeyi, beşeri sermayenin durumunu diğer bir ifadeyle insani gelişimi gösteren belirleyici unsurlardandır. Ülkelerin verimli sağlık hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları sağlık harcamaları ve bu yöndeki yatırımlar bir toplumun kuşkusuz en önemli sermayesi olan insana yapılan yatırımlardır. Bu sayede beşeri sermayede gerçekleşen pozitif yönlü ilerleme ülkelerin gelişmişlik düzeyini de olumlu etkilemektedir (Kamacı ve Yazıcı, 2017). Türkiye'nin sağlık turizmi açısından doğal güzelliklerin fazlalığı, coğrafi yönden konumunun uygunluğu,

iyileştirilen sağlık hizmetleri, artan kalite ve özel sağlık kurumlarının sayısı ve sunulan hizmetlerin çoğu ülkelerden daha ucuz oluşu gibi nedenlerle çok sayıda turisti tedavi amaçlı olarak ülkemize çekmektedir (Aslan ve Şahin, 2016).

2.5.1. Termal Turizmin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri

Mevcut kaynaklarıyla iktisadi kalkınma sağlayamayan az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelerin kalkınması için turizm sektörüne entegre edilebilecek doğal kaynakların varlığı oldukça önemlidir. Bu sayede söz konusu bölgeler ihracı mümkün olmayan doğal kaynaklarından döviz getirisi sağlayabilmektedir (Çeken, 2016). Termal turizmin hammaddesi doğal şifalı sıcak sular olduğundan (Özbek, 2015) sağlık turizmi türleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Söz konusu termal kaynaklar açısından potansiyele sahip bölgeler, şifalı su zenginliklerini hedef kitleye yönelik turistik çekim alanlarına dönüştürerek termal turizm alanında değerlendirebilmektedir. Uluslararası termal turizm talebinin giderek yükseleceği öngörüsü ile tıbbi tedavi özelliği kanıtlanmış termal kaynakların termal turizm alanında etkin kullanımı bu anlamda potansiyele sahip az gelişmiş ve gelişmekte olan bölgelere ihracat seçeneklerini artırma fırsatı sunmaktadır (Çeken, 2008).

Öte yandan turizm piyasasında bir bölgenin ya da ülkenin kendisi içinde yinelenen içsel turist hareketliliği söz konusudur. Termal turizm amacıyla söz konusu bölgeye gelen ziyaretçilerin ülkenin turistik ürün çeşitliliğine bağlı olmak üzere ülkenin diğer bölgelerine de gitmek istediği ifade edilmektedir. Bu bağlamda uluslararası turizm piyasasında önemli seviyelere ulaşmak için turistik ürün çeşitliliği son derece önem arz etmektedir (Bahar, 2013). Bu durumun ülke genelinde bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesine de destek olacağını söylemek mümkündür.

Termal turizm yılın 12 ayında gerçekleştirilebilecek bir alternatif turizm türüdür. Termal tedavi uygulamalarından tıbbi kazanım elde edilebilmesi için uygulamaların bir program çerçevesinde ve 7-21 gün aralığında sürdürülmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu termal kürler sağlığı geliştirici ve koruyucu uygulamalar olduklarından hekimlerin tavsiye edeceği şekilde tekrarlanmalıdır. Bu nedenle termal ziyaretçilerin yılın her mevsiminde tedavi alabilecek olmaları, tedavi süresinin uzunluğu ve bağlılık gerektiren bir uygulama

olması gibi temel belirleyiciler termal turizm tesislerinin yıl boyu doluluk oranlarının yüksek kalmasını sağlamaktadır. Tesislerin sürekli yüksek doluluk göstermesi sürekli gelir kazanımını da beraberinde getirmektedir (Özbek, 2015).

Tıbbi fayda sağlanabilecek termal kaynakların termal turizmde etkin kullanımının gerçekleştirilmesi, termal kaynaklara sahip bölgeye döviz girişi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra termal tedavi süresinin uzunluğu gereği termal tedavi alan ziyaretçiler ve refakatçilerinin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri alanlar yaratılması bölgesel kalkınma bağlamında büyük önem arz etmektedir. Kültür turizmi, golf turizmi, yayla turizmi, mağara turizmi, atlı doğa gezisi, botanik turizmi gibi çoğaltılabilecek pek çok alternatif turizm seçeneği arasından bölgenin coğrafi yapı ve iklim özelliklerine uygun nitelikte olan türler tercih edilerek bölge bir destinasyon merkezi olarak planlanmalıdır. Bu sayede ziyaretçilerin söz konusu bölgede yapmış oldukları harcamalar artacak ve aynı paralelde bölgenin geliri artabilecektir. Bölgenin gelirinin artması ise turizm sektörüyle ilişkili olan diğer sektörlerin gelirini de olumlu etkileyebilecektir (Çeken, 2016; Gülbay, 2016).

Emek-yoğun bir sektör olan turizm sektörünün insan sağlığını merkeze alması sebebiyle çok özel bir alanı olan termal turizm, sunduğu hizmet seçeneklerinin genişliği paralelinde süreklilik içeren istihdam alanları yaratabilmektedir. Ancak, gerek termal tedavi ve termal tedaviye destek niteliğinde olan uygulamalar için sağlık personelleri ve yardımcı personellerin gerekse her türlü tesis hizmet ve aktivitelerinde yer alacak olan personellerin kalifiye olmaları vazgeçilmez koşuldur. Bunun yanı sıra termal kaynağın ait olduğu bölgenin sosyokültürel özellikleri bir turistik çekim unsuru olarak ziyaretçilere sunulabilmekte ve bu sayede o bölgede yaşayanlara da yeni istihdam alanları sağlanabilmektedir (Çeken, 2016).

Termal kaynaklar aracılığıyla uygulanan tedaviler herhangi bir hastalığı ortadan kaldıracak nitelikte değil koruyucu ve önleyici niteliktedir. Bu bağlamda termal tedavi ile hedeflenen ortaya çıkabilecek pek çok hastalığın önüne geçilmesi, hastalıkların gelişiminin yavaşlatılması ya da durdurulması ve nihayetinde yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Termal kaynakların şifalı gücünün yanı sıra rehabilitasyon, psikoterapi ve diyet gibi destek tedavi türlerinin bütünleştirilmesi sayesinde yöre

halkının sağlık bilinci yükseltilebilecektir. Sağlık bilincinin yükselmesi ise beşeri sermaye olarak insanların işgücü verimliliğini arttırmakta ve bu sayede söz konusu bölgelerin iktisadi kalkınmasına fayda sağlamaktadır (Kamacı ve Yazıcı, 2017).

Gerek tedavi olmak amacıyla gerekse sağlığını geliştirmek amacıyla termal tesislere giden ziyaretçiler hem tedavi ve destek tedavi uygulamalarından hem de turistik ürün çeşitliliklerinden bütüncül olarak yararlanmaktadırlar. Bütüncül yaklaşım yıl boyu doluluk oranlarını, istihdamın ve gelirin sürekliliğini, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesini sağlamaktadır. Bu durum ekonomik kalkınmanın temel dinamiği olan yatırımların gerçekleştirilebilmesi için büyük önem arz etmektedir.

Türkiye Sağlık Turizmi Derneği'ne göre, ülkemizde bin sekiz yüzden fazla sıcak su menbaı bulunmakla birlikte bunların yalnızca yüzde altısı turistik amaca yönelik olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de 46 ilde 196 kaplıca tesisi bulunmakta ve yılda on milyon yerli turist ve üç yüz binden fazla da yabancı turist tedavi, dinlenme ve de rehabilitasyon maksadıyla faydalanmaktadır. Tesislerin on tanesi Sağlık Bakanlığı tarafından kür merkezi olarak uygun görülmüş ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan turizm yatırım belgesi almıştır. Söz konusu işletmelerin toplam yatak sayısı 2.461'dir. Kür merkezi olmayıp turizm işletme belgesi almış olan 30 tesisin ise yatak sayısının da 8.562 civarında olduğu görülür. Bunların dışında yerel yönetimler tarafından belge verilmiş olan 16 bin yatak kapasiteli 156 tesis daha yer almaktadır (Şengül ve Bulut, 2019). Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2018 yılı itibariyle konaklama tesislerine ilişkin bilgiler tablo 14'

te verilmektedir.

Tablo 14. Bakanlık Belgeli Konaklama Tesisleri (2018)

Türü	Sınıfı	TURİZM İŞLETME BELGELİ		TURİZM YATIRIM BELGELİ	
		Tesis sayısı	Yatak sayısı	Tesis sayısı	Yatak sayısı
Otel	1 yıldızlı	52	2.795	62	2.070
	2 yıldızlı	401	27.682	39	2.115
	3 yıldızlı	1.045	118.996	302	30.668
	4 yıldızlı	810	232.463	237	54.688

	5 yıldızlı	633	436.075	147	89.189
	3 yıldızlı	19	2.476	4	931
Termal otel	4 yıldızlı	30	7.068	5	1.932
	5 yıldızlı	39	20.169	12	12.027

Tablo 14. Devamı

Tatil köyü	1. Sınıf	68	58.415	14	7.167
	2. Sınıf	10	3.282	17	10.986
Termal tatil köyü	5 Yıldızlı			1	310
Turizm kompleksi		4	6.668	1	912
Müstakil apart otel		196	17.578	1	256
Termal müstakil apart otel		2	171		
Butik otel		92	7.191	85	5.873
Butik termal otel		1	58		
Butik tatil villası		1	140		
B tipi tatil sitesi		3	984	1	1.526
Özel tesis		377	23.787	29	1.473
Pansiyon		108	2.717	1	100
Motel		6	467	1	118
Golf tesisi		3	1.348	1	228
Hostel		1	166		
Kamping		7	2.425	7	2.144
Dağ evi		3	341	6	440
Çiftlik evi/köy evi		9	132	6	164
Oberj		3	890		
Yayla evi		2	90	2	104
TOPLAM		3.925	974.574	981	225.421

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018

Tablo 15. Yıllar İtibariyle Turizm İşletme Belgeli Termal Otellere Yabancı Ziyaretçilerin Geliş Sayısı, Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranı

Yıllar	Termal otellere geliş sayısı	Ortalama kalış süresi	Doluluk oranı (%)
2010	302.725	1.3	10.87
2011	450.904	1.3	13.46
2012	451.399	1.5	12.36
2013	477.242	1.4	11.64
2014	552.052	1.5	12.39
2015	534.670	1.5	11.11

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (25.03.2019)

Tablo 15, 2010-2016 yılları arasında turizm işletme belgeli termal otelleri ziyaret eden yabancı termal turistlerin sayısını göstermektedir. 2010 yılında yabancı termal turistlerin sayısı 302.725 iken 2015 yılında 534.670'e ulaşmış olup yabancı termal turistlerin sayısı yıldan yıla artış göstermiştir. 2016 yılında ise Türkiye'yi ziyaret eden toplam yabancı turist sayısı 25.352.213 olup 2015 yılına göre %30 civarında azalmıştır. Toplam yabancı turist sayısında meydana gelen bu durum yabancı termal turist sayısını da olumsuz etkileyerek 203.621'e gerilemesine neden olmuştur.

Tablo 16. Yıllar İtibariyle Turizm İşletme Belgeli Termal Otellere Yerli Ziyaretçilerin Geliş Sayısı, Ortalama Kalış Süreleri ve Doluluk Oranı

Yıllar	Termal otellere geliş sayısı	Ortalama kalış süresi	Doluluk oranı (%)
2010	457.909	2.1	25.98
2011	636.363	2.1	30.42
2012	789.472	2.1	30.91
2013	901.820	2.0	31.01
2014	1.006.252	2.0	30.27
2015	1.132.555	1.9	30.77
2016	1.134.851	2.0	29.15

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, (25.03.2019)

Yukarıdaki tabloda da 2010-2016 yılları arasında turizm işletme belgeli termal otelleri ziyaret eden yerli termal turistlerin sayısı izlenebilmektedir. 2010 yılında yerli termal turistlerin sayısı 457.909 iken 2016 yılında 1.134.851'e ulaşmıştır.

Türkiye'deki termal turizm işletme belgesi olan tesislerde yabancı ve de yerli termal turistlerin ortalama kalma süreleri ve doluluk oranı hakkında genel bir değerlendirme yapılacak olursa (Tablo 15 ve Tablo 16); yerli ve yabancı termal turistlerin ortalama kalma süresi termal tedavi için son derece yetersiz kabul edilen 2 gece civarında gerçekleşmektedir. Doluluk oranı açısından ise, yabancı termal turistlerin ortalama doluluk oranı %4-13, yerli termal turistlerin ortalama doluluk oranı %25-31 aralığında gerçekleşmektedir. Bu sayede toplam doluluk oranı %40

civarında sağlanabilmektedir. Yabancı termal turistler yerli termal turistlere oranla termal tesislerden daha az yararlanmaktadır. Bu durumda Türkiye yabancı termal turist sayısı açısından önde gelen Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalmaktadır.

Yabancı ziyaretçilerin Türkiye'ye geliş nedenleri arasında sağlık turizminin toplam payı yaklaşık %1 civarında dalgalanmaktadır. Türkiye'de termal turizme katılanlar tatil sürelerini kısa tutacak biçimde planlama yapmaktadırlar. Bu durum dünyanın önemli sağlık ve termal destinasyon merkezleri arasında olmayı hedefleyen Türkiye'nin önündeki engeller arasındadır. Bunun nedeni termal tesislerden tedavi amaçlı olarak faydalanma durumlarında ortalama kalış süresinin çok daha uzun olmasının gerekliliğidir. Aynı şekilde termal tesisler aracılığıyla iktisadi kalkınma sağlanabilmesi için de konaklama gün sayısının ve toplam doluluk oranının çok daha yüksek seviyelere ulaşması gerekmektedir (Ergüven, 2013).

2.5.2. Engelli Turizminin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri

Turizmle birlikte seyahat, bütün bireylerin hayat kalitesindeki önemli bir unsurdur. Turizm, engelli bireylerle aileleri adına dinlenme ve de iyileşme için ciddi bir şans gibi olabilmektedir. Global ölçekli öteki turizm türlerinin yanında artık engellilerin, bakım sunanlara, akrabalarına, arkadaşlarına ve de yaşlılara ilave olarak, turizm sektörünün içerisinde mühim bir pazarı teşkil ettiği genel bir şekilde kabul görmektedir. Bu sebeple, engelli bireyler dünyadaki turizm endüstrisi için mühim bir pazarı sunmaktadır. Günümüzde turizmin önemli bir bölümünü teşkil eden ulaşım ve konaklama unsurlarının engelli bireylerce de kullanılabilir biçimde planlanması, engellilerin de turizmin içerisinde bir potansiyel oluşturduklarını göstermektedir (Baş, 2016).

2011 yılında TÜİK tarafından yapılan Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre en az bir engeli olan nüfusun oranı %6,9 (yaklaşık 4,9 milyon)'dur. Bu oran erkeklerde %5,9 iken (yaklaşık 2,1 milyon), kadınlarda ise %7,9 (yaklaşık 2,8 milyon) olarak gerçekleşmiştir (Şen, 2018). Bu nedenle Türkiye'de üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Birçok ülke yaşlı bakımı ve yaşlı sağlık turizmi için çeşitli çözümler üretmişlerdir. Zaman içerisinde bu çözümler pazarlanarak yaşlı bakım endüstrisi ve ekonomisi yaratılmıştır. Türkiye'de 2014-

2018 yılları arasını kapsayan 10. Kalkınma Planı'ndaki hedefler arasında yaşlı bakımı, "İleri Yaş Turizmi" başlığı ile ele alınmıştır.

TÜRSAB'ın (2008) yapmış olduğu araştırmada, Turizm Bakanlığı işletme belgesine sahip olan işletmelerde 1.176 tane engellilere tahsis edilmiş özel odanın mevcut olduğu belirtilmiştir. Bu odalardan; 605 tanesi Antalya, 159 tanesi Muğla ve 147 tanesi ise İstanbul'da bulunmaktadır. Bununla birlikte, engelli derneklerine göre, bu envanterin hepsinin engelliler için kullanıma tamamen uygun koşullarda olmadığı, engelliler adına yapıldığı iddia edilmiş olan bu odalarda veya işletmede sunulan öteki hizmetlerin kullanımını esnasında sıkıntıların çıkabildiği belirtilmiştir. Bu iç açıcı olmayan tablo, 2008'de Türkiye'nin ve Avrupa'nın ilk ve en büyük engelsiz konaklama işletmesi olan ACT'nin (Access Centers Turkey / Türkiye Engelliler Merkezi) faaliyete geçmesiyle ülkemizin engelli turizmi sektöründe daha etkili biçimde yer alabilmesi yönünden iyi bir başlangıç olmuştur. Muğla Marmaris'te olan yedi katlı, yetmiş iki odalı ve de toplamda iki yüz yatak kapasitesi olan bu tesisin, odalarının yirmi altısı engellilere, kırk altısı ise refakatçilere tahsis edilmiştir. Bu tesis, engelli bireylerin ve yanlarındaki refakatçilerinin bütün gereksinimlerini karşılayabilecek biçimde oluşturulmuştur. Engellilere ayrılan odalardaki yatakların başlarına ve de özel hazırlanan banyolara acil durum butonları konulmuştur. Bu butonlara basıldığı taktirde resepsiyondaki görevliler odadan gelen talebi görmektedirler. Kat asansörleri aynı anda üç tekerlekli sandalyeliyi taşıyacak biçimde dizayn edilmiştir. Yine tesisteki havuz içerisinde bir asansör mevcuttur. Bununla birlikte, tatile gelen engellilerin hava alanından otele olan ulaşımını sağlama maksadıyla özel tasarlanmış bir otobüs (on adet tekerlekli sandalye ile dokuz adet normal koltuklu) bulunmaktadır. Bu konuya global ölçekte bakıldığında, ülkemizde mevcut olan ulaşılabilir konaklama tesislerinin ve de yine engellilere uygun olan oda sayısının ciddi anlamda yetersizliği görülmektedir. Türkiye'nin global manada engelliler pazarından daha çok pay alması adına engelsiz otellerin ve oda kapasitelerinin artırılması gereklidir.

Zengin ve Eryılmaz (2013) "engelli turizmi" kavramının Türkiye'de yeni ortaya çıkan bir olgu olduğunu ve engelli turizmi kapsamında organizasyonel aksaklık ve yetersizliklere rağmen Türkiye Sakatlar Derneği'nin öncülüğünde ve de

mahalli idareler tarafınca tertip edilen alternatif kamp seçenekleriyle engelliler adına düzenlenen farklı türde gezi aktivitelerinin engellilerin tatil gereksinimlerini giderme adına yapılan etkinlikler olduğunu belirtmiştir.

Bu konuda yapılmış bir SWOT çalışması tablo 19 sunulmuştur.

Tablo 17. Türkiye’de Engelli Turizm Pazarının SWOT Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi

Güçlü Yanlar	Zayıf Yanlar
Avrupa’ya yakınlık ve bu kıtadaki ana turizm pazarlarında ülkemizin tanınmış olması Akdeniz Çanağı’ndaki rakiplere göre daha yeni ve nitelikli tesislere sahip olunması Ülkemizin sahip olduğu doğal, kültürel, tarihi vb. kaynakların zengin olması TÜRSAB bünyesinde 15 Haziran 2006 tarihinde oluşturulan “Herkes İçin Engelsiz Turizm Komitesi” ile yurt dışı fuarlarda ülkemizin tanıtımının yapılması	Yeterli Ar-Ge, yatırım ve pazarlama çalışmasının yapılmaması Otellerde yeterli sayıda engelli odası bulunmaması Otellerdeki engelli odalarının tefrişatının engellilerin ihtiyaçlarına uygun olmaması Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Turizm Tesisleri Yönetmeliği’nde toplam kapasitesi 80 oda ve üzerinde olan tesislerin oda sayısının sadece %1’i oranında engelli odasına sahip olmasını zorunlu kılması Yönetmelikte sadece fiziksel engelliler için yapılması gereken düzenlemelerin olması, diğer engel gruplarına yönelik herhangi bir düzenleme bulunmaması Otellerdeki genel alanların engelliler için düzenlenmemesi ve işaretlemelerin yetersiz oluşu Seyahat ve turizm sektörü temsilcilerinde engelli turizmi bilincinin henüz yeterince gelişmemiş olması Otel personelinin engellilerin ihtiyaçlarına yönelik hizmet verme ve engelli psikoloji konusunda eğitimsiz olması Konaklama işletmeleri ve seyahat acentalarının katalog ve web sitelerinde yer alan engellilere yönelik hizmetlerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin kontrol edilmeyişi Yabancı tur operatörleri ve seyahat acentaları ile gerekli iş birliklerinin yapılmaması
Fırsatlar	Tehditler
Avrupa’daki insanların yaş ortalamalarının ve engellilik oranının giderek artıyor olması Sağlık turizmi ve termal turizmin ülkemizde hızla gelişen pazarlar olması ve engelli turizminin bu pazar çeşitleriyle entegre hizmet verme potansiyeline sahip olması Yeni inşa edilecek olan konaklama işletmelerinin engellilerin ihtiyaçlarına göre tasarlanması Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın üniversitelerin ve sivil toplum kuruluşlarının engelli turizmiyle ilgili çalışmalar ve araştırmalar yapıyor olması Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından	Alt ve üst yapı ve çevre düzenlemesi eksikliği Turizm Tesisleri Yönetmeliği’nde, engelliler ile ilgili mevzuatın net olmaması ve denetlemedeki eksiklikler Medyada ülkemizin jeopolitik konumundan ve sosyal haklarla ilgili düzenlemelerden kaynaklanan olumsuz haberler Avrupa Birliği’nin birlik içindeki turizm hareketlerini destekliyor olması İspanya, İtalya gibi rakip Akdeniz ülkelerinde engelli turizmüne yönelik hizmetlerin gelişmiş olması Avrupa’da engellilere hizmet veren, konusunda

Özet olarak, dünyadaki en fazla turisti çeken ülkelerden birisi olan Türkiye'nin yalnızca belli turizm sahalarında ciddi bir taleple büyüme kapasitesine sahip olan engelli turizmi gibi özel sahalarda bulunmasının var olan turizm talebiyle gelirleri artıracığı düşünülmektedir. Bu sebeple, global turizm pazarında değişen ve gelişen şartların yakından takibi, analizinin yapılması, hizmet standartlarının ilerletilmesi ve de turizme dair yeni politikaların tesis edilmesinin gerekli olduğu görülmektedir. Turizmin bu sahadan daha çok pay alabilmesi adına yasalarda, TSE’de ve de Turizm Teşvik Kanunu’nda yer almakta olan düzenlemelerden ve yine özel sektörde olan mevcut girişimlerin daha fazlasına gereksinimin olduğu da muhakkaktır.

Engelli bireylerin turizm etkinliklerine katılımlarının, engelli bireylere dönük uygulamalar ve de düzenlemelerdeki yeterlilikle doğru orantılı olduğu söylenebilir. Türk ekonomik hayatında mühim bir yeri olan turizmde ulaşım ve konaklama hizmetlerinin (Türkiye’de kapasite olarak oda sayısı seksen ve de üstü olan işletmelerde en az bir oda olmak üzere, toplamda kapasitenin yüzde biri oranında odada düzenlemenin yapılması yasal zorunluluktur. Ülke genelindeki işletme belgesi olan tesislerde 1176 tane engellilere için oda mevcuttur) yanında ilgili bölgeye ilişkin olanaklar bağlamında engelli bireylere yönelik düzenlemeler ve uygulamaların yeterli olmaması ve ihtiyaçlarının tamamıyla giderilememesi, engellilerin turizm etkinliklerine katılımlarının yeterli olmamasının gerisinde bulunan esas sebeplerden biridir (Yıldız vd. 2017) .

2.5.3. Geriatri Turizminin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri

Türkiye coğrafi konumu, sıcak su ve iklim kaynakları ile her yıl yaklaşık 84.000 yaşlıyı genellikle Antalya gibi Akdeniz bölgesinde ağırlamaktadır (Dünya Times, 2012). Türkiye sağlık turizmi ve geriatri turizminde büyük bir potansiyele sahiptir. İleri yaşlı turistlerin bakımlarına dönük tesisler ve de seyahatlerin çoğalmasıyla beraber turizm sektörünün içinde geriatri turizmi de yer almaya başlamıştır. Geriatri turizmi, farklı arz kaynakları ve uygulamalarla

birleştirilebilmenin yanı sıra, pazar araştırmaları, bu turizmin büyüyen bir pazar payı olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla geriatri turizmi, önemli bir pazar bölümüdür (Aydemir ve Kılıç, 2017).

Genel karşılaştırmalardan sonra ülkemizde yaşlı ve bakıma muhtaç insanlar için birçok potansiyel şehrimizin bu konuda ülkemize gelecek olan yabancılara bu konuda hizmet verebileceğini belirtebiliriz. Yaşlanma ile birlikte bireylerin inançlarındaki gelişim ve güçlenme insanların seyahatlerini dini (hac, Sümela Manastırı, Meryem Ana Evi vb.) ve termal kaynaklara (sağlık sebebi) yöneltmiştir. Türkiye doğal güzellikler açısından bu tür bir turizm potansiyeline sahip olduğu için ilk uygulama 1990'lı yıllarda Turizm Bakanlığı'nın da desteğiyle Ege ve Akdeniz bölgesinde golf turizmine başlamıştır (Kozak, 2014). Türkiye'nin coğrafi ve iklimsel konumunun özel ve eşsiz olması üçüncü yaş turizmi için oldukça iyi bir fırsattır.

Termal turizm, büyük ölçüde üçüncü yaş grubu olarak nitelendirilen nüfus için geçerli bir sağlık turizmi türüdür. Olumlu çevre ve ılıman iklim koşulları, sağlığın korunması ve rehabilitasyonun sağlanması noktasında bu yaş grubu için önem taşır. İleri yaş turizmi şeklinde de isimlendirilen üçüncü yaş turizmi, 65 yaş ve üstü bireylerin bakımlarını ve tedavilerini içeren bir sağlık turizmi türü olarak nitelendirilmektedir. Dünya genelinde sağlığa erişim olanaklarının gelişimine paralel olarak ortalama yaşam süresinin azalması ve özellikle Avrupa ülkelerinde yoğun şekilde görülen doğurganlığın gerilemesi gibi gelişmeler toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfusun oranının artmasına neden olduğundan bu turizm türü günümüzde önemli ölçüde öne çıkmış durumdadır (Zengingönül vd. 2012).

Bilgiye ulaşım olanaklarının artması, teknolojideki ve tıptaki ilerlemeler gibi gelişmelere bağlı olarak 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranında yaşanan artış üçüncü yaş turizmini hem işletmeler hem de turistler için hayli cazip bir sektör haline getirmiştir (Edinsel ve Adıgüzel, 2014).

Geriatric turizm kapsamındaki turistler mevcut sağlık sıkıntılarını sebebiyle ılıman iklimlere ve tabii güzelliklere sahip olan ülkeleri tercih ederler ve dini inançların yaşın ilerlemesiyle doğru orantılı şekilde artmasına bağlı olarak bu yönde seyahatlere yönelirler. Özetlenen bu yönelim, geriatri turizminin pazar alanını

belirginleştirir. Ayrıca üçüncü yaş turizminin öznesini oluşturan kitleler genellikle emekli olduklarından zaman kısıtına sahip değildirler ve bu nedenle sezon dışı dönemlerde de seyahat edebilirler. Hal böyle olunca geriatri turizmi, yılın tüm aylarında, ölü sezonlarda dahi, gelir elde edilebilecek bir alan haline gelmektedir (Zengingönül vd. 2012). Bakıma muhtaç yaşlıların bu ihtiyaçlarının giderilebilmesi amacıyla başka ölkelere seyahat etmeleriyle açıklanan geriatri turizmi ölkemizde yeni yatırımlar yapılan bir alan olmakla birlikte potansiyel henüz tam anlamıyla değerlendirilebilmiş değildir (Özsarı ve Karatana, 2013).

Geriatri turizmine yatırımı engelleyen unsurların başında, Türkiye'nin demografik yapısı değil, fiziksel çevrenin yaşlılara uygun olmayışına ilişkin şartlar yer almaktadır. Yollarıyla, kaldırımlarıyla ve trafiğiyle, gençlerin bile hareket yeteneklerini kısıtlayan fiziksel bir çevre, refakatçi ihtiyacı, tesislerde özel bakım vb. geriatri turizminin önündeki engellerden biridir. Türkiye'nin geriatri turizminden önemli ölçüde gelir elde etmesi mümkündür, ancak öncelikle bu tür olumsuzluklara çözümler getirilmesi gerekir (Tufan vd. 2017).

2.5.4. SPA & Wellness Turizminin Bölgesel Kalkınmadaki Yeri

SPA & Wellness turizmi, pek çok ölkede önemli oranlarda ilgi görmeye bařladıķça, şişletmeler ve de devletler bu sektörlerdeki organize edilmeyse, tanımlanmaya ve de gerekli teşviklere daha da ehemmiyet vermeye başlamışlardır. SPA ve Wellness dernekleri, bu turizm sektörü için daha güçlü lobi faaliyetleri yapabilmekte; eğitim, akreditasyon, düzenleme, kalite standardizasyonu ve de pazarlamada noktasında önemli bir rol üstlenebilmektedirler (Global Spa Summit,2011).

Türkiye'yi ziyaret gelen yabancı turistlerin ortalama kalış süreleri dört-beş gün, yine ortalama ziyaretçi geliri 650 ile 700 USD arasındayken, SPA için gelenlerin ortalama kalış süreleri on gün, harcamaları ise 1400 ile 1500 Dolar civarındadır. Türkiye'de bulunan SPA merkezleri Avrupa'ya oranla çok daha ucuz olmasından dolayı da taleplerde artış görölmektedir. Türkiye'de SPA&Wellness ile bağlantılı 400'e yakın şişletme hizmet sektöründe yer almaktadır. Bunlardan 220'si beş yıldızlı oteller olarak çoğunlukla kıyı şeridinde toplanmıştır. Bölgesel

kalkınmada mikro girişimciler ya da çiftçilerin kuracakları pansiyonlar, konaklama hizmetlerinin gelişimi ve turistik rekreasyon faaliyetleri için kurulan tesislere ise Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) tarafından kırsal turizm desteği verilmektedir (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2017).

Türkiye’de de SPA yatırımları son yıllarda önemli bir artış kaydetmiştir. Türkiye’de etkinliklerini sürdüren konaklama işletmelerinin 385’inde SPA & Wellness hizmeti verilmekte, bunların 214’ü beş yıldızlı otel ve birinci sınıf tatil köylerinden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle, büyük ölçekli oteller önemli düzeyde SPA & Wellness yatırımı gerçekleştirmektedirler. Bünyesinde SPA & Wellness birimlerine sahipsöz konusu otellerin 245’i kıyı bölgelerinde, 140’ı ise şehir merkezlerinde faaliyet göstermektedir. Türkiye’de yıllık SPA & Wellness cirosunun 400 milyon dolar civarında olduğu öngörülmektedir. Yeni konaklama yatırımlarının ise hemen hemen tümünde SPA & Wellness birimi yer aldığı ifade edilebilir. Aktivitelerini sürdüren konaklama işletmeleri ise, yüksek gelir sağlamaları nedeniyle yenileme yatırımlarında önceliği odalardan çok SPA & Wellness alanlarına vermektedir (Erdem vd. 2015).

Yurtsever (2019), SPA turizminden Türkiye’ye 250 bin kadar yabancı turistin geldiğini ve ülkemizde SPA otelleri, kaplıcalar ve hastaneler olarak yıllık ciro hedefinin 6-7 milyar dolar civarında olduğu belirtmiştir. Ayrıca, SPA etkinlikleriyle gelişmiş pazarlara yönelik gerçek yatak kapasitesi ise 7 bin dolayındadır. Yurtsever 2019 a göre, Türkiye’de SPA ve Wellness hizmeti veren tesislerin yatırımları hızla artmakta ve günümüzde 250 bin civarında olan SPA ziyaretçi sayısı da bir milyona ulaşacaktır. SPA’lar sadece yabancı turistler için değil, aynı zamanda iç turistler için de çekim merkezlerindedir. SPA&Wellness turizmine artan talebin, yatırımlara da yansıdığı söylenebilir. Son dönemde Hazine Müsteşarlığına sunulan turizm yatırımlarında SPA & Wellness biriminin de değerlendirildiği görülmektedir. Otellerin öncelikli olarak SPA merkezlerine sahip olmayı tercih etmeleri de sağlık turizminin giderek yaygınlaştığının bir göstergesidir. Günümüzde Akdeniz, Ege, Marmara, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde aktivitelerini sürdüren kaliteli SPA ve Wellness merkezleri olan tesislerin tanıtımı hedeflenmektedir.

Türkiye’de de SPA & Wellness sektörünün önemli sorunlarından biri nitelikli işgücü eksikliğidir. Söz konusu sektörde çalışabilecek özellikle Türk kadın işgücü bulmakta zorluklarla karşılaşıldığından, otellerin SPA & Wellness bölümlerinde çalışan kadınların önemli bir bölümü Endonezya ve Tayland gibi Uzakdoğu ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır. Bu ülke çalışanlarının ise 800-1000 arasında olduğu belirtilmektedir. Türkiye’de SPA merkezlerinin sayısının giderek artış göstermesine karşın, bu sektörde nitelikli eleman sayısının aynı hızla artmadığı da söylenebilir (Erdem vd. 2015).

Sonuçta SPA & Wellness alanında çalışabilecek yetişmiş işgücü eksikliği Türkiye’deki konaklama işletmelerinin önemli sorunlarından biridir. Nitekim sağlık turizmi alanında yapılan çalışmalarda, Türkiye’nin sağlık turizminde dezavantajlı yönlerinden biri olarak bu eksiklik öne çıkarılmaktadır (Özsarı ve Karatana, 2013; Daşdan, 2014). Türkiye’de yeni gelişen pazarlardan biri haline gelen SPA & Wellness hizmetlerinin sektöre önemli ekonomik katkılar sağlaması beklenebilir. Bu ise, her şeyden önce doğru planlama ilkelerinin varlığını ve bunların etkin biçimde uygulanmasını gerektirmektedir.

2.6. Türkiye’de Sağlık Turizminin Ekonomik Boyutu ve Potansiyeli

Türkiye 2000 yılından sonra sağlık turizmine gereken önemi vermiştir. Gerekli birimler bu konu ile ilgili raporları kayıt altına almaya başlamıştır. Ancak kayıt altına alınan bu raporlar farklılık göstermektedir. 2012 yılından sonra gelen hasta sayıları ile ilgili niteliksel verilerin tam olarak ortaya konulamaması, özel kuruluşlardan sağlıklı veri geri dönüşümü sağlanamaması, kurumlardan yapılan açıklamalarda farklı istatistik rakamların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2010 yılında medikal turist sayısı 109 bine kadar ulaşmıştır. 2014 yılında bu sayı başta Libya, Irak, Rusya ve Almanya’dan gelen sağlık turistleri olmak üzere 583 bine yükselmiştir ve bu rakam ile son beş yılda yaklaşık olarak beş kat artış göstermiştir. Türkiye, ortalama yılda 30 milyon yabancı turist ağırlamaktadır (Karakoç, 2017).

Sağlık Turizmini Geliştirme Konseyi’ne göre 2015 yılında gelen sağlık turisti sayısı 746 bin ve getirdiği gelir ise 5,8 milyar dolardır. Bu turistlerin %60’ı Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Körfez bölgesinden geldi; %20’si Orta Asya

Cumhuriyetlerinden, geri kalan %20'si Avrupa'dan ve diğer ülkelerden gelmektedir (Gülbay, 2016).

Sağlık turizmi bir piyasadır ve liberal iktisadın ilkeleriyle çalışmaya eğilimlidir. Aynı zamanda güçlü bir arz ve talep yaratmaktadır. Sağlığına özen gösteren bireyler bu alanda önemli oranda bir talep potansiyelini oluşturmaktadır. Bu sayede arz cephesi ne kadar yatırım ve üretim yapması gerektiği konusunda gerekli sinyalleri almaktadır. Türkiye bu piyasada oligopolistik yapıdan, tam rekabetçi bir piyasaya doğru gelişim göstermektedir. Bunun nedeni ise piyasada hizmet veren çok sayıda işletme ve bu piyasadan hizmet satın alan çok sayıda müşterinin yer almasıdır. Sağlık turizmi, düşünülenin aksine diğer turizm çeşitleriyle yer değiştiremez; bu nedenle ikamesi yoktur. Sağlık turizminin temel pazarlama unsuru, maliyet etkisi ile turizmin tüm çekiciliklerinin bir birleşim halinde olmasıdır. Sağlık turizminin gelişmesinde düşük fiyat politikası oldukça önemlidir. Sağlık turizminde sunulan ürün ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına karşı kırılğan olması nedeniyle arz ve talebi esnetir (Karakoç, 2017).

Türkiye'deki sağlık harcamalarının toplam tutarı 7 milyar dolar civarındadır. Ülkenin sağlık açısından değerlendirilmesi sadece nüfus ya da sadece hastalıkların tedavisi, karşılanan ve karşılanamayan sağlık ihtiyaçları ile değil, aynı zamanda sağlık hizmetleri için harcanan para ile yapılmaktadır. Bir ülkenin sağlık harcamaları için ayrılan para düşünülenin aksine nüfusa göre değil ülkenin gelirine göre yapılmaktadır. Bunun için zengin ülkeler sağlığa daha fazla kaynak ayırmaktadır. Dünya genelinde sağlık turizmi payı büyük artış göstermektedir. Sağlık turizmi ile ciddi anlamda ilgilenen bir ülkenin gelirinin çok yüksek olma ihtimali vardır. Sağlık turizmi dünyada 100 milyar dolarlık bir hacimle önde gelen alternatif turizm çeşitlerindedir (Aydoğdu, 2015).

Türkiye sağlık turizmi potansiyelinin tamamını kullanabilen bir ülke olmamakla birlikte, sağlık turizmi gelirleri, turizm gelirlerinin büyük oranda artmasını sağlamaktadır. Küreselleşmeyle birlikte turizm faaliyetleri, tüketiciden gelen talepler ölçüsünde gelişmiştir (İbret, 2007).Türkiye'nin sağlık turizmi potansiyelini gereği gibi kullanabilmesinin sağlanabilmesi için; tedavi motivasyonu ile ülkemizi ziyaret eden uluslararası sağlık turistlerinin en çok hangi ülkelerden

geldiklerine ve bu ülkelerden gelen uluslararası sağlık turistlerinin kişi başına düşen harcamalarının ne kadar olduğuna, uluslararası sağlık turistlerinin ne kadarının termal zenginliklerden, ne kadarının medikal imkânlardan ve ne kadarının sağlıklı yaşam imkânları anlamında SPA-Wellness kapsamında sunulan hizmetlerden yararlandıklarına yönelik daha ayrıntılı istatistikî belirlemelerde bulunulması gerektiği ifade edilmektedir (Kaşlı ve Öztürk, 2014).

Sağlık turizm sektöründe ithalat yapan tüketici, ihracat ise sağlık hizmeti sunan ülkedir. Sağlık turizmi belirli bölgeler ve milletler üzerinde pozitif denebilecek önemli ekonomik etkiler oluşturmaktadır. Bu sektörün hedefi genellikle gelişmekte olan ülkelerdir. Bu turizm ve sağlık hareketinin amacı, ulusların yaşam kalitesini artırmanın yanında gelir elde etmektir. Aynı zamanda sanayi için altyapı desteği sağlayıp gelişimini desteklemektedir (Temizkan, 2015).

Sağlık turizmi sektörü, hizmetler sektörü başta olmak üzere pek çok alt sektörü (AVM, otelcilik, lokantacılık, vb.) beslerken, onlar tarafından da beslenmektedir. Sektörel faaliyet alanları da çeşitlenmekte ve genişlemektedir. Sağlık turizmine yönelik yapılan yatırımlar genellikle kamusal güvencelere ve özel sektör girişimlerine dayanmaktadır. Sağlık turizminin yaygınlaşması, büyük ölçüde çevre temizliğine ilişkin bilinç ve çabaların arttırılmasına ve ayrıca yeni şifalı su yörelerinin keşfedilmesine ve oralarda yeni termal tesislerin kurulmasına bağlıdır. Bütün bunların sonucu olarak, sağlık turizmi yaratacağı katma değer ve GSMH'ye yapacağı katkı ölçüsünde büyüyen bir sektör niteliğinde olacaktır (Özdipçiner, 2018). Tablo 18 ve 19'da Türkiye'ye sağlık ve tıbbi nedenlerle gelen yabancılar ve Türkiye vatandaşları ile yabancı turistlerin sağlık harcamaları gösterilmiştir.

Tablo 18. Türkiye'ye Sağlık ve Tıbbi Nedenlerle Gelen Yabancılar ve Türk Vatandaşları

Çeyrekler	Yabancı sağlık turisti	Vatandaş (yurt dışında ikamet eden) sağlık turisti	Yerli ve vatandaş toplum turist sayıları	Sağlık turistlerinin toplam turistler içindeki payı
I	69.560	38.373	5.107.553	
II	53.911	36.351	7.495.035	
III	53.067	16.883	12.063.311	
IV	75.272	33.967	6.699.430	

TOPLAM		251.900	125.574	31.365.330	%1.20
	I	79.709	35.373	4.844.761	
	II	78.826	24.449	8.863.391	
	III	76.710	20.191	16.663.265	
TOPLAM		235.245	80.013	30.371.417	%1.04

Kaynak: SATTMER (26.03.2019)

Tablo 19. Türkiye'ye Gelen Turistlerin Sağlık Harcamaları

	Çeyrekler	Turistlerin sağlık harcamaları	Turizmden elde edilen toplam gelir (yerli ve yabancı turistler)	Sağlıktan elde edilen gelirin toplam turizm geliri içindeki payı
	I	174.128	4.066.384	
	II	175.988	4.981.318	
	III	161.953	8.277.009	
	IV	203.369	4.782.729	
TOPLAM		715.438	22.107.464	%3.23
	I	208.051	3.369.753	
	II	182.100	5.413.048	
	III	206.338	11.391.668	
TOPLAM		596.489	20.174.469	%2.96

Kaynak: SATTMER (26.03.2019)

TÜRSAB'ın ifade ettiğine göre, Türkiye'nin sağlık turizminden sağlamış olduğu gelir 2.5 milyar dolar düzeyindedir. 2023 yılında ise sağlık turizmi gelirinin 20 milyar dolara ulaşması hedeflenmiştir. Yurtdışından Türkiye'ye gelen hasta sayısında ise özellikle 2019 yılından itibaren hızlı bir yükselme beklenmektedir. Dolayısıyla temel hedef, 2019 yılında hasta sayısını 1 milyona ulaşması, 2023'te ise bu rakamın 2 milyon düzeyine çıkmasıdır.

Tablo 20. Sağlık Turizminde 2017 ve 2023 Hedefleri

	2017	2023
Sağlık turizmi kapsamında gelen hasta sayısı (bin)	700	2.000
Elde edilen gelir (dolar)	8 milyar	20 milyar
Uluslararası akredite sağlık kuruluş oranı (%)	4.5	10
Sağlık serbest bölgesi sayısı	4	10

Kaynak: TURSAB (26.03.2019)

Aşağıdaki tabloda ise 2010-2016 yılları arasında yer alan turizm gelirleri sunulmuştur.

Tablo 21. 2010-2016 Yılları Arasında Türkiye'nin Turizm Gelirleri

YILLAR	TURİZM GELİRLERİ (bin dolar)
2010	27.466
2011	20.261
2012	31.782
2013	34.913
2014	35.291
2015	31.647
2016	22.107

Kaynak: Erdoğan ve Hiçyorulmaz, 2018

2010-2016 yılları arasındaki turizm gelirleri değerlendirildiğinde, giderek azalma kaydedildiği ve ortalama yıllık 29 milyar dolar gelir elde edildiği görülmektedir. Oysa turizm gelirleri pastası büyürken, hak edilen pay alınamamıştır. Diğer taraftan turist sayısından çok elde edilen gelir önem kazanır. Sağlık turizmi gibi ortalama 2.500-3.000 dolar harcanması suretiyle turizm aktivitelerine yönelmek gereklidir. Dolayısıyla bu alandaki potansiyelin değerlendirilmesi oldukça önemlidir (Erdoğan ve Hiçyorulmaz, 2018).

2.7. Türkiye’de Sağlık Turizminin Planlanması ve Örgütlenmesi

T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde, 31 Mart 2010 tarih ve 18529 sayılı makam oluru ile Sağlık Turizmi Birimi oluşturulmuştur. Birim 05.05.2011 tarihinde Sağlık Turizmi Koordinatörlüğü adı altında Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir.02.11.2011 Resmi Gazete ile 663 sayılı KHK gereği Bakanlıktaki yeniden yapılandırma kapsamında, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesine Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı olarak yapılandırılmıştır. 26.12.2013 tarih ve 43148 Bakanlık Makam onayı ile

Sağlığın Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü'ne aktarılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2018). Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu ilk toplantısını (SATURK) 24.03.2015 tarihinde gerçekleştirmiştir. Toplantı sağlık turizminde ülkemizin 10. Kalkınma Planı hedeflerine ulaşılması için gerçekleşmesi düşünülen ilk adımlar planlanmıştır. Bu toplantı sonucunda SATURK altında üç tane çalışma grubu oluşturulması kararı alınmıştır. Bu çalışma grupları; mevzuat ve akreditasyon çalışma grupları, eğitim ve planlama çalışma grubu, uluslararası tanıtım, pazarlama ve fiyatlandırma çalışma grubu olarak adlandırılmıştır (SATURK, 2017b).

Uluslararası hasta ve sağlık turizmi alanında hazırlanacak olan mevzuat çalışmalarını yürütecek birimlerin çalışma konuları aşağıdaki gibidir (SATURK, 2017b);

- a) Sağlık turizmi kapsamında yararlanacak hastaların kamu ve özel sağlık kurum ve kuruluşlarında alacakları sağlık hizmetlerinin ve transferlerinin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasına yönelik tedbirlerin alınması
- b) Sağlık turizmi hizmet kriterlerinin belirlenmesi
- c) Sağlık hizmetini sunan tesisler için akreditasyonlara veri oluşturacak asgari hizmet sunum standartlarının tespiti
- d) Teşviklerin akreditasyon ile ilişkisinin kurulması
- e) Uluslararası hastalar ile ilgili transferler de dâhil olmak üzere her türlü işlemlerinde sağlık aracı kurumlarının rol almasını sağlamak
- f) Kür merkezleri ile rehabilitasyon kliniklerinin ve termal tesislerin standartların belirlenmesi
- g) Mevzuat taslaklarının hazırlanması.

Uluslararası hasta ve turist sağlığı alanında hizmet sunan sağlık kurum ve kuruluşlarında çalıştırılması düşünülen personel için eğitim programlarının belirlenmesinde çalışma yapacak olan grubun çalışmaları ise şu şekildedir (SATURK, 2017b);

- a) Sağlık hizmeti sunumunda yabancı dil bilen kalifiye eleman sayısının artırılmasını sağlama

- b) Bu amaçla belirlenen dillerde sertifika programlarının geliştirilmesi
- c) Sağlık hizmetinde sunulan hizmet farklılıklarına göre eğitim müfredatlarının belirlenmesi ve geliştirilmesi
- d) Sağlık turizmi alanında deneyimli personel yetiştirmek
- e) Sağlık turizmi adına üniversite-yüksekokul enstitülerin eğitim programı akreditasyonlarının yapılandırılması
- f) Çalışacak personelin meslek standartlarının ve çalışma şartlarının belirlenmesinde veri oluşturması.

SATURK bilgilerine göre, T.C vatandaşı olmayan yurt dışı hastaların ülkemizden sağlık hizmeti almaları konusunda teşvik edilmesini sağlamak için yapılacak her türlü tanıtımın çerçevesinin belirlenmesi, pazarlama faaliyetlerinin belirlenmesi ve fiyat politikaları konusunda görev alan çalışma grubunun çalışma alanları şöyledir:

- a) Sağlık turizmi tanıtım ve stratejilerinin geliştirilmesi
- b) Sağlık turizmi fiyat kriterlerinin oluşturulması
- c) Pazar araştırması sonrası ülke bazlı tanıtım ve pazara giriş stratejilerinin belirlenmesi ve eylem planlarının oluşturulması
- d) Emeklilik ve yaşlılık endüstrisi konularında Türkiye'nin dünya genelinde markalaştırılması
- e) Kamu ve özel sağlık kuruluşlarında hizmet alan yabancı hastaların memnuniyetini ölçmeye yönelik anketleri gerçekleştirilmesi

Türkiye'de sağlık turizmi tanıtım örgütlenmesi, sağlık turizminin geliştirilmesine yönelik olarak çalışmalarda bulunan özel sektörde ve kamuda yer alan çok sayıda kurum ve kuruluşla birlikte, STK'lar tarafından yürütülmektedir. Ancak hem bu kurum ve kuruluşların birbirleri ile hem de STK'larla yeterli iş birliği ve koordinasyona yer vermemeleri ve çalışmalarını bağımsız olarak yürütmeleri, çalışmalardan yeterli verimin alınmamasına neden olmaktadır (Temizkan, 2015).

Sağlık turizmi alanında dünya genelinde en büyük pazar payına sahip ülkeler göz önünde bulundurulduğunda görülmektedir ki, bu ülkelerde sağlık turizminin geliştirilmesi konusunda faaliyette bulunan birlikler ile turizm otoriteleri birlikte ve

koordinasyon içerisinde çalışmalarını yürütmektedirler (Tontuş, 2014). Bu birliktelik ve koordinasyon temelinde sağlık turizmine yönelik tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmekte ve bu sayede başarılı olunabilmektedir. Zira turistik tanıtımlar birbirini tamamlayan sektörlerin bir arada bulunması kapsamında gerçekleştirilmesi gereken tanıtımlardır ve belirtildiği üzere ancak bu şekilde koordinasyon ve iş birliğinin hedefe ulaştırması olanaklı olabilmektedir.

Türkiye’de sağlık turizmi kapsamındaki tanıtımlar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülmektedir. Medikal turizm bağlamında da T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından düzenlenen uluslararası kongre ve toplantıların önem taşıdığı görülmektedir (Tengilimoğlu, 2013). Bununla birlikte T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalar birbirini tamamlayacak nitelikte olmadığından ya da bu iki Bakanlık arasında konu ile ilgili yeterli koordinasyon sağlanamadığından, tanıtım faaliyetlerinin beklenen amaca ulaşması da olası olamamaktadır (Temizkan, 2015). Aynı şekilde Türkiye’de medikal turizm alanında aracı firma olarak hizmet veren şirket sayısının yeterli düzeyde olmaması da, sağlık turizmi tanıtımına yönelik önemli eksiklikler arasında değerlendirilmektedir (Kaya vd. 2014).

Türkiye’ de bu çerçevede sağlık turizmine yönelik çalışmaların büyük oranda devlet destekli gerçekleştirildiği, bununla birlikte özellikle son yıllarda özel sektör destekli çalışmaların da önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Özel sektör anlamında özel sağlık kuruluşlarının medikal turizm ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Yatırım Geliştirme ve Planlama Daire Başkanlığı’nda da termal turizm potansiyelinin geliştirilmesine ilişkin gerçekleştirdikleri çalışmalar doğrultusunda da, Türkiye’nin uluslararası sağlık turizminde daha fazla paya sahip olması sağlanmaya çalışılmaktadır (Özdipçiner, 2018).

2.8. Kalkınma Planları Kapsamında Sağlık Turizmi

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca 01.07.2013 tarihinde 127. Birleşiminde onaylanmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013, Onuncu Kalkınma Planı).

Programın Amacı: Türkiye'nin sağlık turizmi alanında hizmet kalitesini yükselterek dünya çapında rekabet gücünü arttırmaktır.

Programın Hedefi: Termal turizm alanının 100 bin yatak kapasitesine ulaşılması, termal turizmde 1.500 000 yabancı turiste hizmet sunulması, 3 milyar dolar gelir elde edilmesi; Medikal turizm alanında dünyanın ilk 5 destinasyonu arasında yer alabilmek, medikal alanda 750 000 hastanın tedavi edilmesi ve 5.6 milyar gelir elde edilebilmesi; İleri yaş turizminde 10 bin yatak kapasitesine ulaşılmasının sağlanması, 150 bin yabancı turistin gelmesi ve 750 milyon dolar gelir elde edilmesidir.

Programın Bileşenleri:

1. Bileşen sağlık turizmine yönelik hukuki ve kuramsal altyapının geliştirilmesine yöneliktir. Bu bileşenden Sağlık Bakanlığı sorumludur.
2. Bileşen sağlık turizmi alanında fiziki ve teknik alt yapının iyileştirilmesine yöneliktir. Bu bileşenden Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumludur.
3. Bileşen sağlık turizmi hizmet kalitesinin artırılmasına yöneliktir. Bu bileşenden Sağlık Bakanlığı sorumludur.
4. Bileşen sağlık turizmi alanında tanıtım ve pazarlama yapılmasına yöneliktir. Bu bileşenden Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumludur (Temizkan, 2015).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Türkiye, turizm sektöründe son 20 yılda katma değer, istihdam ve döviz geliri bakımından atak yapmış ülkelerdendir. Türkiye'nin uluslararası turizm geliri 2000 yılında 1.6'ya, 2005 yılında 2.9'a yükselmiş, turizm geliri ise 18.2 milyar dolara yükselmiştir. Bu artışlarla Türkiye, turizm gelirlerinde sekizinci sıraya yükselmiştir.

2000 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığında belgeli yatak sayısı 352 bin iken, 2005 yılında 450 bine yükselmiş, belediye belgeli yatak sayısı da 350 binden 400 bine yükselmiştir. Bu artışların yanında ihtiyaç duyulan işlem, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin sistematik hale getirilmesidir (DPT, 2000). Bunun yanında sağlık turizmi hususunda da fiyat, hizmet kalitesi, jeotermal kaynaklar açısından bu sektörün desteklenmesi kararı alınmıştır (Aydın ve Karamehmet-Aydın, 2015).

Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005);

Bu plandaki amaç turizmin dış piyasadaki rekabet gücünü artırmak, geliştirilecek sağlık, spor, yat, kongre, dağ, golf, kış turizmi gibi yeni alanlarla turizm faaliyetlerini tüm sezona yaymak, farklı bölgelere turizm faaliyetlerini yaymak, ülkeye giriş yapan turist sayısını, turizm gelirini, tesis sayısını ve yatak kapasitesini arttırmaktır (DPT, 2004).

Kalkınma planları dâhilinde bakıldığında devletin sağlık turizmüne verdiği önem her geçen gün artmıştır. Günümüzde uygulanmakta olan 10. Kalkınma Planı ile belirtilen hedeflere ulaşıldığı takdirde Türkiye'nin sağlık turizmi sektöründe dünyadaki payı her geçen gün artacak ve ekonomisi hızla gelişecektir.

2.9. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Kapsamında Sağlık Turizmi

9.Beş Yıllık Kalkınma Planında (2007-2013) turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere turizm sektörü ana planının hazırlanacağı ifade edilmiştir. Kalkınma planına uygun olarak 2007'den başlayarak Cumhuriyetin kuruluşunun yüzüncü yılı olan 2023 yılına kadar olan on altı yıllık süreyi kapsayan üretim, yönetim ve uygulama süreçlerinde sektörün yönlendirilmesi amacı ile Türkiye Turizm stratejisi 2023 hazırlanmıştır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 içerisinde planlama, yatırım, örgütlenme, hizmet kalitesi, ulaşım ve alt yapının güçlendirilmesi, turizm çeşitlendirilmesi gibi önemli konuların yanı sıra tanıtım ve pazarlama içinde yapılması gerekenler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Demir, 2014). Sağlık turizmüne ilişkin bilgiler ise turizm çeşitlendirilmesi kapsamında ele alınmıştır.

Türkiye Turizm Stratejisi 2023'e göre sağlık turizminde belirlenen hedefler tablo 22'de gösterilmektedir.

Tablo 22. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Yılı Hedefleri Kapsamında Sağlık Turizmi

2023 Yılı Hedefleri

-
- Öncelikli olarak dört bölge için termal turizm master planı hazırlanacaktır. Bu bölgeler şunlardır:
  - Güney Marmara: Balıkesir, Çanakkale, Yalova
  - Güney Ege; Aydın, Denizli, Manisa, İzmir
  - Frigya: Afyonkarahisar, Ankara, Uşak, Eskişehir, Kütahya
  - Orta Anadolu: Aksaray, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, Yozgat

Tablo 22. Devamı

-
- Bu bölgelerde termal turizm merkezleri belirlenecek ve termal turizmin altyapı ve üstyapısının geliştirilmesine yönelik stratejiler hayata geçirilecektir.
  - Özel sektörü teşvik amacıyla kamu arazisi ve termal su tahsisleri yapılacaktır.
  - Yerel yönetimlerce başlatılacak termal projeler için uzman kurum ve kişilere fizibilite etütleri yaptırılacaktır.
  - Termal tesisler bir kompleks şeklinde planlanarak, otel ve kür merkezleri etrafında yeşil alanlar, koşu ve gezi parkurları, (aquapark gibi su oyunları vb.) eğlence mekanları düzenlenerek çevre niteliği yükseltilecektir.
  - Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkisinin bulunmadığı Turizm Merkezleri dışındaki kaplıca sahalarına ilişkin imar planlarının uzmanlarınca hazırlanması, onay öncesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı teknik görüşünün alınması sağlanacaktır. İmar planı uygulamalarında, ilgili uzman kurum ve kuruluşlarca jeolojik-hidrojeolojik etütler, kaynak koruma alanları tespitleri öncelikle yapılacaktır.
  - İmar planlarında otel+kür merkezi+kür parkı entegrasyonu iyi kurulacak yatırım alanları termal su potansiyeline göre belirlenecektir. Termal suya ilişkin tespitler ve kullanım hakları imar planları ile belirlenecektir.
  - Termal alanlar içerisinde ve civarında oluşan II. Konut türü talepler iyi etüt edildikten sonra değerlendirilecektir.
  - Termal suyun konutlarda, konut devre mülklerinde ve konut kooperatiflerinde ferdi olarak kullanımı yerine ortak (kür merkezi vb.) mekanlarda kullanımı özendirilecektir.
  - Termal turizm merkezlerinde termal turizm amacına uygun olmayan (Sağlık Bakanlığı'ndan alınmış Kaplıca Ruhsatı ve Kültür ve Turizm Bakanlığından alınan Turizm Yatırım ve İşletme Belgesi olmayan, imar planında termal turizm tesis alanı veya kür merkezi vb. şekilde termal suyun ortak kullanımının söz konusu olduğu tesis alanları olarak ayrılmamış) tesislere termal su kullanım izni verilmeyecektir.
  - Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca Turizm Merkezi ilan edilmiş alanlarda sondaj ve su dağıtımında yerel idarelerin Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan izin almaları sağlanacaktır.
-

-
- Kaplıca tesislerinde mimarinin tarihsel ve yerel dokuya (Osmanlı, Selçuklu ve Roma mimarisi gibi) uygun şekilde yapılması, bu sayede özellikle dış turizm talebini arttırıcı görünüm kazandırılması sağlanacaktır.
  - Tanıtım amaçlı broşürlerde termal tesis ve termal su varlığı ile bilinen yörelere ağırlık verilecektir.
  - Altyapı (sondaj, yol, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon v.b) ve çevre tanzimi için sağlanan mali yardımlar öncelikle pilot bölgelerde yoğunlaştırılacaktır.
  - Termal turizm öncelikli teşvikler arasında yer alacaktır.
  - Yabancı ülkelerdeki sağlık ve sosyal yardım kuruluşları ile ilişkiler kurulacaktır.
  - Özel sektör ve toplumun bilgilendirilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde toplantı, seminer ve tanıtım programları yapılacaktır.
-

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

2.10. Türkiye’de Sağlık Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler

Sağlık turizminde yatırımların önünü açarak ülkedeki istihdamı arttırmak ve işleyişi düzene sokmak amacıyla gerekli yasal çalışmaların hazırlanarak zamanında yürürlüğe konması çok önemlidir. Yapılan mevzuat çalışmalarının güncel sorun ve ihtiyaçlara göre yenilenmesi gerekmektedir. Türkiye’de sağlık turizmi ile ilgili yapılan mevzuat çalışmaları aşağıdaki başlıklar altında açıklanmaktadır.

2015/8 Sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Karar’ın Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Genelge

Bu Genelge, Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu’nun 02/06/2015 tarihli ve 29374 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 2015/8 sayılı Kararı’na dayanılarak hazırlanmıştır. Genelgeye göre sağlık turizmine verilecek destek unsurları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir (<https://ticaret.gov.tr/>);

Tescil ve korunma desteği: Ürünün yurt dışında tescil ettirilmesine veya yurt içinde tescil ettirilmiş markanın yurt dışında tesciline ilişkin patent bürosu hizmetleri, danışmanlık, ürünün o ülkede ürünün başka bir şirket adına tescil ettirilip ettirilmediği ile ilgili yapılacak araştırma, inceleme gibi bütün zorunlu giderler desteklenir (mad. 4).

Belgelendirme desteği: Hizmet ihracatı için gerekli olan ve mevzuatta yer verilen belgeler ile ön tanı merkezi ya da ofis açılışına ve işletilmesine yönelik temin edilmesi gereken müracaat ve doküman inceleme giderleri, belgelendirme tetkik

giderleri, belge kullanım ücretleri, ilk yıla ait kayıt ücretleri, danışmanlık ve eğitim giderleri harcamaları desteklenmektedir. Ancak her belge için en fazla 15.000 ABD Doları tutarında desteklenmektedir (mad. 7).

Reklam, tanıtım ve pazarlama desteği: Reklam, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine yönelik giderlerin desteklenmesidir. Yapılan reklam, tanıtım ve pazarlama faaliyeti ile doğru hedef kitleye ulaşılması, uygun mekânın seçilmesi ve tanıtım mesajının etkin iletişim yöntemleri kullanılarak verilmesi, bu madde kapsamındaki desteklerden yararlanılması açısından esastır. Türkçe yapılan ve yurtiçine yönelik yapılan tanıtım harcamaları destek kapsamına girmemektedir (mad. 8).

Yurt dışı birim desteği: yurtdışı birimlerin kira ve komisyon giderlerinin desteklenmesine yönelik başvurular, sağlık turizmi, bilişim, eğitim vb. sektörlerinde faaliyetlerini sürdüren yatırımcılar tarafından inceleyici kuruluşlara yapılmaktadır. Bu incelemeler kapsamında Ticaret Müşavirliği ilgili birimde yapılan faaliyetlerin Türkiye'nin döviz kazandırmaya ilişkin hizmet gelirlerini arttırmayla ilgisini değerlendirmektedir. Destek kapsamında yer alan yararlanıcılar üç ay içinde inceleyici kuruluşa bildirimde bulunmadığı takdirde birim desteğinden çıkarılmaktadır (mad. 9).

Danışmanlık desteği: uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğünü arttırmak için pazarlama stratejisi, yurt dışı Pazar yapısı ve pazara giriş hususlarındaki danışmanlık hizmetleriyle ilgili giderlerin desteklenmesi için sağlık turizmi, bilişim, eğitim vb. sektörlerinde faaliyetlerini sürdüren yararlanıcıların danışmanlık hizmeti almadan önce inceleyici kuruluşlara başvurmaları gerekmektedir. Onay almayan danışmanlık giderleri ise desteklenmemektedir.

Acente komisyon desteği: Sağlık turizmi ve eğitim sektörlerinde ülkemize uluslararası hasta veya öğrenci getirilmesine, film ve bilişim sektörlerinde ise ürünlerin yurt dışında satış ve dağıtımıyla ilgili olarak acentelere yapılan komisyon harcamalarının desteklenmesidir. Ancak bu destekten yararlanabilmek için acentecilik hizmetine ilişkin olarak alınmış faturalarda, söz konusu faaliyetin niteliğinin belirlenebilir olması gerekmektedir (mad. 11).

6322 Sayılı Kanunla Getirilen Sağlık Turizminde Gelir ve Kurumlar Vergisi İndirimi;

6322 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile yatırımcıların vergi nedeni ile karşılaştıkları mali zorlukları azaltmak için yapılan indirimdir. Sağlık alanında faaliyet gösteren ve sağlık turistlerine hizmet eden işletmelerin kazançlarının %50'sini beyanname üzerinden indirebilmektedir. Bakanlar Kurulu bu oranı sıfıra indirmeye ve %100'e kadar çıkarmaya yetki sahibidir (mad. 9/3). Bu düzenleme ile sağlık turizmi yatırımcılarının vergi nedeniyle artan mali yükleri hafifletilmiştir.

Sağlık Turizmi ve Turist Sağlığı Kapsamında Sunulacak Sağlık Hizmetleri Hakkında Yönerge

Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün sağlık turizmi ve turist sağlığı kapsamında sunulacak sağlık hizmetlerinin koordine edilmesi amacıyla çıkarmış olduğu 13.06.2011 tarih ve 2011/41 sayılı genelge 23.07.2013 tarihli ve 25541 sayılı bakanlık onayı ile yönerge olarak düzenlenmiş ve yayınlanmıştır. Yönergenin amacı ise; ülkemize gelen uluslararası hastalar ile turistlere kamu ve özel sağlık kuruluşlarında sunulacak sağlık hizmetlerinin usul ve esaslarının belirlenmesidir (mad. 1/1).

Bu yönergenin kapsamında Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na tabi tutulmayan; yurt dışında ikamet eden, Türkiye'ye eğitim dışında yasal yollarla giriş yapmış olan kişilere sunulacak sağlık hizmetleri bulunmaktadır (mad. 1/2).

Yönerge ile sunulacak olan hizmetin içeriğindeki, hizmet sunum esasları, tercümanlık hizmetlerinin temini, tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri belirlenmiştir. Aynı zamanda yönergenin içeriğinde Uluslararası Hasta Destek Hattı ve Uluslararası Hasta Koordinasyon Merkezi gibi sağlık turizmi hizmeti sunumunda görev kırımlarına ait tanımlamalara yer verilmiştir. Sağlık Bakanlığı'na bağlı sağlık kuruluşlarının ve devlet üniversitelerine bağlı tıp fakültelerine gelen uluslararası

hastalar için belirlenen fiyat tarifesini uygulamak zorunluluğu da yönerge ile bağlanmıştır (<https://dosyamerkez.saglik.gov.tr>).

Özel Hastaneler Yönetmeliği

Bu yönetmelik yıl içerisinde değişikliklere göre birkaç defa değişim göstermektedir. 27.02-3.2002 tarihli ve 24708 sayılı değişiklik sağlık turizmi açısından en önemli çalışmalardan biri olmuştur. Bu düzenleme özel hastanelerin önünü açmıştır. Faaliyete giren devlet hastanelerinin yanı sıra daha fazla özel hastaneler faaliyete girmiştir. Bu nedenle özel hastanelerin yakalamış olduğu bu yükseliş sağlık turizminin başlangıç noktasını oluşturmuştur (Özgül, 2014).

24.06.2011 tarih ve 27974 sayılı Özel Hastaneler Yönetmeliği (<http://www.mevzuat.gov.tr>) değişikliği ile cerrahi müdahale sonrası rehabilitasyon döneminde yatak kapasitelerini kullanamayan hastaneler için “Klinik Konukevlerini” hayata geçirebilme olanağını sağlamaktadır. Böylece hastaneler yatak kapasitelerini daha verimli şekilde kullanabilmektedir. Yönetmelik sayesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan belgeli en az 4 yıldızlı konaklama tesislerinin klinik konukevi olarak hizmet vermelerine olanak sağlanmıştır. Eklenmiş olan 10. Madde ile konaklama tesislerinden sağlık tesisleri kurulabilecektir. Bu tesisler sadece konaklayan kişilere hizmet vermektedir. Aynı zamanda bu tesisler Kültür ve Turizm Bakanlığı’na ruhsatlandırılıp, denetlenmektedir. Yönetmelik ile birlikte tatil bölgelerinde bulunan tatil köyleri ve turistik tesislerin içinde diyaliz merkezi, rehabilitasyon merkezi ve fizik tedavi merkezleri gibi tesisler açılabilir.

Özel Hastanelerde Yabancı Doktor ve Hemşire Çalışabilmesi Hakkında 11.10.2011 Tarihli ve 663 Sayılı Kanun

Türkiye’deki en büyük sağlık turizmi problemlerinden bir diğeri de sağlık personelinin dil problemidir. Türkiye’de yabancı hastaların sorunlarını anlayabilecek düzeyde dil bilen sağlık personeli rekabet edilen ülkelere göre kıyaslanamayacak kadar azdır. Bu kanun ile birlikte bu sorun giderilmeye çalışılarak yabancı doktor ve hemşirelerin belirli kriterleri sağlayıp Türkiye’de çalışmalarını kolaylaştırılmıştır. 22.02.2012 tarih ve 28212 sayılı Yabancı Sağlık Meslek Mensuplarının Türkiye’de

Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik ile Sağlık Bakanlığı'nca yabancı doktorların ve diğer sağlık personellerinin özel sağlık kuruluşlarında çalışma koşulları belirlenmiştir. Ancak yönetmeliğe göre doktorların çalışabilmeleri için diplomalarının denkliği onaylanmış ve bakanlıkça tescil edilmesi gerekmektedir (mad. 5/1a). Ayrıca üniversitelerin Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezleri tarafından Türkçe dil sınavından (B) ve üzeri puan almaları gerekmektedir (mad. 5/1c). Bu düzenleme sayesinde sağlık turizminde olumlu gelişmeler yaşanacağı düşünülmektedir. Türkiye'ye yatırım yapan ve yapmayı düşünen yabancı yatırımcılar kendi ülkelerindeki güvendikleri sağlık personelini getirme imkânını bu düzenleme sayesinde gerçekleştirebilmektedir. Türkiye'de sağlık sektörüne yatırım yapan veya yapmayı düşünen yabancı yatırımcılar kendi ülkelerindeki güvendikleri sağlık personelini getirip çalıştırabilme imkânına kavuşmuştur. Türkiye'ye gelen yabancı hastaların kendi dillerini akıcı şekilde konuşan sağlık personeliyle iletişim kurmaları çok önemlidir.

Kaplıcalar Yönetmeliği: Yabancı Hasta İstatistiklerinin Kayıt Altına Alınması

Türkiye kaplıca kaynakları ve potansiyeli açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Bu nedenle var olan potansiyelin değerlendirilmesi açısından kaplıcalarda sağlık turizminin gelişmesi için çeşitli teşvikler sağlanmaktadır. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından kaleme alınan 46233 sayılı yazıda yabancı uyruklu hastaların kayıtlı olarak tutulmasının sağlık turizmi alanında yapılacak olan çalışmalar ve planlamalar açısından büyük önem taşıdığı belirtilmiştir. Bu nedenle yabancı hastaların kayıtlarının düzenli tutulması için “yabancı uyruklu hasta kayıt” ve “yabancı uyruklu hasta muhasebe” sistemleri oluşturulmuştur (SATURK, 2017f).

2.11. Sağlık Turizm Girişimciliği

Girişimcilik, ekonomik büyümeyi ve dengeli bir ekonomiyi destekleyen kurumlar, akademik dünya ve devlet gibi kesimler tarafından çokça ele alınan konulardan biri haline gelmiştir (Akin, 2010). Girişimciliğin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerine katkıları açısından çalışmalar olduğu gibi girişimcilik faaliyetlerini

etkileyen faktörlerin neler olduğuna dair çalışmalar da bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar girişimciliğin, yeni fırsatlar, yeni teknolojiler, yenilikçilik, verimlilik ve üretkenlik yoluyla ekonomik kalkınma ve büyüme üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir (Yolaç, 2015).

Turizm ve girişimcilik birbirlerini destekleyen iki önemli kavramdır. Girişimcilik sayesinde turizm gelişebilmekte, turistlere daha fazla imkân sağlanabilmekte ve turizmde yenilikçiliğin önü açılmaktadır. Girişimcilik kavramı, birçok alanı etkileyen bir olgu durumundadır. Birtakım problemler aşıldığında ya da doğru destekler sağlandığında ekonominin tüm sektörlerine olumlu katkılar sağlayabilecektir. Turizm endüstrisi de girişimcilerin artması ile birlikte canlılık kazanan sektörlerden biri haline gelmiştir (Yumuk, 2013).

Turizm bir bölgenin ekonomik başarısı için önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Bu başarının bir kısmı da girişimcilere atfedilmektedir. Girişimcilik küçük işletme sahipliğinden piyasaya yeni veya farklılaştırılmış ürün sürmeye kadar birçok faaliyeti kapsayarak fırsat sağlamak ve ekonomik değer yaratmaktadır. Bir bölgenin gelişmesinde girişimcilerin sahip olduğu özellikler, yatırımlar, işletmenin büyüklüğü, çeşitliliği, teknolojik özellikleri ve rekabet düzeyi büyük önem taşımaktadır. Turizm sektöründe yapılan girişimler ekonomik ve sosyal anlamda katkılar sağlarken yeni iş olanakları yaratarak ekonomik gelişmeyi desteklemektedir (Aydemir vd. 2011).

Bir turistik destinasyonun yeterli turizm geliri elde edebilmesi adına yeteri kadar talep yaratılması önemlidir. Bu talebin oluşturulması ise ancak yeterli arz ile karşılandığında mümkün olabilmektedir. Turistik kaynakların turistlerin kullanımına açılabilmesi ancak bu konuda hizmet veren işletmelerle sağlanabilir (Yılmazdoğan ve Kaşlı, 2011). Bu işletmelerin sayısının artırılması ve bu anlamda desteklenmesi bölgede turizmin gelişimi açısından önemlidir.

Turizm girişimcileri farklı birçok etkinlik ile yeni turizm çeşitlerinin ve üretilip tanıtılmasına ve uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Örneğin gastronomi turizmi, kırsal turizm, macera turizmi, eko turizm, yavaş turizm, yerel etkinlikler, etnik restoranlar, aile temelli restoranlar ve festivaller yenilikçi turizm

girişimciliğinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bölgesel turizm girişimcilik uygulamaları ile bölgesel turizm gelişimi arasında pozitif ve doğrudan bir ilişki olduğu vurgulanmaktadır. Bu yzden turizm girişimcilerine ynelik olumlu teşvik ve tedbirlerin hzkümet ve yerel ynetimler tarafından desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir (Pırnar, 2015).

Günümüzde fiziksel, ekonomik ve kltürel engellerin kaldırılması ile uluslararası seyahat daha erişilebilir bir hal almaktadır. İnsanların yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürmek istemeleri, hastalıklarını iyileştirme arzuları ya da sadece sağlıklı yaşam tarzlarını keşfetmek için uluslararası seyahat etmeleri medikal turizmin ve sağlık turizminin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum hem seyahat edecek kişileri, hem de bu alanda hizmet sunacak kişi ve kurumları teşvik etmektedir. Bütün bu gelişmelerden hareketle sağlık ve turizm sektörü, medikal turizmi bir fırsat olarak görmekte ve böylelikle girişimci bir temele dayanarak sağlık hizmetleriyle beraber çeşitli turizm faaliyetleri sunulmaya başlamaktadır (Badulescu ve Badulescu, 2014: 407).

Medikal turizm, artan talep ve küreselleşmeyle birlikte giderek önem kazanan uluslararası bir sektör haline gelmektedir. Bu nedenle, sektörün büyümesinden yararlanmak isteyen birçok girişimci fırsatları değerlendirmektedir. Önce tıbbi hizmetler insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olduğundan, medikal turizme ynelik talebin gelecek dönemlerde daha fazla artacağı öngörülmektedir (Lee, 2006). Ülkelerin ve özellikle girişimcilerin tüm bu fırsatları önceden benimsemeleri ve birtakım riskleri göze alarak bu sektöre yönelmeleri büyük önem taşımaktadır.

Medikal turizm, girişimciliği yüksek düzeyde geçirgen hale getiren ve büyümesini destekleyen bir faaliyet olarak görülmektedir. Medikal turizm girişimcileri, birçok işletmenin ölçek ve kapsamının çeşitlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda medikal turizm girişimciliği hem turizm sektörü, hem de tamamlayıcı tıbbi hizmetler dâhilinde geniş iş fırsatları ve faaliyet alanları sunmaktadır. Bu fırsat ve faaliyetlere aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmektedir (Badulescu ve Badulescu, 2014; George ve Swamy, 2005):

Turist taşımacılığı için özel hizmetler: Tıbbi nedenlerle ülkelere seyahat eden turistlere özelleştirilmiş hizmet sunulması gerekmektedir. Bu kategoride yer alan hizmetler kişiye özel olarak sunulmaktadır.

Turizm acenteleri ve tur operatörleri: Bu kişi veya kurumlar medikal turistlerin ihtiyaçlarına yönelik en iyi cevabı verebilecek ürünleri ve hizmetleri tasarlayabilir, geliştirebilir ve satabilirler. Bu hizmetlerin arasında; belirli yerleri ziyaret etmek isteyen hastalar için özel uçuşların düzenlenmesi, ön danışma hizmetleri, doktorlarla bağlantı kurulması, klinik veya hastanelere kayıt yaptırılması, vize işlemleri, döviz desteği, hastane rehberlik hizmetleri, rehberlik, tercümanlık, hastanelere yakın otellere yapılacak olan rezervasyon hizmetleri, yerel gezileri düzenleme hizmetleri, özel ihtiyacı olan kişilere tekerlekli sandalye sağlama ve ikram hizmetleri yer almaktadır.

Hastanelerde bulunan turizm ofisi/ seyahat masası: Yabancı hastalara yönelik hizmet sunacak sağlık kuruluşlarının özel bir turizm ofisi veya seyahat masasına sahip olması gerekmektedir. Bu masa veya ofis, hastanenin medikal turizminin kapsamlı bir pazarlama kolu olarak hareket etmeli ve böylece kurum içindeki koordinasyonu sağlamalıdır. Ayrıca medikal turistlere tur operatörleri gibi; biletleme, vize uzatma yardımı ve döviz gibi hizmetleri sunması gereken durumlarda hareket geçmektedir.

Profesyonel hizmetler: Rezervasyon yazılımı, uzaktan tıbbi konsültasyon gibi hizmetleri kapsamaktadır.

Sağlık merkezleri, gençleşme merkezleri, alternatif terapiler: Tedavi süreciyle beraber yürütülebilecek alternatif tedavileri sunacak işletmeler bu kategoride sayılabilmektedir. Belirli gelenekleri veya doğal kaynakları kapsayan mevcut turistik konaklama tesisleri veya hastane yakınında açılacak tesisler örnek olarak gösterilebilmektedir.

Profesyonel eğitim şirketleri: Medikal turistlerin özel nitelikleri ve hastane personelinin yararlanmayı bekledikleri hizmetlere dair beklentileri göz önünde bulundurularak, hasta memnuniyetini sağlamak için sağlık personeline eğitim

verilmesi gerekmektedir. Doktorlar, hemşireler, eczacılar, teknisyenler ve hastane ön büro personeli medikal turizmde hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda profesyonel eğitim şirketleri hastaların bütün beklentilerine uygun olarak sağlık personelinin eğitimini yürütmektedir.

Medikal turizm komisyoncuları: Dünyada sağlık hizmetlerine olan talep girişimcilere, sağlık ve sağlık sigortası sektöründeki insanlara birçok fırsat sunmaktadır. Medikal turizm sektöründe bu fırsatlardan yararlanan kişi veya kişiler de medikal turizm komisyoncusu olarak adlandırılmaktadır. Bu kişi/ kişiler medikal turistlere belirli bir ücret karşılığında yasal veya örgütsel işlemlerinde yardımcı olmaktadır.

Halkla ilişkiler şirketleri: Sağlık turizminin küreselleşmesiyle olumsuz görüşlerin hızla yayılması da kaçınılmaz olmaktadır. Söz konusu bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak amacıyla yerel ve merkezi yönetimlerden destek alarak lobi faaliyetleri, kampanyalar düzenlenmektedir. Bu şirketler hem ülkenin imajını düzeltmek hem de sağlık turizminde tanıtımlar yapılması açısından fayda sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerdeki tıbbi işlem fiyatlarının artması, bekleme sürelerinin uzaması ve yaşlı nüfus oranının artması gibi birçok nedenle gelişmekte olan ülkelerin sağlık hizmetlerine yönelik talep artmakta ve böylece bireyler sağlık hizmetlerini gelişmekte olan ülkelere almak için seyahat etmektedirler. Medikal turizm olarak adlandırılan bu hareketlilik az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere geniş bir girişimcilik fırsatını beraberinde getirmektedir.

Sağlık ve medikal turizm, dünyanın en hızlı büyüyen ve gelişen sektörlerinden biri konumuna gelmektedir. Türkiye de hem bu sektörden pay alarak ve medikal turizm alanında girişimcilik fırsatlarını değerlendirebilmek, hem de turizm faaliyetlerini bir yıla yayabilmek amacıyla alternatif turizm çeşitleri arasında bulunan sağlık ve medikal turizme büyük önem vermektedir. Rehabilitasyona ihtiyacı olan hastaların, kaliteli ve ekonomik olarak tedavi görerek sağlıklarını korumak istemeleri açısından Türkiye, medikal turizm alanında diğer ülkelere göre avantajlı konumdadır (Aydemir ve Ergen, 2015; Gülen ve Demirci, 2012).

Türkiye'nin sağlık turizmi ve özelinde medikal turizm alanında rekabetçi üstünlük unsurları arasında; başta sağlık personeli olmak üzere sağlık hizmeti sunanların eğitim ve tecrübelerinin Avrupa standartlarında olması, hastanelerin alt yapı ve donanımlarının kalitesinin yüksek olması, diğer ülkelere göre sunduğu fiyat avantajı, coğrafi konumu tarihi zenginlikleri, iklim koşulları, kaliteli turizm hizmetleri ve dünyaca bilinen Türk konukseverliği gibi birçok etken yer almaktadır (Yıldırım ve Altunkaya, 2006).

2.12. Sağlık Turizmi Girişimcilerinin Yararlandıkları Destekler

Bir ülkede turizmin gelişmesi bu alanda faaliyette bulunacak bireylerin desteklenmesi ile yakından ilgilidir. İşletmelerin yeni kuruluş aşamalarında yaşadıkları sıkıntıların desteklenebilmesi adına yapılan çalışmalar önem taşımaktadır. Özellikle girişimciler finansman sorunları ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu anlamda hem kamu hem de özel sektör destekleri girişimcileri büyük ölçüde rahatlatmaktadır.

Turizm sektöründe girişimcilik faaliyetlerinde bulunmak isteyen girişimciler ya da işletmelere yönelik birtakım teşvikler verilebilmektedir. Bu teşvikler, 2634 sayılı kanunda belirtilmiştir. Teşviklere bakıldığında vergi indirimi, elektrik-su ücretlerinin iyileştirilmesi, girişimcilerin krediye ulaşmalarında kolaylıklar sağlanması, emlak vergisinde indirimler yapılması gibi kalemler görülebilmektedir. Bu kalemler devletin turizm sektörüne ne kadar önem verdiğini ve bu alanda yapılacak yatırımlara ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir (Dalgın vd. 2015).

Ülkemizde turizm endüstrisinde girişimcilere sağlanan teşvikler, mevzuat gereğince genel ve özel nitelikli turizm teşvikleri şeklinde iki grupta toplanabilir (Akay ve Oğuz, 2015);

Genel nitelikli turizm teşvikleri:

- a) Yatırımlarda devlet yardımlarıyla sağlanan turizm teşvikleri (gelir vergisi stopajı desteği, sigorta primi işveren hissesi ve işçi hissesi desteği, yatırım yeri tahsisi, gümrük vergisi muafiyeti, katma değer vergisi istisnası ve iadesi, vergi indirimi, faiz desteği).

b) İhracata yönelik devlet yardımlarıyla sağlanan turizm teşvikleri.

Özel nitelikli turizm teşvikleri ise; turizm kredileri, orman fonuna katkının taksitlendirilmesi, elektrik, havagazı ve su ücretleri, haberleşme kolaylıkları, personel çalıştırılması, alkollü içki satışı, resmi tatil, hafta sonu ve öğle tatilleri, kamu taşınmazlarının turizm yatırımları için yatırımcılara tahsisidir.

Sağlık ve medikal turizmin Türkiye’de daha fazla gelişmesi ve medikal turizm alanında girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesi için kamu ve özel sektör kuruluşları birtakım indirim ve teşvikler hazırlamaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda ayrıntılı olarak yer almaktadır:

Türkiye’nin sahip olduğu, dünyanın birçok ülkesine uçuş olanağı bulunan ulusal havayolu markası “Türk Hava Yolları”, 2 Haziran 2015 tarihi itibarıyla sağlık turizmi için indirim imkânı sunmaktadır. Bu indirimin içeriği: “Ortadoğu, Afrika, Doğu Avrupa, Balkanlar, Asya ve Uzakdoğu’dan tedavi amacıyla Türkiye’ye gelen sağlık turistlerine, ulaşım masraflarının %50’sinin tedavi sonrasında, turistlerin Türk Hava Yolları’nın yurtdışı ofislerine gereken belgeleri ulaştırmaları halinde, kendilerine iade edileceği” şeklinde belirtilmektedir. Bu indirim ile Türkiye’nin sağlık turizminde bir çekim merkezi olabilmesinin amaçlandığı ifade edilmektedir (Skylife, 2015; SATURK, 2017a).

Maliye Bakanlığı, sağlık turizmine katkı sağlamak amacıyla vergi indirimi hazırlamıştır. Bu indirim ile yatırımcıların vergi sebebiyle yaşamış oldukları mali zorlukları en aza indirmek amaçlanmaktadır (Aydoğdu, 2015). Bu indirim, TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. İlgili maddenin içeriği şu şekilde belirtilmektedir (İstanbul YMMO www.istanbulymmoo.org.tr/30.03.2019) “Türkiye’de yerleşmiş olmayan kişilerle, işyeri, kanuni ve iş merkezi yurt dışında bulunanlara Türkiye’de verilen ve münhasıran yurt dışında yararlanılan mimarlık, mühendislik, tasarım, yazılım, tıbbi raporlama, muhasebe kaydı tutma, çağrı merkezi ve veri saklama hizmeti alanlarında faaliyette bulunan hizmet işletmeleri ile ilgili bakanlığın izni ve denetimine tabi olarak eğitim ve sağlık alanında faaliyet gösteren ve Türkiye’de yerleşmiş olmayan kişilere hizmet veren işletmelerin münhasıran bu faaliyetlerinden elde ettikleri kazancın %50’si indirim kapsamındadır. Bu indirimden

yararlanılabilmesi için fatura veya benzeri belgenin yurt dışındaki müşteri adına düzenlenmesi şarttır. Bu bentte yer alan oranı, hizmet alanları itibarıyla sıfıra kadar indirmeye veya %100'e kadar artırmaya Bakanlar Kurulu, bu bendin uygulamasına ve denetime ilişkin usul ve esasları belirlemeye ilgili bakanlıkların görüşünü almak suretiyle Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

Ekonomi Bakanlığı tarafından 2012 yılında “Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi” başlığı altında, sağlık turizmi sektöründe faaliyet gösteren kurumların da yer aldığı tebliğ ile sağlık turizmi sektöründe faaliyet gösterecek işletmelere veya sağlık kuruluşlarına, ihracatçılara destek vermeye çalışmaktadır. Bu tebliğin asıl amacı, sağlık turizmi yapan işletmelere destek sağlamak ve Türkiye'ye gelen sağlık turisti sayısını arttırmaktır.

2.12.1. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar İle Sağlanan Teşvikler

Türkiye'de turizme yönelik yatırımlarına verilen teşvikler incelendiğinde genel olarak yatırımcılardan beklenen gelişme potansiyeli bulunan turizm türlerine yatırım yapmalarıdır. Bu doğrultuda ne kadar teşvik verileceği ve koşulları, bölgesel özellikler ve uygulama yapılacak dönemler detaylı bir şekilde çalışılarak senelik olarak belirlenmektedir. Böylece, hem yatırımcıya daha fazla şans tanınmakta hem de turizm sektöründeki işletmelerin yeniliği adına uzun dönemli ve düşük faizli kredi olanakları sağlanabilmektedir (Tezcan vd. 2008).

Yatırımlar, 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ve bu Karar'ın uygulanmasına ilişkin 2012/1 tebliğ ile “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ” (<http://www.mevzuat.gov.tr/>) hükümleri çerçevesinde desteklenmektedir.

19 Haziran 2012 Salı tarihli 28328 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar”ın amacı; kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda tasarrufların katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirilmesine, üretim ve istihdamın artırılmasına, uluslararası rekabet gücünü artıracak ve araştırma- geliştirme içeriği yüksek bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar ile stratejik yatırımların özendirilmesine, uluslararası doğrudan

yatırımların artırılmasına, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasına, kümelenme ve çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesine ilişkin usul ve esasları belirlemektir (mad. 1). 20 Haziran 2012 Çarşamba tarihli 28329 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ’in” amacı; 15/06/2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın uygulanmasına ilişkin usul ve esasları tespit etmektir (mad. 1).

“Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” kapsamında yer alan desteklerin uygulanması açısından iller, sosyoekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak altı bölgeye ayrılmıştır (Madde 3). İllerin ve bölgelerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması SEGE 2011 çalışmasında yer alan sınıflandırma ile aynı sınıflandırma olup aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 23. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler

1. BÖLGE	2. BÖLGE	3. BÖLGE	4. BÖLGE	5. BÖLGE	6. BÖLGE
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri hariç)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Tablo 23. Devamı					
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkâri
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada ilçeleri
			Sivas		
8 il	13 il	12 il	17 il	16 il	15 il

Kaynak: Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, EK-1

Yatırım teşvik sistemi; genel teşvik, bölgesel teşvik, büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve öncelikli yatırım konuları uygulamalarından oluşmaktadır. Genel Teşvik; teşvik edilmeyecek yatırım konuları dışında kalan tüm yatırımları kapsamaktadır. Bölgesel Teşvik; iller arasındaki gelişmişlik farkını azaltmayı, üretim ve ihracat potansiyellerini arttırmayı hedefler. Büyük Ölçekli Yatırımlar; teknoloji ve Ar-Ge kapasitesini arttıracak, rekabet üstünlüğü sağlayacak yatırımları desteklenmektedir. Stratejik Yatırımlar; cari açığın azaltılmasına katkı sağlayacak katma değeri yüksek yatırımları desteklenmektedir. Öncelikli Yatırım Konuları; belirli yatırım konularının 5. Bölge destekleri ile desteklenmesi hedeflemektedir (İSO, 2018).

Yatırım teşvik sisteminde 9 ayrı destek unsurunun yer aldığı görülmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2017b: 8).

Katma Değer Vergisi İstisnası: Yatırım Teşvik Belgesi'nin bünyesinde yurtiçinden veya yurtdışından alınacak yatırım emtiası makina ve teçhizatla ilgili belgenin muhtevastındaki yazılımlar ve gayri maddi hakların satışı ve kiralanmaları noktasında KDV vergisinin ödenmemesi biçiminde tatbik edilir.

Gümrük Vergisi Muafiyeti: Yatırım Teşvik Belgesi'nin bünyesinde yurtdışından satın alınacak olan yatırım emtiası makina ve de teçhizatlar bağlamında ödenmesi gerekli gümrük vergisinden muaf tutulma biçiminde tatbik edilir.

Vergi İndirimi: Kurumlar ya da gelir vergilerinin, yatırımla ilgili öngörölmüş olan katkı miktarına ulaşınca ya da değin indirimli şekilde tatbik edilmesidir. Bu destekse; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve de bölgesel teşvik uygulamalarının bağlamında düzenlenen teşvik belgelerinin bünyesinde verilir.

Faiz Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi'nin bünyesinde kullanılmış olan minimum 1 yıl vadesi bulunan kredilerde verilen bir finansal destektir. Teşvik belgesindeki belirtilmiş olan sabit yatırım miktarının yüzde yetmişine kadar kullanılmış olan kredilere dair ödenmesi gerekli olan faiz ya da kar payının belirli bir bölümü kamu tarafınca karşılanır. Bu destekse, Ar-Ge ve çevre yatırımları, stratejik

yatırımlar, 3-4-5 ve 6. Bölgelerdeki yerel teşvik uygulamalarının bünyesinde yapılacak olan yatırımlarda tatbik edilir.

Yatırım Yeri Tahsisi: Yatırım Teşvik Belgesi'ni almış büyük ölçekteki yatırımlar, bölgesel destekler ve stratejik yatırımlardan yararlanacak olan yatırımlarda Maliye Bakanlığı tarafından belirlenmiş olan usuller ve esasların bağlamında başvurucuya yatırım yerleri tahsis edilebilmektedir.

Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi'nin bünyesindeki yatırımlarla temin edilen ek istihdamlar adına ödenmesi gerekli olan sigorta primlerindeki işveren payının asgari ücrete denk gelen bölümünün belli bir müddet için Bakanlık tarafından ödenmesidir. Stratejik yatırımlar, büyük ölçekteki yatırımlar ve de yerel teşvik uygulamalarının kapsamındaki düzenlenmiş olan teşvik belgelerinde uygulanır.

Sigorta Primi (Çalışan Hissesi) Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi'nin bünyesindeki yatırımlarla temin edilen ek istihdamlar adına ödenmesi gerekli olan sigorta primlerindeki çalışan payının asgari ücrete denk gelen bölümünün on yıl süresince Bakanlık tarafından ödenmesidir. Genel teşvikteki uygulamalar hariç olmak koşuluyla, yalnızca altıncı Bölgede tesis edilecek yatırımlar adına düzenlenmiş olan teşvik belgeleri için öngörülür.

Gelir Vergisi Stopajı Desteği: Yatırım Teşvik Belgesi'nin kapsamındaki yatırımlarla temin edilen ek istihdam adına ödenmesi gerekli olan gelir vergisi stopajında asgari ücrete denk gelen bölümünün on yıl süre için terkine bırakılmasıdır. Yalnızca altıncı bölgedeki yapılacak olan yatırımlarda düzenlenmiş olan teşvik belgeleri için öngörülür.

KDV İadesi: Sabit olan yatırım miktarı beş yüz milyon TL'nin üstündeki Stratejik Yatırımlar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan bina ve de inşaat giderleri adına tahsil edilmiş KDV'nin iadesidir. 2017 yılı için üretim sektöründeki gerçekleştirilecek olan teşvik belgeli bütün yatırımlarda bina ve inşaat giderleri bu iadede faydalanabilmektedir.

Genel Teşvik Sistemi'ndeki minimum sabit yatırım tutarları: 1. ve 2. Bölgeler için bir milyon TL; 3., 4., 5. ve 6. Bölgelerdeyse beş yüz bin TL'dir. Büyük Ölçekli Yatırımlardaki minimum sabit yatırımlar tutar yatırım sahasına göre farklılıklar taşımakla beraber, en az elli milyon TL şeklinde tespit edilmiştir. Stratejik Yatırımlar adına belirlenmiş olan minimum sabit yatırımlar tutarıysa elli milyon TL'dir. Yerel Teşvik Uygulamaları adınaysa minimum beş yüz bin TL'den başlamak koşuluyla desteklenecek her sektör ve de her il adına ayrı olarak tespit edilmiştir. Cazibe Merkezleri Programı dahilinde olan illerde tesis edilecek veri merkezleri ile çağrı merkezleri, kuruldukları bölgelerin yerel teşvikleri için bir minimum yatırım miktarı aranmadan faydalanırlar (İstanbul YMMO, 2019).

Yatırımlarda devlet yardımlarına ilişkin daha önce atılan adımlar olsa da yeni teşvik sisteminde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Yeni teşvik sistemi ile genel kural il bazlı bölgesel teşvik uygulamasına geçilmekte; belirlenen bölgelerde yer alan Organize Sanayi Bölgeleri'nde yapılacak yatırımlar, sektörel iş birliğine dayalı yatırımlar ve Ar-Ge ve çevre yatırımları ile büyük ölçekli yatırımlar için daha kapsamlı ve avantajlı teşvik unsuru sağlanmaktadır. Yeni teşvik sistemiyle ilk defa stratejik ve öncelikli yatırımlar için farklı teşvik sistemi getirilmiştir (Gökmen ve Kartaloğlu, 2012).

Türkiye'nin sağlık ve turizm sektörlerinin yatırımlarda devlet desteklerinden faydalanma durumu incelendiğinde, 2001 yılından 30 Haziran 2017 tarihine kadar düzenlenen teşvik belgeleri, yatırım tutarları ve istihdam sayıları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 24. 2001-2017 Yılları Arasında Ülke Düzeyinde Sağlık ve Turizm Sektöründe Düzenlenen Teşvik Belgeleri, Yatırım Tutarları (Milyon TL) ve İstihdam Sayıları

Sektör	Sermaye türü	Belge adedi	Yatırım tutarı (milyon TL)	İstihdam	Ortalama yatırım	Ortalama istihdam
Turizm	Yabancı sermaye	138	3.492	13.009	25.304	94
	Yerli sermaye	3.585	46.009	237.798	12.833	66
	Genel toplam	3.723	49.501	250.807	13.295	67

	Yabancı sermaye	52	9.932	11.697	191	224
	Yerli sermaye	1.306	18.720	126.820	14.333	97
Sağlık	Genel toplam	1.358	28.653	138.517	21.099	102

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2017)

Tablo 22 'ye göre turizm sektöründe yaklaşık 50 milyon Türk Lirası, sağlık sektöründe yaklaşık 28 milyon Türk Lirası yatırımı gerçekleşmiştir. Belge başına düşen istihdam sayısına (sağlık 102, turizm 67) ve ortalama yatırım tutarlarına (sağlık 21.0, turizm 13.2) bakıldığında, sağlık sektörünün ortalama yatırım tutarının ve istihdam oranının, turizm sektöründen daha fazla olduğu görülmektedir.

2.12.2. Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Tebliği İle Sağlanan Teşvikler

Ekonomi Bakanlığı tarafından 2012 yılında “Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi” başlığı altında, sağlık turizmi sektöründe faaliyet gösteren kurumların da yer aldığı tebliğ yayınlanmıştır (<http://www.mevzuat.gov.tr>). Tebliğ, Ekonomi Bakanlığının resmi sitesinde yayınlanmış olup, tebliğin 7. maddeden 15. maddeye kadar olan kısmı sağlık turizmüne ilişkin teşvikleri kapsamaktadır. Aşağıdaki tabloda maddelerin içerikleri ayrıntılı olarak yer almaktadır:

Tablo 25. Sağlık Turizmi Sektörüne Destek Teşviki

Maddeler	Maddenin İçeriği
7. madde	Sağlık kurumları, sağlık turizmi firmaları ya da iş birliği firmalarının ülke, sektör, milletlerarası mevzuatlar ya da yatırım hususlarında alacakları ya da hazırlattıracakları raporlamalara dair maliyetler; sağlık kuruluşları ve sağlık turizmi şirketleri için yüzde altmış oranında ve de senelik toplamda çok fazla yüz bin ABD doları miktarında, iş birliği firmaları için ise yüzde yetmiş oranında ve de senelik toplamda en çok üç yüz ABD dolarının tutarında karşılanır
8. madde	Bakanlıkça belirlenen hedef ülkelerden Türkiye’de bulunan sağlık işletmelerine getirilmiş olan hastaların: sağlık kuruluşları adına havayolu giderleri yüzde elli oranında ve de toplam tedavi giderlerinin yüzde yirmisini geçmemek koşuluyla her hasta başına en çok bin ABD doları tutarınca karşılanır.
9. madde	Yurtdışındaki düzenlenmiş olan kongre, fuar, konferans ya da bağımsız

tanıtım programları kapsamında gerçekleştirilen tanıtımlara dair reklam, sponsorluk, tanıtım, danışmanlıkla katılım ve de organizasyon maliyetleri sağlık kurumları ya da sağlık turizmi şirketleri adına yüzde elli oranında ve de senelik toplamda en çok üç yüz bin ABD doları, iş birliği kuruluşları adına yüzde yetmiş oranında ve de senelik toplamda en çok beş yüz bin ABD doları tutarınca karşılanır.

10. madde Sağlık turizmi şirketleri, sağlık kuruluşları ve de iş birliği firmalarının yurt dışındaki düzenlenecek olan kongre, fuar ya da konferanslara dair katılım giderleri; her etkinlikte yüzde yetmiş oranında ve en çok da on beş bin ABD doları tutarınca karşılanır.

11. madde İnternet arama motorlarında yapılacak arama ağları reklamları da dahil olmak üzere, tanıtım giderleri sağlık turizmi şirketleri, sağlık kuruluşları ve de iş birliği kuruluşları adına; yüzde elli oranında ve de her sağlık turizmi şirketi, sağlık kuruluşu ya da iş birliği kuruluşu başınsa senelik en çok yüz bin ABD doları tutarınca karşılanır.

Tablo 25. Devamı

12. madde Sağlık turizmi şirketlerinin, sağlık kuruluşlarının ya da iş birliği firmalarının doğrudan ya da yurtdışında faaliyette bulunan şirketleri veya şubeleri vasıtasıyla açmış oldukları kısımların kira maliyetleri dört yıl süreyle karşılanır. Sağlık turizmi şirketleri, sağlık kuruluşları her bir birimin başına yüzde altmış oranında ve de senelik en çok iki yüz bin ABD doları tutarında, iş birliği kuruluşları ise; her birimin başına yüzde yetmiş oranında ve de senelik üç yüz bin ABD doları tutarınca desteklenir.

13. madde Sağlık kuruluşlarının uluslararası teknik şartlara uyumu elde etmek ya da yurtdışı pazarlara girme maksadıyla almış oldukları sertifika, belge ya da akreditasyonlara dair yenileme, alım ve de danışmanlık maliyetleri; her bir sertifika, belge ya da akreditasyon için yüzde elli oranında ve de en çok elli bin ABD doları tutarınca karşılanır.

14. madde Bir alım heyeti ya da ticaret heyetinin programları kapsamınca; her katılımcının konaklama ve ulaşım giderleriyle programa dair danışmanlık, reklam, pazarlama ve de organizasyon maliyetleri yüzde yetmiş oranında ve de her programın başına en çok yüz elli bin ABD doları tutarınca karşılanır.

15. madde Sağlık kuruluşlarının ya da sağlık turizmi şirketleri Bakanlıkça ön onay alınan konularda satın almış oldukları danışmanlıklara dair giderler yüzde elli oranında ve de senelik en çok iki yüz bin ABD doları tutarınca karşılanır.

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

2015 yılında; sağlık kuruluşlarına ve sağlık turizmüne sağlanan ihracat destekleri “Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında 2015/8 Karar”, “2015/8 Sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi

Hakkında Karar'ın Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Genelge" ve "12/08/2015 tarihli ve 2015/15 sayılı "2015/8 Sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Karar'da Değişiklik Yapılması Hakkında Karar" ile yeniden düzenlenmiştir. "sağlık turizmine", "sağlık turizmi şirketlerine" ve "sağlık kuruluşlarına" sağlanan destekler yukarıda belirtilen "Kararlar" ve "Genelge" çerçevesinde ele alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SAĞLIK TURİZMİ VE SWOT ANALİZİ

Küreselleşen dünya içerisinde; ülkeler arasında iş birliklerinde artış görülmesi, bireylerin seyahat özgürlüklerinin artması sonucunda, bir ülkeden diğer bir ülkeye ulaşımında büyük kolaylıklar yaşanması, sağlık hizmetinde kalitenin buna bağlı olarak artması ile sağlık turizminin geliştiği görülmektedir. Bireyler kendi ülkelerinden sağlık hizmeti almalarının yanında komşu ülkelerden de sağlıktan hizmet alır hale gelmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere dünyada sağlık turizminin öneminin büyük olduğu görülmektedir. Türkiye’de sağlık turizmi piyasası incelendiğinde önemli bir ülke olarak belirlenmiştir. Türkiye’nin sağlık turizmi üzerine diğer ülkelerle rekabet edebilmesi için birçok çalışma yapılmaktadır. Bu sebeple öncelikle Türkiye’nin sağlık turizmi sektörü içerisindeki mevcut durumu, sağlık turizmindeki güçlü ve zayıf yönleri incelenerek yorumlanması sağlanmalıdır. Yurt dışında sağlık turizmi üzerine yatırım yapmış ve Türkiye’nin rakibi olan ülkeler incelenerek bu ülkelerin bu sektör üzerindeki yatırımlarının gerekçelerinin incelenmesi gerekmektedir. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile öncelikle Türkiye’de sağlık turizmi çeşitleri incelenerek, Türkiye’de sağlık turizmi üzerine mevcut durum yorumlanmıştır. Dünyada ve Türkiye’deki sağlık turizmi stratejik pazarlama uygulamaları araştırılarak, sonuçlar ortaya konulmuştur. Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalar incelenerek Türkiye’ye sağlık turizmi için gelen turist sayısının artırılması için uygulanabilecek stratejiler belirlenmiştir.

Dünyada sağlık turizmi; özellikle hastalar ve hasta ailelerinin rahatlığını sağlayabilmek için onlara tıbbi seçenekleri sunmak olarak tanımlanmaktadır. Gelişmiş ülkeler incelendiğinde o ülkelerde yaşayan bireylerin eğitim ve refah seviyelerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu ülkelerde yaşanan bireylerin sağlık ihtiyaçları ve giderlerinde bir yükselme görülmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki Sosyal Güvenlik Kurumları’nın sosyal güvenlik maliyetlerinin artan giderleri karşısında zorlandığı tespit edilmiştir. Bu sağlık sektöründeki sorunların giderilebilmesi için gelişmiş ülkelerde yer alan sosyal güvenlik kurumları ile özel sağlık sigorta işletmelerinin yakınlarda bulunan kaliteli sağlık hizmeti veren

işletmelerle anlaşma yaparak maliyetleri düşürme çabası içerisine girdikleri görülmektedir (<http://www.turkey-healthtourism.com>, 2019).

Sağlık turizmi; bir bireyin normal olarak ikamet ettiği bir ülkeden farklı bir ülkeye tıbbi ve tıbbi olmayan hizmetleri almak amacıyla yapmış oldukları ziyaretler olarak tanımlanmaktadır. Tıbbi hizmetler; ameliyatlar, diş ve göz tedavileri, organ nakli ile tanı hizmetleri vb., tıbbi olmayan hizmetler ise estetik operasyonlar, sağlıklı bir yaşam ve zindelik için wellness, üçüncü yaş bakım ve tedavi olarak belirlenmiştir. Sağlık turizmi içerisinde seyahat eden sağlık turistleri o ülkede sağlık hizmeti almanın yanında o ülkedeki farklı tatil olanaklarından da faydalanmaktadırlar, fakat buradaki asıl amaç belirli bir sağlık hizmetinin alınması olarak ortaya konulmaktadır (Bookman ve Bookman, 2007).

Sağlık turizmi başka bir tanıma göre; sağlığı koruma ve iyileşme amacıyla belirli bir süreliğine yer değiştiren bireylerin doğal kaynaklara dayalı olan turistik bir tesise gitmesi yoluyla o tesis içerisinde kür uygulaması, konaklaması, beslenme ve eğlence ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Kördeve, 2016).

Dünyada sağlık turizmi için tercih edilen ülkeler şu şekilde sıralanmaktadır. Bunlar; Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Arap Emirlikleri, İspanya, Polonya, İtalya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Meksika, Güney Afrika, Arjantin, Brezilya, Macaristan, Güney Kore, Tayland, Singapur, Küba, Malezya, Hindistan ve Türkiye olarak belirlenmiştir.

Turist sağlığı ile sağlık turizmi kavramları birbirlerinden çok farklı anlamlar taşımaktadır. Sağlık turizmindeki ana amaç; bireylerin tekrar sağlıklarını kazanabilmek, geliştirebilmek ya da koruyabilmek amacıyla gerçekleştirmiş oldukları tüm seyahatlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Turist sağlığı kavramı ise bir turistin seyahat etmiş olduğu ülke içerisinde karşılaşmış olduğu tüm sağlık problemlerinin teşhisi ve tedavileri ile çeşitli hastalıklar ve kazalardan korunabilmek için almış olduğu önlemler bütünü olarak adlandırılmaktadır (Gençay, 2007; Aydın ve Şeker, 2011).

Sağlık turizminin ekonomi açısından katkıları incelendiğinde ülkelerin ekonomisine büyük bir katkısı olduğu görülmektedir. Sağlık turizminden faydalanmak için başka bir ülkeye gelen bireylerden elde edilen gelirlerin sağlamış olduğu katkılar şu şekilde sıralanmaktadır. Bunlar;

- Sağlık turizmi için gelineen ülkenin ekonomisinin gelişmesinin sağlanması,
- Sağlık turizmi için gelineen ülke ile ikamet edilen ülke arasında çeşitli kültürel ve sosyal paylaşımların sağlanması,
- Bilgi ve beceri alışverişi,
- Teknoloji alışverişi.

Sağlık turizmi sonucunda ülkede medikal sektörü ve sağlık ticaretinin gelişmesi, sağlık hizmetlerinde kalitenin yükselmesi, bunun sonucunda verilen hizmetler doğrultusunda kamu ve sağlık teşekküllerinin bütün bir yapı sergilemesine olumlu yönden katkılar sağlayabilmektedir (Annette ve Arellano, 2007).

Ülkelerde sağlık turizminin gelişimini etkileyen çeşitli engeller ve olumsuz durumlarında bulunmaktadır. Bu engellerin başında ise; ülkeler arası ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve teknolojik farklılıklar gelmektedir. Sağlık turizminin gelişmesini engelleyen nedenlerden biri olarak uluslararası sağlık sistemi, sağlık teknolojileri ve kullanılan sağlık malzemelerindeki farklılıklar olarak görülmektedir. Bunların yanında sağlık turizmini olumsuz olarak etkileyen etkenler aşağıda sıralanmaktadır. Bunlar;

- Ülkelerin yasalarının sağlık turizmine uygun olmaması,
- Bireylerin başka ülkelerin sağlık sistemleri hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmamaları,
- Sağlık sigortalarının kapsamının farklı ülkeler içerisinde sağlık hizmeti alımına uygun olmamasıdır (Lengyel ve Ötvös, 2003).

Sağlık turizminin geliştirilebilmesi için ülkeler açısından bu engellerin ortadan kaldırılabilmesi gerekmektedir. Bunun yanında sağlık sektörü içerisinde bir standardizasyonun oluşturulması, ülkeler arasında iletişimin sağlanması ve sağlık

turizminin pazarlanması yönünde çalışmaların yapılması sağlık turizminin gelişmesinde büyük bir önem taşımaktadır.

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı’ndan elde edilen bilgilere göre üç ana sağlık turizm çeşidi bulunmaktadır. Bunlar; termal ve spa-wellness turizmi, yaşlı ve engelli turizmi ile medikat turizm olarak sıralanmaktadır. Bunların her biri aşağıda ayrıntılarıyla incelenerek yorumlanacaktır.

➤ **Termal ve Spa-Wellness**

Termal ve Spa-Wellness turizmi; günümüzde sağlık turizminin en hızlı şekilde büyüyen alt sektörlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında Spa-Wellness turizm hizmetlerinin tüm eğlence sektörlerinin de önemli bir parçası olduğu belirlenmiştir. Spa kelimesi Latince bir sözcük dizisi olan Salus Per Aqua kavramının baş harflerinden türemiştir. Bu terim su ile gelen sağlık anlamına gelmektedir. Bunun yanında spa kavramının ismini cilt sorunlarını tedavi edici bir güce sahip olan birçok doğal kaynağın içinde bulunduğu Belçika’nın Walloon ve Liege’de bulunan küçük bir kasabadan aldığına da inanılmaktadır. Spa; suyun sıcak, soğuk veya farklı biçimlerde akıtma, damlama, duşlama, püskürtme gibi uygulamaları ile kazanılan dinlenme ve ferahlama duygularının edinildiği bütüncü terapi olarak adlandırılmaktadır. Spa günümüzde sadece su terapilerinde değil, bunun yanında çeşitli masaj ve aroma uygulaması terapileri, güzellik ve bakım hizmetleri gibi farklı sağlık kürü uygulamalarını da kapsamaktadır. Wellness kelimesi Well Being ve fitness kelimelerinin türetilerek kullanılmaya başlamıştır. Bu kelimelerin anlamı; akıl, vücut, ruh ve ilişkilerde iyi ve zinde olmak olarak kullanılmaktadır. Bu noktada bireylerin kendilerini ruhsal, bedensel, zihinsel ve ilişkisel olarak iyi hissetmelerini sağlayan her türlü masaj, cilt bakımı, çamur ve yosun banyoları, küvet bakımları, thalasso terapi gibi doğa ve doğal ürünlerle sağlıklı yaşam yöntemleri ile yapılan vücut bakımları wellness kapsamı içerisine girmektedir (Erdem, Gülcan ve Chyknow, 2015).

Termal ve spa-wellness; sağlığın korunması ve iyileştirilmesi amacıyla belirli bir süreliğine yer değiştiren insanların doğal kaynaklardan oluşan turistik bir tesise gitmesi, bu tesis içerisinde içme, su banyosu, çamur banyosu, inhalasyon gibi farklı

alanların yanında fizik tedavi ve rehabilitasyon, iklim kürü, psikoterapi, egzersiz, diyet gibi katkı sağlayıcı tedavilerin uygulanmış olduğu kürlerin bir bütünü olarak tanımlanmaktadır. Termal ve spa-wellness üç türün doğmasına neden olmuştur. Bunlar;

- Termalizm (kaplıca),
- Klimatizm (Temiz havadan faydalanma),
- Üvalizm (Sebze-meyve kür tedavisi).

Termal turizm; başka bir tanıma göre ise rekreasyon ve eğlence amaçlı kullanımının olduğu bir turizm türüdür (Yalçın, 2006).

Maden suyunun yeryüzü ile buluştuğu kaynak kaynarca, bu sulardan faydalanmak üzere kaynarcanın çevresine kurulan tesisler ise kaplıca veya ılıca olarak ifade edilmektedir. Turizme yönelik olarak kaplıcalarda sunulan hizmetlere ilişkin olarak bazı terimler şu şekilde sıralanmaktadır (Yalçın, 2006).

- Dağ ve deniz kenarında kurulmuş olan açık ve temiz havanın iyileştirici etkisinden faydalanmak amacıyla uygulanan tedavi türü klimatizmdir.
- Meyve ve sebzeler kullanılarak yapılan tedavi türü üvalizmdir. Tedavi sürecinde kullanılan meyve ve sebzeler yörelerin belli başlı ürünü olarak görülmektedir (Örnek vermek gerekirse bursa şeftalisi).
- Sağlık kurallarına uygun bir şekilde kaplıca ile ılıcalardan elde edilen doğal su kaynaklarının tedavi amacıyla kullanılması termalizm olarak tanımlanmaktadır.

Termal turizmle ilgili olan diğer kavramlar şu şekilde sıralanmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019);

- Balneoterapi: Mineral termal sular kullanılarak yapılan kür uygulaması olarak tanımlanmaktadır.

- Talassoterapi: Deniz suyu ve güneş kullanılarak yapılan kür uygulaması olarak tanımlanmaktadır.
- Hidroterapi: Tatlı su kullanılarak yapılan kür uygulaması olarak tanımlanmaktadır.
- Speleoterapi: Mağara ortamı içerisinde yapılan kür uygulaması olarak tanımlanmaktadır.
- Peloidoterapi: Çamur kullanılarak uygulanan kürdür.
- Helioterapi: Güneş ışığı kullanılarak yapılan kür uygulaması olarak tanımlanmaktadır.

Termal ve spa-wellness turizmi birçok konuda tedavinin yapılabildiği bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu tedavi şekilleri fizik tedavi ve rehabilitasyon, çamur banyosu, sıcak su banyosu, içme, inhalasyon olarak sıralanmaktadır. Termal ve spa-wellness termal suların eğlence ve reaksiyon amacıyla kullanılan bir turizm türü olarak adlandırılmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019).

Tüm dünyadaki termal kaplıca veya spa-wellness pazar potansiyeli incelendiğinde yaklaşık olarak 100 milyarlık bir Pazar olduğu görülmektedir. Termal su kaynakları açısından Türkiye dünyada yedinci sırada, Avrupa'da ise üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'deki termal sular fiziksel ve kimyasal özellikler bakımından önemli özellikler taşımaktadır (Sağlık Turizm Daire Başkanlığı, 2019).

Turizm Bakanlığı verileri incelendiğinde Türkiye'de 1500'e yakın termal su kaynağı bulunduğu görülmektedir. Bu kaynakların etkin kullanımının çok az olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de 46 ilde toplam 27.666 yatak kapasitesine sahip 81 termal tesis bulunmaktadır. Bu tesislerin çok azının uluslararası standardizasyona sahip olduğu ortadadır. İzmir'de termal tesis özelliği olan sekiz tesis bulunmaktadır. Bu tesis sayısı ile İzmir Türkiye'nin termal tesis sektörünün %10'unu elinde bulundurmaktadır (Sağlık Turizm Daire Başkanlığı, 2019).

Türkiye'de termal ve spa-wellness turizminin neredeyse tüm türleri bulunmaktadır. Ülkemizde termal tesisler açısında hizmet verilen turist sayısı incelendiğinde Türkiye'nin Avrupa ve diğer ülkelerin arkasında kaldığı görülmektedir. Türkiye termal kaynaklar bakımından dünyanın yedinci ülkesi

olmasına rağmen bu termal kaynakların çok etkin ve verimli bir şekilde kullanıldığı söylenememektedir.

➤ Yaşlı Bakımı Turizmi ve Engelli Turizmi

Dünyada insanların yaşam süreleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde insanların yaşam sürelerinde bir uzama olduğu görülmektedir. Kalkınma Bakanlığı'nın yapmış olduğu çalışmaya göre 2002 yılında gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık olarak 400 milyon kişinin yaşadığı tespit edilmiştir. Yaşlı nüfus üzerine Birleşmiş Milletler ve Dünya Yaşlanma Örgütü üzerine yapılmış olan çalışmada 600 milyon yaşlı nüfusun dünyada yaşadığı görülmektedir. Bu veriler incelendiğinde ve formülize edildiğinde 2050 yılında dünyada 2 milyar yaşlının yaşayacağı düşünülmektedir. Dünyada bu veriler incelendiğinde bu 2 milyar yaşlının sosyal ve ekonomik açıdan yeni durumla karşılaşacağı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ülkelerde sağlık turizmi yanında yaşlı bakım turizmi adlı bir kavram görülmektedir. Yaşlı bakım turizmi; yaşlıların bakım gereken tedavilerinin gerçekleşmesi için ülke dışına seyahat ederek, bu tedavilerinin gerçekleştirildiği turizm şekli olarak adlandırılmaktadır. Bir kimsenin yapabildiği işleri yapma becerisinde oluşan kısıtlama ya da eksiklik engellilik olarak ifade edilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün engelliler üzerine yapmış olduğu çalışmalar incelendiğinde dünya nüfusunun %15'lik bir kısmının engelli olduğu belirlenmiştir. Engelli kişiler incelenirken öncelikle toplum içerisindeki paylarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Engelli turizminin sağlık turizmi içerisinde ayrı bir şekilde tanımlanarak yorumlanması sağlanmalıdır. Engelli bireylerin; seyahat etme, gezme, eğlenme ve tedavi görme ihtiyaçlarına yönelik olarak gelişen turizm türü engelli turizmi olarak tanımlanmaktadır (İGEME, 2019).

Türkiye'de yaşlı bakımı ve engelli turizmi üzerine birçok yatırım yapıldığı görülmektedir. Bu yatırımlar incelendiğinde; yaşlı bakımı turizmi ile ilgili olarak yapılan yatırım şu şekilde şekillenmektedir. Yaşlanan bireylerde hastalıklar artış göstermektedir. Geriatri tedavi merkezleri; yaşlıların hastalıklarının tanı ve tedavilerini inceleyerek, rehabilitasyon, bakım ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması incelemektedir. Geriatri tedavi merkezlerinde ileri yaş grupları için çeşitli geziler ve

meşguliyet terapileri uygulanarak yaşlılara bakım hizmeti verilmektedir. Türkiye’de bölgelerin yaşlanma oranları incelendiğinde en hızlı yaşlanma oranının olduğu bölge olarak Ege Bölgesi görülmektedir. Buna bağlı olarak Ege Bölgesi’nde bulunan İzmir ilinde yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri sayısında artış önem taşımaktadır.

Engelliler üzerine Birleşmiş Milletler tarafından yapılan çalışmaya göre dünya üzerinde 500 milyondan fazla fiziksel veya zihinsel engelli bulunduğu görülmektedir. Günümüzde engelli insanlar aldıkları eğitim ve sosyal çevreleri sonucunda kendi sorumluluklarını üstlenebilen, iş hayatı içerisinde bulunabilen, tüm sosyal imkanlardan faydalanabilen kişiler haline gelmişlerdir. Türkiye’de engelli bireylerin rahat bir şekilde yaşayabilmeleri için ulaşım ve konaklama konularının onlara uygun bir şekilde dizayn edilmesi sağlanılmalıdır. Bunun sonucunda da engelli bireyler turizm içinde daha fazla yer alabilmektedirler. Engelli turizmi için yapılan yatırımlara örnekler şu şekilde gösterilmektedir. Bunlar;

- Engelliler için hazırlanmış olan bakım evleri,
- Engelliler için düzenlenmiş klinik evler,
- Engelliler için yapılmış olan rehabilitasyon merkezleri,
- Engelliler için yapılmış olan rekreasyon alanları,
- Engelliler için yapılmış olan tatil köyleridir.

Engellilerin bakımı için öncelikle Ege Bölgesi içerisinde birçok hizmet verildiği ve yatırım yapıldığı görülmektedir. Engelli turizmi üzerine Türkiye’nin yüksek bir potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir (Çetinkaya ve Zengin, 2009).

➤ **Medikal Turizm**

Sağlık turizmi içerisindeki medikal turizm belirli türlerde sağlık hizmeti alabilmek için bir ülkeden başka bir ülkeye tıbbi tedavi gerçekleştirmek ve bunun yanında tatil yapmak olarak tanımlanmaktadır. Bu tedavi türleri şu şekilde sıralanmaktadır. Bunlar; estetik, kanser tedavisi, organ nakli, check-up, diş tedavisi vb. gibidir. Tıp endüstrisi ve teknolojisi üzerinde yaşanan gelişmeler incelendiğinde sağlık hizmetine artan talebin büyük bir hızla arttığı görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sağlık hizmetlerinin ücretlerinin çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin ücretlerinin yüksek olması nedeniyle

hastalar özellikle komşu ülkelerdeki tedavi ücretlerini araştırarak, aynı standarda sahip olan ülkelere sağlık hizmeti almaktadırlar. Bunun yanında bazı ülkelere yaşlı nüfusunun artması sonucu sağlık hizmetleri ücretlerini sosyal güvenlik kurumları ödemekte zorlanmakta bunun sonucunda da bu ülkeler daha uygun tedavi ücretleri olan ülkelere hizmet almak için anlaşmalar yapmaktadırlar. Medikal turizm; bir hasta tatildeyken, sağlık hizmeti alabilmesini sağlayarak, hastalar ve hastaların refakatçileri için farklı turizm türlerinin gelişmesini de destekleyen bir turizm türü olarak da görülmektedir.

Türkiye’de sağlık sektörü incelendiğinde özel hastanelerin sayısının artması sonucunda medikal turizmin daha da geliştiği görülmektedir. Türkiye’de bulunan sağlık işletmeleri medikal turizmin daha hızlanarak devam edebilmesi için akreditasyon belgelerini almaya çalışmakta, buna bağlı olarak da yeni pazarlama stratejileri uygulamaya çalışmaktadırlar (Joint Commission International, 2014).

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı’nın yapmış olduğu çalışmalara göre; sağlık hizmeti alan hastaların sayılarında büyük bir yükselme görüldüğü tespit edilmiştir. Bu artış Türkiye’deki kamu ve özel hastanelerde etkisini göstermektedir. Özel sektördeki gelişmelerin prosedürlerden dolayı kamu sistemine göre daha hızlı bir şekilde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

3.1 SWOT Analizi: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Tehditler ve Fırsatlar

SWOT analizi incelenen işletmenin, tekniğin, sürecin yada durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte, dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditlerin tespit edilme sürecinde kullanılan bir teknik olarak tanımlanmaktadır. SWOT Analizi durum analizi yapmaya imkan tanımaktadır. İşletmelerde uygulanan SWOT Analizi ile işletmede aşağıdaki analizler yapılabilmektedir. Bunlar;

- İşletmenin güçlü yönleri analiz edilmektedir.
- İşletmenin zayıf yönleri analiz edilmektedir.
- İşletmenin fırsatları analiz edilmektedir.
- İşletmenin tehditleri analiz edilerek, bunlara karşı önlem alınması sağlanmalıdır.

SWOT Analizinde ya da durum analizinde esas olarak Şu değerlendirmeler yapılarak incelenip yorumlanmaktadır. Bunlar;

- İŞletmelerin içyapısının analizinin gerçekleştirilmesi (işletmenin görev ve yetkilerinin, performansının, sorunlarının, potansiyellerinin, kurumsal kültürünün, insan kaynaklarının, teknolojik düzeyinin vb. analizi),
- vrenin analizinin yapılması (İŞletmenin faaliyet göstermiş olduğu ortam ve dış koşullarının analizi),
- İŞletmenin gelecekte karŐılaŐabileceęi ve etkilenebileceği gelişmelerin analizinin yapılması,
- İlgili tarafların analizi,

SWOT Analizinin kullanıldığı durumlar aşağıdaki Şekilde sıralanmaktadır. Bunlar;

- Stratejik bir plan geliştirilmesi aŐaması içerisinde,
- Problem tanımlama ve zmlleme oluşturulması aŐamasında,
- Nicel verilerin yetersiz, bilgilerin kişisel belleklerine olduğu durumların analizi içerisinde kullanılabilir (oban ve Karakaya, 2010).

Türkiye'ye sağlık turizmi üzerine gelen hastaların geldikleri ülkeler incelendiğinde, bu lkeler; Hollanda, Irak, Rusya, Almanya ve Libya olarak görülmektedir. Bu lkeleri takip eden diğer ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri ile Batı Avrupa lkeleri olarak sıralanmaktadır. Türkiye'de medikal turizm incelendiğinde özellikle coğrafi konumunun büyük önem taşıdığı tespit edilmiştir. Türkiye'deki sağlık hizmeti veren kurumların izlemiŐ olduğu pazarlama stratejileri incelendiğinde özellikle aşağıdaki üç bölgeyi tercih ederek ona yönelik stratejiler geliŐtirdikleri görülmektedir.

Kuzey Amerika; bu ülkenin sağlık turizmini tercih etmesinin nedenleri Şu Şekilde sıralanmaktadır;

- Kuzey Amerika’da sağlık hizmetlerinin çok pahalı olması,
- Kuzey Amerika’da yaşayan kişilerin bazılarının sigortasız olması, hastalandıklarında bunu ödeyecek bir sigortalarının bulunmaması.

Batı Avrupa; bu ülkenin sağlık turizmini tercih etmesinin nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- Bu ülkelerde sağlık hizmetlerine erişimde kısıtlılık olması,
- Bu lkeler içerisinde sağlık hizmetleri hususunda tercihlerin sınırlı olması,
- Talep edilen hizmetler sonrasında çok uzun süre beklenilmesi,
- Sağlık hizmetlerinde yaşanan büyük sıkıntılar.

Komşu Coğrafyalar; bu ülkenin sağlık turizmini tercih etmesinin nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- Kendi lkelerinde tıp endüstrisinin gelişmemiş olması,
- Kendi lkelerinde tıp endüstrisinde yaşanan eksiklikler ve yetersizlikler.

Bu ülkelerin özellikle Türkiye’yi tercih etme nedenleri şu şekilde belirlenmiştir. Bunlar;

- Türkiye’de uygun ücret ve yüksek kalitede sağlık hizmeti alınabilmektedir.
- Türkiye’de tıp endüstrisinde ileri teknoloji kullanılmaktadır.
- Türkiye’de donanımlı ve kalifiye sağlık personeli bulunmaktadır.
- Türkiye’de sağlıkla ilgili operasyonların kısa sürede gerçekleştiği görülmektedir.
- Sağlık turizmi için Türkiye’ye gelen turistlerin tedavilerini olduktan sonra Türkiye’de rahat bir şekilde tatil yapabilme olanakları bulunmaktadır.

Türkiye’de sağlık kurumlarının içince bulunduğu evre içerisinde büyük bir değişim yaşanmaktadır. Yaşanan bu değişimler sonucunda sağlık kurumu içerisinde

tehditler ve fırsatların olduğu görülmektedir. Sağlık kurumları yöneticilerinin bu nedenle işletmelerinin güçlü ve zayıf yönlerini inceleyerek ortaya koymaları sağlanmalıdır (Kavuncubaşı, 2000).

Türkiye'nin sağlık turizmi içerisinde etkili bir konuma gelmesi için zayıf ve güçlü yönleri, fırsat ve tehditlerinin bilinmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak da SWOT Analizi yapılarak incelenmeli ve yorumlanmalıdır. Aşağıda sağlık turizminin SWOT analizi üzerine bir çalışma yapılarak sonuçlar yorumlanmıştır.

Tablo 26. Sağlık Turizmi SWOT Analizi (Türkiye Medikal Turizm Raporu, 2017)

GÜÇLÜ YANLAR

1-Türkiye'de sağlık alanında üstün bir teknoloji kullanılmaktadır. Personeller incelendiğinde de onlarında dünya standartlarında olduğu görülmektedir.

2-Türkiye incelendiğinde diğer rakip ülkeler ile karşılaştırıldığında özellikle sağlık turizmi yanında diğer ülkelerde bulunmayan başka turizm çeşitlerinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu turizm türleri; ipek yolu turizmi, yayla turizmi, inanç turizmi, rafting turizmi, doğa turizmi ile sağlık ve kaplıca turizmi olarak sıralanmaktadır.

3-Hizmet sektöründe Türkiye iyi bir konumdadır. Bu hizmet sektöründe iyi olması sağlık turizminde de iyi olmasını sağlamaktadır.

4-Coğrafi konumu olarak Türkiye iyi bir konumdadır. Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül saldırısından sonra Ortadoğu'da yaşayan Müslümanların Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Bundan dolayı Ortadoğu'daki Müslümanlar tedavi olmak için Türkiye'yi tercih etmeye başlamışlardır.

5-Türkiye'deki sağlık hizmetleri, Avrupa'daki sağlık hizmetleri ile karşılaştırıldığında hizmetin aynı kalitede olduğu belirlenmiş, Avrupadaki sağlık hizmetine göre daha ucuz olduğu ortaya konulmuştur.

6-Türkiye'de özellikle sağlık hizmetleriyle ilgili olarak yasal düzenlemeler yapılmış ve bunun

ZAYIF YANLAR

1-Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin iyi bir şekilde Avrupa ülkelerinde tanıtımının yapılamaması, bu nedenle Avrupa'da yaşayan vatandaşlarımızın Türkiye'yi tercih etmemeleri,

2-Türkiye'de faaliyet gösteren sağlık işletmelerinin (özel ve kamu) sağlık turizmi konusunda büyük bir çaba göstermemesi,

3-Türkiye'de sağlık turizmi üzerine çalışan kurumlar arasında iş birliği bulunmaması, iş birliği ve ortaklık kültürünün zayıf olması,

4-Türkiye'de sağlık turizmi üzerine vizyon ve misyon kurulmaması, bir uluslararası strateji kurulmamış olması,

5-Sağlık turizmine hastaneler ve özellikle devlet hastanelerinin önemli bir kısmının hazır olmaması,

6-Türkiye'ye turistlerin sağlık turizmi yerine çoğunlukla normal turistik amaç ile gelmesi,

7-Türkiye'de sağlık turizmi üzerine bir denetleme sisteminin olmaması, bu noktada sağlık turizmi süreç işlerliğinin yetersizliği,

8-Türkiye'deki sağlık işletmeleri ile Sağlık Bakanlığı arasındaki entegrasyon hızının çok düşük olması, iş birliğinin düşük olması,

9-Türkiye'de sağlık turizmi üzerine hedeflere ulaşılmasında zaman sınırı bulunmaktadır, Sağlık turizminde hedeflere ulaşılabilmesi durumunda turist kaybedilmesi beklenmektedir.

10-Türkiye'de sağlık turizminin faydaları

yanında devlet desteği de verilmiştir.

7-Avrupa'da yaşayan ama kökenleri Türk olan vatandaşlarımızın ülkemizden sağlık hizmeti almaya istekli olmaları.

8-Türkiye'de sağlık kuruluşlarında 7 gün 24 saat hizmet verebilecek Birçok dilde simultane tercüme yapabilen personel bulunmaktadır. Bu personel yabancı hastalara hizmet sağlamaktadır.

9-Türkiye'de JCI ile akredite olmuş 48 adet sağlık işletmesi bulunmaktadır. Bu akreditasyon yönünde Türkiye dünyada ikinci sırada gelmektedir. Türkiye'de özellikle Ankara ve İstanbul'daki hastaneler incelendiğinde ileri teknoloji ile bu hastanelerin donatıldığı görülmektedir.

10-Türkiye'nin sağlık üzerine alt yapısı iyi durumdadır. Türkiye'de birçok hastanede birçok tedavi yapılabilmektedir. Bu tedaviler; onkolojik tedaviler, kardiyovasküler cerrahi, çocuk, beyin, estetik cerraahi, göz ve diş tedavisi vb.

12-Türkiye'de sağlık kurumlarında özellikle kamu hastaneleri bünyesinde Yabancı Hasta Birimlerinin oluşturulduğu görülmektedir.

13-Türkiye'ye 62 ülkeden vizesiz olarak turistlerin gelebildiği görülmektedir. Türkiye'ye birçok ülkeden direkt uçuşlar olması dolayısıyla da sağlık turizmde artış olması beklenilmektedir.

FIRSATLAR

1-Dünyada küreselleşmenin etkisi sonucunda bireyler sağlık hizmetini ulusal sınırlar dışındaki ülkelerden de alma eğilimlerinde büyük bir artış gözlenmektedir.

2-Dünyada teknolojinin gelişmesi sonucunda insanların sağlık hizmetlerini araştırabilmeleri ve ülkemizde sağlık hizmeti maliyetlerinin diğer ülkelere göre daha düşük olması,

3-Sağlık sektöründe Türkiye'nin güçlenmesi ve buna paralel olarak dünyanın sağlık turizmi üzerine Türkiye'ye olumlu bakışının artması,

4-Türkiye'de sağlık hizmetleri ihracatı üzerine verilen teşvik,

konusunda yeterli bir bilinç ve farkındalığın bulunmadığı görülmektedir. Sağlık turizmi üzerine düzenlenmiş olan kurslar, üniversitelerde verilen eğitimlerin yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

11-Türkiye ile bazı ülkeler arasında olumsuz bir etkileşim bulunmaktadır. O ülkelerin vatandaşları Türkiye'yi geri bir ülke olarak görmektedirler.

12-Türkiye'de bulunan nitelikli personel başka ülkeler tarafından ihraç edilmektedir. Nitelikli personel üstünde bir beyin göçü yaşanmaktadır.

13-Türkiye'de tedavi gören hastaların tedavinin sonucunda zarar görmesi noktasında yerel mahkemelerden gerekli ve yeterli yardım alınmadığı görülmektedir.

TEHDİTLER

1-Türkiye'nin çevresindeki ülkelerde siyasi bir istikrarsızlığın hakim olması, bunun Türkiye'ye etkilerinin olması nedeniyle Türkiye'de turizm sektörünün olumsuz şekilde etkilenmesi,

2-Avrupa ülkeleri incelendiğinde Avrupa ülkelerinde yaşayan bireylerin yaşlarının yükselmesi sonucunda yaşlı nüfusunda yükselme görülmesi, bu yükselme sonucunda yaşlı insanların doktor talebinin artması, bu hastaların doktor hizmetini evlerinde alabilmeleri,

3-Sağlık turizmi üzerine hazırlanan mevzuatların değiştirilmesi sonucunda ortaya

5-Türkiye sağlık turizmi üzerine önde gelen ülkeler içerisinde yer almaktadır. Sağlık turizmi sektörü içerisinde de Türkiye'nin daha da güçlendiği görülmektedir.

6-Türkiye'nin coğrafi ve sosyo-politik konumu nedeniyle sağlık turizmi için bireylerin ülkemizi tercih etmeleri,

7-Yurt içi rekabet sağlık hizmetlerinde artmıştır. Bu nedenle bu rekabetten dolayı sağlık işletmeleri yurt dışı pazara yönelmektedirler.

8-Türkiye'de vergi sisteminde yabancı hastaların tedavisinden elde edilmiş olan gelire %50 vergi muafiyetinin uygulanması yasalaşmıştır.

9-Devletin diğer ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalar sonucunda devlet destekli olarak sağlık konusunda tedavi olan ülke vatandaşlarının sayısında artma görülmesi,

10-Sağlık turizmi ile ilgili Türkiye'de birçok yasa hazırlanarak yürürlüğe konulmaya başlanacaktır.

11-Sağlık Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu stratejik eylem planı ile Türkiye'nin Onuncu Kalkınma Planı içerisinde sağlık turizmi yer almış, sağlık turizminin artması için çalışmalar yapılmıştır.

12-Türkiye'de Sağlık Turizmi Koordinasyon Başkanlığı kurulmuş, bu Başkanlık sayesinde sağlık turizmi için gelen hastaların sorunlarına çözüm bulunmaktadır. Sağlık Turizmi Koordinasyon Başkanlığı 150 kişilik kadrodan oluşmaktadır.

13-Avrupa Birliği Fonları ve Kalkınma Ajansı Destekleri ile sağlık turizmi üzerine çalışacak işletmeler Pazar araştırmaları yapabilmekte, yeni elemanları için eğitimler verdirebilmekte, sağlık turizminin alt yapısını güçlendirebilme imkanları bulunmaktadır.

çıkan farklılıklar, bu farklılıkların sisteme uydurulmasına ortaya çıkan sorunlar

4-Türkiye'de sağlık turizmi üzerine faaliyet gösteren işletmelerin uluslar standartları temel alınarak akreditasyon yapacak işletmelerin bulunmaması,

5-Sağlık turizmi alanı incelendiğinde bu konuda verilen standartlarda bir kriter olmadığı görülmektedir. Bu kriterlerin eksikliği sebebiyle sağlık işletmelerinde uygun olmayan örnekler meydana gelmektedir. Bu uygunsuz olaylardan dolayı görülen olumsuz reklam ve itibar.

6-Sağlık turizmi alanında Türkiye'nin rakiplerinin çok olduğu görülmektedir. Bu ülkeler; Uzak Doğu ülkeleri, İsrail, Ürdün, Tayland ve Hindistan olarak sıralanmaktadır.

7-Türkiye'nin rekabet gücü fiyat dezavantajına bağlı olarak zayıftır.

8-Türkiye'de ilaç sektöründe yaşanan tekelleşme sonucunda, ülkenin dışa bağımlılığının artması,

9-Türkiye'de sağlık sektöründe hizmet veren işletmelerde fazla ödeme yapan yabancı uyruklu hastaların ön planda tutulduğu, bu hastalara pozitif ayrımcılık yapıldığı, diğer hastaların ise ikinci sınıf hasta pozisyonu durumuna düştükleri görülmektedir.

Kaynak: T.C Sağlık Bakanlığı Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2017

Joint Commission International (2014), "JCI Akreditasyonuna Sahip Kuruluşlar"

Dünyada ve Türkiye'de sağlık turizmi hızlı bir şekilde gelişmekte ve ilerleme kat etmektedir. Teknolojinin ilerlemesi sonucunda dünya küçük bir köy haline

gelmiştir. Bu şekilde insanlar farklı coğrafyalardan hizmet alabilme yoluna gitmişlerdir. Bu hizmet almanın nedeni ise; ulaşımdaki hız ve ucuzluk, yatırımların ulusal bazda yapılması, farklı dillere olan ilginin artması olarak görülmektedir.

Türkiye sağlık turizmi alanında değerlendirildiğinde gelişime açık ve önemli bir potansiyeli olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle Türkiye'deki sağlık turizminin tanıtılması için birçok çalışma yapılma yoluna gidilmiştir (Bozça, Kıracı ve Kıracı, 2017).

Türkiye dünya sağlık turizmi piyasasında önemli bir ülke için çalışmaktadır. Bu nedenle diğer ülkelerle rekabet halindedir. Bu nedenle Türkiye'nin sağlık turizmi alanındaki zayıf yönlerinin azaltılarak güçlü yönlerinin artırılması gerekmektedir. Bu sebeple Türkiye'de sağlık turizminin iyi bir konuma gelebilmesi için sağlık turizmi üzerine uzun ve kısa vadeli hedefler konulması sağlanmalıdır. Hedef Pazar olarak seçilen ülkeler ile bu ülkelerde bulunan hastalar üzerine odaklanarak çalışma yapılması sağlanmalıdır. Bu hedef Pazar seçimi gerçekleştirilirken ulaşımın kolay, çeşitli ticari anlaşmaları olan ve kültürel benzerlikleri olan ülkelerin seçilmesi gerekmektedir. Bunun yanında yurt dışında yaşayan vatandaşlarımız da Türkiye'de tedavi edilmesi için teşvik edilmeleri sağlanmalıdır (Daştan, 2014).

- Türkiye'de bulunan hastanelerin sayısının artırılması, bu hastanelerde niteliğin artırılması sağlanılarak, personel sayısının geliştirilmesi gerekmektedir. Hastanelerde çalışan personellerin farklı bir dili de konuşabilmesi sağlanmalıdır.
- Turizm sektörü ile sağlık sektörünün entegre edilmesi gerekmektedir.
- Türkiye'ye turizm faaliyeti için gelen yerli ve yabancı turistlere sağlık kuruluşlarında indirimli teşhis, tedavi veya check up gibi olanakların sağlanması gerekmektedir.
- Türkiye'de sağlık turizmi üzerine sempozyumlar, kongreler ve paneller düzenlenerek ülkemize yatırımcı çekilmesi sağlanmalıdır.
- Türkiye'deki sağlık turizmi veren işletmelerin yurt dışındaki fuarlara katılımı sağlanılarak bu fuarlarda tanıtım yapımları sağlanmalıdır.

- Türkiye'nin termal turizm alanında gelişimi çok yüksektir. Bu nedenle sağlık turizmi veren tesisler içerisinde iyileştirmeler yapılması sağlanılmalıdır.
- Türkiye'de sağlık turizminin gelişebilmesi için kısa, orta ve uzun vadeli eylem planlarının yapılması gerekmektedir.
- Türkiye'de bulunan sağlık kuruluşları, sigorta şirketleri, Sağlık Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında bağlantı ve uyumun sağlanması gerekmektedir. Bu uyumun sağlanması sonucunda ortak pazarlama çalışmalarının yapılması sağlanılmalıdır.
- Sağlık turizmi ile ilgili olarak yurt dışında yapılan fuarlara devlet desteği sağlanılarak bu Fuarlarda Türk sağlık sistemi hakkında bilgi verilmesi sağlanılmalıdır.
- Türkiye'de sağlık turizmi üzerine faaliyet gösteren işletmelerin uluslararası akredite özelliklerini kazanması, kalite belgelerini almaları gerekmektedir.
- Türkiye'de sağlık turizmine katkı sağlayacak olan hastanelere teşvikler verilmesinin sağlanması özel hastane yatırımlarına da teşvik verilmesi gerekmektedir.
- Sağlık turizmindeki hastanelerde çalışacak olan personelin yurt dışındaki sağlık işletmelerindeki personellerle akredite olması sağlanılmalıdır.
- Sağlık turizmi üzerine kamu ve özel işletmelerce yapılan tüm çalışmaların bir araya getirilmesi gerekmektedir.
- Sağlık turizmi ile ilgili olarak turistlerin ilgilerini çekmek amacıyla Türkiye'deki turistik yerleri belirlenerek medikal turizmle bunların birleştirildiği tanıtım videoları, reklamlar ve kataloglar yapılması gerekmektedir.
- Sağlık turizmi alanında kullanılacak sağlık sigortaları ile bir bütünlük ve uyumun sağlanmasına çalışılmalı, sigorta şirketleriyle anlaşmalar yapılması sağlanılmalıdır.

- Türkiye’de faaliyet gösteren üniversitelerin, tıp, sağlık ve işletme fakültelerinde eğitim müfredatlarına Sağlık Turizmi, Sağlık Yönetimi ve Sağlık Ekonomisi gibi derslerin eklenmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Alternatif bir turizm türü şeklinde günümüzde kendisini göstermekte olan sağlık turizminde bireyler kaybetmiş oldukları sağlıklarını yeniden elde etmek veya mevcut sağlıklarını koruma maksadıyla farklı ülkelere yönelmekte ve ilaveten gittikleri bu ülkelerde tatillerini de yapmaktadır. Dolayısıyla sağlık turizmi, kendi ülkeleri haricinde farklı bir ülkeye seyahatte bulunma gayesiyle yapılan, sağlıkla turizme ilişkin hizmetleri birlikte veren bir turizm tipi şeklinde değerlendirilebilir.

Sağlık turizmi denilince Türkiye’de eskiden ilk olarak, şifalı özelliği olan suların kaynaklarında kurulmuş olan oteller ile termal tedavi uygulanan sağlık kuruluşları akla gelmektedir. Son yıllarda ise başta özel sektör olmak üzere, dikkate değer atılımlar yapılmış ve sağlık turizminde önde gelen devletlerle yarışır hale gelmiştir. Günümüzde Türkiye, özel sektöre ait sağlık kurumlarının gelişimi ve kamudaki hastanelerin bu sahadaki noksanlıklarının giderilmeye başlamasıyla beraber sağlık turizmi için yükselen değer haline gelmiştir.

Sağlık Bakanlığı’nın 2018’e ait ilk altı aylık verilerine göre, Türkiye’ye sağlık turizminin kapsamında gelmiş olan turist sayısı 178.000 civarındadır. Sağlık turizminde yer alan kurumlar açısından değerlendirildiğinde turistlerin, 178 bine yakını (%67) özel hastaneleri, ortalama 56 bini ise (%24) kamuya ait olan hastaneleri tercih etmiştir. Üniversite hastaneleri ise genelde %9’luk bir oran teşkil etmektedir.

Türkiye’de sağlık sektöründeki sistemlilik, hastane ekipmanları, davranışsal yapıları, modern alt yapısı ve de nitelikli sağlık personelleri, sağlık turizmindeki en önemli hedef olarak, dikkatleri çekmektedir. Türkiye’deki bu önemli nitelikler; farklı fuarlar, kongreler ve de toplantılara katılınması ile beraber daha çok ilgi çekmeye başlamıştır. Türkiye medikal, termal ve geriatrik turizm çeşitlerinin arasında hususiyetle termal turizm boyutuyla önemli avantajları elinde bulundurmaktadır.

Bir ülkenin yaşanabilirlik kalitesini gösteren etkenlerden en önemlisi sağlık göstergeleridir. Sağlık standartları hakkındaki bilgiyi hastalık oranlarındaki azalma, yaşam süresinin uzaması ve salgın hastalıkların zamanında önlenmesi gibi değişkenler göstermektedir. Bireyler uzun ve sağlıklı yaşama adına sağlıkla ilgili devamlı bir arayışın içine girmişlerdir. Bu nedenle bu sahada yapılan harcama ve de

yatırımlar büyük ehemmiyete sahiptir. Sağlığın kaybedilmemesi ve iyileştirilmesi çabası sağlık bilimini sürekli geliştirmeye götürmüştür. Türkiye’de gerçekleştirilen sağlığa dair dönüşümlerin ardından yabancılar özellikle sağlık turizminin kapsamındaki amaçların doğrultusunda ülkeye giriş yapmaktadırlar. Son zamanlarda kamunun desteklemiş olduğu sahalarda yatırımda bulunan işletmelerle teknolojik imkanlardan faydalanan pek çok sağlık kuruluğu tercih gören kurumların içerisinde kendilerine yer edinmeye başlamışlardır.

Sağlık turizmi Türkiye’nin son zamanlarda gündemine giren bir turizm şekli olsa da dünya çapında bu turizm şeklini gerçekleştiren ülkeler ile rekabet halindedir. Tüm bu ilerlemeler ışığında dünyada sağlık turizm gelirleri 6 kat artmış, Türkiye’yi de bu bağlamda girişimlere yöneltmiştir. Bu teşvikler ile birlikte sağlık turizmi sahasında Türkiye’de üç senedir uluslararası seviyede kongreler tertip edilmektedir. Tertiplenen kongreler yerli ve yabancı alanda yetkin olan kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarındaki sayıları arttırmıştır.

Ekonomi Bakanlığı tarafından hedeflenen bölge ve ülkelerle yürütülecek olan hizmet ticareti görüşmelerinde hasta hareketlerinin kolaylaştırılmasına dönük olan anlaşma hükümleri oluşturulmuştur. Sağlık turizmi sektörü için potansiyel pazar şeklinde görülen ülkeler ile ülkemize dönük hasta hareketlerini kolaylaştımaya maksadıyla tesis edilecek anlaşma hükümlerine dair hizmet ticareti görüşmelerine başlanmış ve de öneriler sunulmuştur. Görüşmeler kapsamında ülkemizde gerekli tedaviyi gören hastaların, kendi ülkelerindeki sağlık güvencesi sistemi tarafından yapılan ödeme tutarının alınabilmesi ve de sağlık hizmetlerine dair iş birliği alanlarının oluşturulması hedeflenmiştir. Kamu ve de özel sektördeki sağlık kurumlarının Ekonomi Bakanlığı tarafından sağlık turizmiyle ilgili sunabileceği hizmetlerdeki fiyat farklılaştırılmasına dair mevzuat düzenlemesi en son Temmuz 2017 tarihli yönetmelikle düzenlenmiştir. Sağlık turizmi sahasında hizmet sunan sağlık kurumlarının sağlık turizmine ilişkin fiyat tarifelerini uygulayabilmeleri için veri girişi yapma şartı Sağlık Bakanlığı tarafından konulmuştur. Ayrıca bu sistemde Sağlık Turizmi Hasta Takip Sistemi ile sağlık turistlerine yardım ve danışmanlık hizmetlerini sunarak sağlık turistlerinin kayıtları düzenli olarak tutulmaktadır.

Türkiye’de sağlık turizmi kapsamında elde edilen kazançların %50’si kurumlar vergisinden muaftır. Ayrıca Maliye Bakanlığı’nın sağlık turizmini teşvik etmek amacıyla yeni KDV düzenlemesiyle de yabancı hastalara Türkiye’de bu sahada aldıkları hizmetlere dair KDV istisnası getirilerek özel hastanelerin yurt dışından hasta getirmesi teşvik edilmektedir. Bununla Türkiye başka ülkeler karşısında avantajlı konuma gelip, Maliye Bakanlığı teşvikleri ile özel sektörün önü açılarak sağlık turizmi kapsamında yapacağı yatırımlara da ilave yatırım teşvikleri getirilecektir.

Türkiye’de sağlık sistemindeki değişim, kamu hastanelerinin yanında özel hastanelerde de son on beş yılda kaliteli sağlık hizmeti ile kendisini göstermiştir. Türkiye’de özel sağlık işletmeleri her geçen gün artmaktadır. Türkiye’nin avantajlarını da değerlendirerek özel hastaneler kendilerine düşen payları artırma yollarını arayıp, Avrupa standartlarında hizmet sunumu seviyesine ulaşmışlardır. Kaliteli sağlık hizmetlerinin verilmesi hem hasta memnuniyeti hem de ülkenin kalkınması açısından devlet kurumlarını etkilemektedir.

Sağlık turizminin kapsamının genişliği ve bireylerin farklılaşan talepleri doğrultusunda giderek daha da artacağı öngörülmektedir. Sağlık turizminin dünyada yıllık ticari hacminin 100 milyar doların üzerinde olduğu ve 20 milyonun üzerinde bireyin bu amaçla seyahat ettiği ifade edilmektedir. Bu durum giderek tüm dünya ülkelerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu nedenle turizm sektörünün sürdürülebilirliğini ve rantabilitesini daha üst düzeylere taşımak isteyen, özellikle turizm ülkeleri için katma değeri yüksek bir alternatif turizm türü olan sağlık turizminin geliştirilmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

Türkiye, öteki sektörlerde yapmış olduğu gibi sağlık turizminde de yalnızca hizmete/üretimle yoğunlaşmakta bu sebeple reklam ve pazarlama gibi önemli iki fonksiyonu göz ardı etmektedir. Bu durum ise sağlık turizminden elde edilen gelirlere olumsuz aksetmektedir. Türkiye’nin sağlık turizmi bağlamında nitelikli bir ülke olduğunun etkili bir reklam ve pazarlama stratejisiyle başka ülkelere tanıtılmasının büyük öneme sahip olduğu söylenebilir.

Sağlık turizmi sektörünün Türkiye adına henüz yeni bir konu olması sebebiyle gerekli olan önemin verilmemesi sonucunda denetim ve kayıt sisteminin sağlıklı bir biçimde olmaması sebebiyle işlerliğinin düştüğü ve standardizasyonun kurulamadığı bilinmektedir. İlgili mevzuatın sıkça değişmesi nedeniyle sağlık kurumları yeni gelen mevzuata uyumluluk gösterme hususunda sıkıntılar çekmekte, bu ise sunulan hizmetteki kalite ve de hızı azaltmaktadır. Getirilen değişikliklerin daimi ve kati niteliklerde olmasının bu hususlarda ciddi bir fayda getireceği beklenmektedir.

Termal turizm yönünden Türkiye’de pek çok kaliteli ılıca ve kaplıcalar mevcut olup, mineraller yönünden etkili kürlerin uygulanabileceği gerekli olanaklara sahip bulunulmasına rağmen tesisler ve de altyapının yetersiz olduğu söylenmektedir. Tesislerdeki kalitenin yükseltilmesi ve bu husustaki denetimlerin çoğaltılması faydalı olacaktır. Türkiye’nin turizm yönünden güçlü bir pozisyonda yer almasının sağlık turizmine de önemli bir etkisinin olacağı açıktır. Turizm ile ilgili yapılan reklam ve pazarlamada Türkiye’nin sağlık turizminde de iyi bir durumda olduğunun vurgulanması önemli bir etki yaratacaktır.

Teşvik boyutuyla da sağlık turizminde yetersizliklerin bulunduğu söylenebilir. Bu sektördeki teşviklerin artırılmasıyla daha hızlı bir ivmenin yakalanabileceği düşünülmektedir. Yine özel sektöre ait hastanelerde yeterli sayıda olan yabancı dil bilgisine sahip personelin kamuya ait hastanelerde yeterli sayıda olmadıkları görülmektedir. Kamuya ait olan hastanelerde görev yapmakta olan çalışanların yabancı dil öğrenmeleri adına özendirici uygulamaların yapılmasıyla birlikte kurslar düzenlemenin daha çok sayıdaki turisti çekmesi beklenmektedir.

Türkiye’deki hekim sayısının yeterli olmaması ve uygulamalarda görev alacak eğitimli personel sayısının azlığı nedeniyle branşların bazılarında yetersizliklerin olduğu açıktır. Eğitimin artırılması ve de gelen yeni neslin sağlık turizmine yönlendirilmesi bu konudaki eksikliklerin giderilmesine yardımcı olacaktır.

Sağlık konusunda gelen turistlerin daha ziyade özel sektörü tercih etmiş oldukları görülmektedir. Bu yönelimin nedeninin de kamuya ait kuruluşların özel

sektöre göre kısmen yetersiz kalmalarıdır. Bunun bir sebebi de kamuda istihdam edilen hekimlerin almış oldukları ücretin düşüklüğü nedeniyle özel sektöre geçmeleri ve kamu sektöründeki branşlarının yetersiz kalmasıdır.

Sağlık turizmi sektöründe dikkat çeken bir ülke şeklinde yer alabilme adına öteki ülkeler ile yapılacak olan rekabet kaçınılmazdır. Türkiye'nin bu rekabetçi ortamda sektöre dair zayıf ve güçlü birtakım yönleri mevcuttur. Türkiye'nin sağlık turizmi sektöründe güçsüz taraflarını azaltarak, güçlü yönlerini ortaya koyup global ölçekte sağlık turizminde pay sahibi olması için aşağıda belirtilmiş olan stratejik önerileri uygulaması yararlı olacaktır.

- Kısa ve uzun dönemli hedefler konularak, öncelikler tespit edilmelidir. Hedef pazar seçilmiş olan ülkelere ve bu ülkelerde olan hastalara yoğunlaşmalıdır. Hedef pazarların tespitinde ise kolay ulaşılabilir, farklı ticari anlaşmaları bulunan ya da kültürel benzerliklere sahip olan ülkeler tercih edilebilir. Yine yurtdışında yaşamakta olan Türk vatandaşlarının kendi ülkelerinde tedavi görmeleri özendirilmelidir.
- Türkiye'deki sigorta şirketleri, sağlık kuruluşları, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığının arasında koordinasyon sağlanarak ortak yönlü pazarlama faaliyetlerine girilmeli, belirlenmiş olan ülkelere bağlantılar oluşturularak sağlık turizmi alanında belirlenen hedef pazarlara dönük faaliyetlerin yapılması gerekmektedir.
- Bu hedef pazarlar tespit edilirken Türkiye'ye ulaşımı tek uçuşla veya kruvazerle rahat olan bölgelerle çok uzak olmayan ülkelere yönelmeli, bu ülkelerde olan hedef kitleler için de Türkiye'ye dair tanıtım faaliyetleri olmalıdır.
- Kamu ya da özel sektörden sponsorların destekleriyle hedef ülkelere dönük reklam ve de pazarlama hususunda yapılacak uluslararası fuarlara katılmalı ve bu etkinliklerde de Türk sağlık sistemine ilişkin bilgilendirmelerde bulunulmalıdır.
- Bu şekilde düzenlenecek kongre veya fuarların Türkiye'deki kongre merkezleri veya turistik mekanlardaki kaliteli otellerde organizasyonu yapılmalı, bu tanıtıcı aktivitelerde yazılı ve görsel ibareler dikkatle

seçilmeli ve yine tanıtımın yapılacağı ülkelerin dillerinin kullanımı hususuna önem verilmelidir.

Son olarak ise, uluslararası nitelikteki standartları temel alıp akreditasyon işleminde bulunacak kuruluşların olmamasının ciddi bir eksiklik olduğu düşünülmektedir. Bu hususta gereken düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acar N ve Turan A. (2016). **“Sağlık Çalışanlarının Sağlık Turizmi Farkındalığı Üzerine Bir Araştırma: Ahi Evran Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi Çalışanları Örneği”** Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17 (1): 17-36.
- Akasya-Akdu S. (2009). **“Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizm ve Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma; İstanbul ve Ankara Örneği”** Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akay H ve Oğuz M. (2015). **“Türk Turizm Sektöründe Teşvikler ve 20 No.lu Türkiye Muhasebe Standardı Çerçevesinde Muhasebeleştirilmesi”** Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 8 (4): 213-228.
- Akdu AS. (2009). **“Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal Turizm Ve Türkiye’deki Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma; İstanbul ve Ankara Örneği”** Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Akın HB. (2010). **“Türkiye’de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi”** Bilig, 55-21-49.
- Aksu C ve Aktuğ E. (2011). **Güney Ege Bölgesi Termal Turizm Araştırması,** İstanbul: Güney Ege Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Albayrak A. (2013). **Alternatif Turizm,** Ankara: Detay Yayıncılık.
- Altın U, Bektaş G, Antep Z ve İrban A. (2012). **“Sağlık Turizmi ve Uluslararası Hastalar İçin Türkiye Pazarı”** Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3 (3): 157-163.
- Altsoy S. (2018). **“Sağlık Turizmi Alanında Faaliyet Gösteren Hastanelerdeki Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri”** Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anadolu Ajansı (2018). “Sağlık Turizmi İçin Türkiye’yi Tercih Ediyorlar”
https://www.ntv.com.tr/saglik/saglik-turizmi-icin-turkiyeyi-tercih-ediyorlar%2c2GM6MXJ_6UKA5VWkxCj7GA (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

Anadolu Ajansı, “Sağlık Turizmine Dört Koldan Teşvik”
<https://www.dunya.com/saglik/saglik-turizmine-dort-koldan-tesvik-haberi-412763> (Erişim tarihi: 22.03.2019).

Annette ve Arellano (2007). “**Patients without borders: the emergence of medical tourism**”, International Journal of Health Services, sayı.37, (193-8).

Arıkan G. (2017). “**Sağlık Turizm Kapsamında Termal Turizm Tüketicilerinin Termal Turizme Yönelik Bakış Açılarını İçeren Bir Araştırma**” Yüksek Lisans Tezi, Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Artar Y ve Karabacakoğlu Ç. (2003). “**Ortez ve Tekerlekli Sandalyenin Üretimi, Standartları ve Pazar Potansiyeli**” Engellilerin Toplumsal Gelişimine Yönelik Proje, Ankara: Milli Produktivite Merkezi.

Aslan Ş ve Şahin H. (2016). “**Sağlık Turizminin Bölgesel Kalkınmaya Katkısının Doğal Zenginlikler Açısından Değerlendirilmesi: Bozkır Örneği**” Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016), Bildiri Kitabı, ss.1157-1169. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Aslanova K. (2013). “**Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Hukuku**” Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 2 (3): 129-145.

Ateş M. (2016). **Sağlık Sistemleri**, İstanbul: Beta Yayınları.

Avşaroğlu M. (1968). **Türkiye Kaplıcaları ve İçmeleri Kılavuzu**, Ankara: Güneş Matbaacılık.

- Aydemir B ve Ergen DF (2015). “**Türkiye’de Sağlık Turizmi, Girişimcilik ve Sağlık Turizmine Uygulanan İhracat Destekleri**” I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, ss.533-544.
- Aydemir B ve Kılıç SN. (2017). “**Dünyada ve Türkiye’de Üçüncü Yaş Turizmi**” Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (3), http://www.yyusbedergisi.com/dergiayrinti/dunyada-ve-turkiyede-ucuncu-yas-turizmi_170 (Erişim Tarihi: 24.03.2019).
- Aydemir B, Saylan U ve Aydoğmuş F. (2014). “**Turizmde Rekabet: Seyahat ve Turizm (T&T) Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye’nin ve Avrupa’nın Değerlendirilmesi**” Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 18 (1): 115.
- Aydemir B, Saylan U ve Özdemir İM. (2011). “**Turizm Girişimciliği ve Bölgesel Kalkınma: Balıkesir Örneği**” 1. Uluslararası Kalkınma Konferansı Bildiriler Kitabı, Ankara: Fırat Kalkınma Ajansı.
- Aydın A. (2003). “**Zihinsel Engellilerde Davranış Değişirme**” (Der. A. Kulaksızoğlu), Farklı Gelişen Çocuklar, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aydın D ve Şeker S. (2011). **Sağlık Turizmi ve Sağlık Turisti Uygulama Rehberi**, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Aydın D, Şeker S ve Şahan S. (2011). **Kamu Hastanelerinde Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Uygulama Rehberi**, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Aydın D. (2012). “**Sağlık Hizmetleri**” Uluslararası Katılımlı Termal Sağlık Turizmi Kongresi Bildiri Kitabı, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Aydın G ve Karamahmet-Aydın B. “**Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi Pazarlama Uygulamaları ve Karşılaştırmalı Durum Analizi**” Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 16: 1-21.

- Aydın, D. ve Şeker, S. (2011). **Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Uygulama Rehberi**, <http://www.saglik.gov.tr/SaglikTurizmi/dosya/1-74694/h/rehber-uygulama.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2019)
- Aydoğdu ES. (2015). “**Sağlık Turizminde Ankara’nın Marka Bir Kent Olması İçin İzlenecek Stratejiler Konusunda Yönetici Görüşlerinin Değerlendirilmesi**” Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babu G and Swamy GA. (2005). “**Medical Tourism: An Analysis with Special Reference to India**” Journal of Hospitality Application and Research (JOHAR),https://www.researchgate.net/publication/242244296_MEDICAL_TOURISM_AN_ANALYSIS_WITH_SPECIAL_REFERENCE_TO_INDIA (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- Badulescu D and Badulescu A. (2014). “**Medical Tourism: Between Entrepreneurship Opportunities and Bioethics Boundaries: Narrative Review Article**” Iranian Journal Public Health, 43 (4): 406-415.
- Bahar O ve Kozak M. (2015). **Turizm Ekonomisi**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bahar O. (2013). “**Turizm Sektörü ve Piyasalar**” Turizm Ekonomisi (Ed. M Kozak), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BAKA, (2013). **Sağlık Turizmi Sektör Raporu**.
<http://www.baka.org.tr/uploads/48947588121518SAGLIK-KATALOG-TURKCE-16MAYIS-3.pdf> (Erişim Tarihi: 25.02.2019).
- Baş M. (2016). **Engelli Turizmi**, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Binler A. (2015). “**Türkiye’nin Medikal Turizm Açısından Değerlendirilmesi ve Politika Önerileri**” Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Birdir K ve Karacaoğlu S. (2014). “**Türkiye’de Engelli Turizm Pazarının SWOT Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesine Yönelik Kavramsal Bir**

Çalışma” Engelsiz Turizm, ss.1566-1576, Ankara: Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi 15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı.

Bookman, Z. M. ve Bookman, R. K. (2007). **Medical Tourism in Developing Countries**, Palgrave Macmillan: New York.

Bozça, R., Kıraç, F. Ç., Kıraç, R. (2017). **Sağlık Turizmi SWOT Analizi**: Erzincan, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(3), s.157-163.

Buhalis D and Michopoulou E. (2011). **“Information-Enabled Tourism Destination Marketing: Addressing the Accessibility Market”** Current Issues in Tourism, 14 (2): 145-168.

Buhalis D, Eichhorn V, Michopoulou E and Miller G. (2005). **OSSATE Accessibility Market and Stakeholder Analysis**, http://www.accessibletourism.org/resources/ossate_market_analysis_public_final.pdf (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

Buldukoğlu S. (2014). **“Sağlık Turizminin Türkiye’deki Yeri ve Önemi”** Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Buzcu Z ve Birdir K. (2019). **“Türkiye’de Medikal Turizm ve Özel Hastanelerde Bir Çalışma”** Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18 (1): 311-327.

Bülbül F. (2015). **“Sağlık Turizminin Türkiye’deki Gelişimi”** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Can H ve Güner S. (1991). **Açıklamalı İçtihatlı Turizm Hukuku ve Mevzuatı**, Ankara: Adım Yayıncılık.

Canver ŞS. (2015). **“Kamu ve Özel Hastane Çalışanlarının Sağlık Turizmine İlişkin Algılarının Değerlendirilmesi”** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Chinai R and Goswami R. (2007). “**Medical Visas Mark Growth of Indian Medical Tourism**” Bulletin of the World Health Organization, 85 (3): 164-165.
- Cook PS. (2008). “**What is Health and Medical Tourism**” Humanities Research Program, Queensland University of Technology, pp.1-13.
- Çaha Ö. (2016). **Sivil Toplum ve Devlet**, Ankara: Orion Yayınları.
- Çakıcı AC ve Aksu M. (2007). “**Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma**” Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 18 (2): 183-194.
- Çeken H. (2008). “**Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme**” Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 10 (2): 293-306.
- Çeken H. (2016). **Turizm Ekonomisi**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çelik Y. (2013). **Sağlık Ekonomisi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çetinkaya Ö. (2006). “**Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesinde Portföy Analizi ve Tarih Üzerine Bir Araştırma**” Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8 (3): 57-76.
- Çetinkaya T. (2010). “**Sağlık Turizmi Açısından Bursa İlinin Pazarlana bilirliliği Konusunda Sağlık Çalışanlarının Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma**” Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetinkaya, T. ve Zengin, B. (2009). **Türkiye’de İleri Yaş Bakım Turizmi ve Almanya Örneği**. VII. Geleneksel Turizm Paneli (28 Nisan 2009), Sakarya.
- Çevirgen M. (2014). “**Medikal Turizm Destinasyon Yönetimi: Kamu-Özel Karşılaştırması: Bursa İli Destinasyonu**” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çılgınoğlu H. (2018). “**Uluslararası Sağlık Turizminin Ekonomik, Hukuki ve İdari Yönden Değerlendirilmesi: Türkiye’deki Hastaneler Üzerinde Örnekleme**” Doktora Tezi, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, B., Karakaya, Y. E. (2010). **Geleceği Planlamada Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi: Kavramsal Yaklaşımlar**, E-Journal Of New World Sciences Academy, Volume:5, Number:4, s.342-352.
- Dalgın T, Karadağ L ve Bingöl Z. (2015). “**Türkiye’de Turizm Girişimciliğinin Gelişimi ve Turizmle İlgili Sağlanan Teşvikler**” Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4 (1): 174-184.
- Dalkıran GB. (2017). “**Bir Sağlık Turizmi Destinasyonu Olarak Trakya Bölgesi**” Social Sciences Research Journal, 6 (4): 162-178.
- Darcy S, Cameron B and Pegg S. (2010). “**Accessible Tourism and Sustainability: A Discussion and Case Study**” Journal of Sustainable Tourism, 18 (4): 515-537.
- Daştan İ. (2014). “**Türkiye’de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir’de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi ve Strateji Önerileri**” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (10): 143-163.
- Daştan, İ. (2014). **Türkiye’de Sağlık Turizmi: Türkiye ve Özelinde İzmir’de Sağlık Turizminin Mevcut Durum Analizi ve Strateji Önerileri**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:8, Sayı: 10, s.143-183.
- Demir C ve Sarıbaş Ö. (2012). “**A Critical Approach to Geothermal Energy in Turkey in Terms of Sustainability and Health Tourism**” International Journal Of Contemporary Economics And Administrative Sciences, 2 (4): 192-207.

- Demir ŞŞ. (2014). “**Beş Yıllık Kalkınma Planlarından Türkiye Turizm Stratejisi 2023’e: Turizmde Tanıtma Çalışmalarına Yönelik İçerik Analizi**” Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi,
- Deniz M. (2016). “**Türkiye Sağlık Turizmi ve Seçilmiş Ülkelerle Karşılaştırılması**” Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dikmetaş-Yardan E, Dikmetaş H, Coşkun-Us N ve Yabana B. (2014): “**Türkiye’de ve Dünyada Sağlık Turizmi**” Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, 8: 27-42.
- Dökme S. (2016). “**Sağlık Turizmi Açısından Adana İlinin İncelenmesi ve Sağlık Çalışanlarının Medikal Turizm Faaliyetlerine Bakış Açısı: Bir Hastane Örneği**” Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ** (Tebliğ No.2012/4), RG Tarihi: 25.06.2012, RG Sayısı: 28334, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=9.5.16281&MevzuatIlski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2000). **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Kalkınma Planı** (2001-2005). http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/Sekizinci_Kalkinma_Planı.pdf (Erişim Tarihi: 29.03.2019).
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2004). **Sekizinci Kalkınma Planı** (2001-2005). <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/771/destek04.pdf> (Erişim Tarihi: 29.03.2019)
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2006). **Dokuzuncu Kalkınma Planı** (2007-2013). <http://www.metu.edu.tr/system/files/kalkinma.pdf> (Erişim Tarihi: 29.03.2019).

Dünya Times (2012). “**Europe Wants Turkey to Take Care of Its Elderly People**”
<http://en.dunyatimes.com/article/Europe-wants-Turkey-to-take-care-of-its-elderly-people.html> (Erişim Tarihi: 27.03.2019).

Edinsel S ve Adıgüzel O. (2014). “**Türkiye’nin Sağlık Turizmi Açısından Son Beş Yıldaki Dünya Ülkeleri İçindeki Konumu ve Gelişmeleri**” Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi, 4 (2): 167-190.

Eichhorn V, Miller G, Michopoulou E and Buhalis D. (2007). **Enabling Disabled Tourists?** Accessibility Tourism Information Schemes, UK: University of Surrey.

ENAT, **European Standardisation of Accessible Tourism Services**,
http://www.accessibletourism.org/resources/soret-ambrose-valladolid-2010_final.pdf (Erişim Tarihi:20.03.2019).

Erdem B, Gülcan B ve Chykynov S. (2015). “**Konaklama İşletmelerinde SPA & Wellness Hizmetlerinde Çalışan İşgörenlerin Profili: Antalya’daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma**” Akademik Bakış Dergisi, 48: 238-257.

Erdem, B., Gülcan, B., Chykynov, S. (2015). **Konaklama İşletmelerinde Spa&Wellness Hizmetlerinde Çalışan İşgörenlerin Profili: Antalya’daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma**, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 48, Mart-Nisan, s. 243.

Erdoğan H ve Hiçyorulmaz E. (2018). “**Sağlık Turizminin Turizm Faaliyetleri İçerisindeki Yeri ve Önemi**” Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 4 (2): 122-132.

Ergüven MH. (2010). “**Wellness, Medical Wellnes ve Turizm**” Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2 (2): 87-95.

Ergüven MH. (2013). “**Avrupa ve Türkiye’de Termal ve SPA Turizmi**” Termal ve SPA Hizmetleri, (Ed. N Kozak), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- EUROSTAT (2016). “**1 in 5 Tourism Nights of EU Residents Spent by Tourists Aged 65 or Over...**” <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7664325/4-26092016-AP-EN.pdf/59bc5872-a0e0-4666-99b3-073a82672e71> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).
- Fetscherin M and Stephano RM. (2015). “**The Medical Tourism Index: Scale Development and Validation**” *Tourism Management*, 52: 539-556.
- Frederick JR and Gan LL. (2015). “**East-West Differences among Medical Tourism Facilitators Websites**” *Journal of Destination Marketing & Management*, 4: 98-109.
- Freeman I and Selmi N. (2010). “**French Versus Canadian Tourism: Response to the Disabled**” *Journal of Travel Research*, 49 (4): 471-485.
- Gemalmaz HB ve Ertan İM. (2015). “**Rabbim Cleveland Dedi: Sağlık Turizmi-İnsan Hakları İlişkisi Üzerine Başlangıç Notları**” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70 (4): 1003-39.
- Gençay, C (2007), “**Sağlık Turizmi**”, (Ed) M. Bulu ve İ.H. Eraslan, *Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Turizm Sektörü*, İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi, (172-180).
- Germ PA and Schleien SJ. (1997). “**Inclusive Community Leisure Services: Responsibilities of Key Players**” *Therapeutic Recreation Journal*, 31 (1): 22-37.
- Global Wellness Summit (2011). **Research Report**, <https://globalwellnesssummit.com/wp-content/uploads/Industry-Research/Global/2011-wellness-tourism-worldwide-wellness-for-whom.pdf> (Erişim Tarihi: 28.04.2019).
- Göçmen GZ. (2008). “**Turizm Çeşitlendirmesi Kapsamında İzmir’de Termal Turizmin Tedavi Amaçlı Kullanımı ve Ekonomik Değeri**” Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gökmen S ve Kartaloğlu E. (2012). **Açıklamalı ve Örnekli Yeni Teşvik Sistemi**, İstanbul: İSMMMO Yayınları.
- Gölpek-Karababa A. (2017). **“Türkiye’de Sağlık Turizminin Ekonomik Yönü”** Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2 (2): 58-69.
- Gülbay F. (2016). **“Alternatif Turizme Genel Bir Bakış”** I. Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Erzincan: Erzincan Üniversitesi Yayınları.
- Güleç D. (2011). **“Sağlık Turizmi Kapsamında Antiaging (Sağlıklı Yaşlanma) Uygulamaları ve Yaşlı Bakımı: Türkiye Değerlendirmesi”** Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülen KG ve Demirci S. (2012). **Türkiye’de Sağlık Turizmi Sektörü**, İstanbul: İTO Yayınları.
- Gülmez Z. (2012). **“Türkiye’de ve Dünyada Sağlık Turizmi ve Çeşitleri: Sağlık Turizminin Ülkemizdeki Mevcut Durumu ve Bazı Ülkelerle Kıyaslanması”** Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş G ve Dülger AS. (2017). **“Turizm Kavramı, Turizmin Tarihçesi, Ülke Ekonomilerine Katkısı ve Turizm İstatistikleri”** (Ed. Tengilimoğlu D), Sağlık Turizmi, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güvenç C. (2007). **“Türkiye’deki Termal Turizm Tesislerinin Planlama ve Tasarım İlkelerine İlişkin Bir Model Önerisi (Çanakkale Örneği)”** Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Güvercin-Göçmen Z. (2008). **“Turizm Çeşitlendirmesi Kapsamında İzmir’de Termal Turizmin Tedavi Amaçlı Kullanımı ve Ekonomik Değeri”** Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacıoğlu N ve Şahin M. (2008). **Üçüncü Yaş Turizmi**, Ankara: Nobel Yayınları.

Hans F and Rupp KJ. (2005). “**Trainer Guide**” European supplementary qualification in tourism management.

Harahsheh SS. (2002). “**Curative Tourism in Jordan and its Potential Development**” Thesis for the fulfillment of MA in European Tourism Management (ETM) Bournemouth University, United Kingdom.

Harman S. (2014). “**Sivil Toplum Kuruluşlarının Turizm Sistemindeki İşlevleri Üzerine Bir İnceleme**” Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (26): 343-360.

Hinman RS, McCrory P, Pirotta M et al. (2014). “**Acupuncture for Chronic Knee Pain: A Randomized Clinical Trial**” JAMA, 312 (13): 1313-1322.

Hofer S, Honegger F and Hubeli J. (2012). “**Health Tourism: Definition Focused on The Swiss Market and Conceptualisation of Health(i)ness**” Journal of Health Organization and Management, 26 (1): 60-80.

<http://sattmer.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2017/12/D%C3%BCnyada-ve-T%C3%BCrkiyede-Sa%C4%9Fl%C4%B1k-Turizmi.pdf> (Erişim Tarihi: 26.03.2019)

<http://sattmer.akdeniz.edu.tr/wp-content/uploads/2017/12/D%C3%BCnyada-ve-T%C3%BCrkiyede-Sa%C4%9Fl%C4%B1k-Turizmi.pdf> (Erişim Tarihi: 26.03.2019) ww.dunya.com/saglik/saglik-turizmine-dort-koldan-

<http://www.klinikiletisim.com/istatistiklerle-saglik-turizmi-verileri-nasil/> (Erişim Tarihi: 18.03.2019).

<http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

http://www.tursab.org.tr/dosya/12186/saglikturizmiraporu_12186_5485299.pdf (Erişim Tarihi: 26.03.2019)

<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9857/isletme-belgeli-tesisler.html> (Erişim Tarihi: 25.03.2019)

<https://ticaret.gov.tr/destekler/ihracat-destekleri/yurtdisi-birim-marka-ve-tanitim-destegi>).

<https://www.medimagazin.com.tr/saglik-calisanlari//tr-turkiyeye-gelen-turist-650-saglik-turisti-9-bin-dolar-harcama-yapiyor-6-681-76907.html> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

İbret BÜ. (2007). “Türkiye’de Yeni Gelişen Bir Termal Turizm Merkezi: Çavundur Kaplıcası” Doğu Coğrafya Dergisi, 18: 135-164.

İçöz O. (2009). “Sağlık Turizmi Kapsamında Medikal (Tıbbi) Turizm ve Türkiye’nin Olanakları” Journal of Yaşar University, 4 (14): 2257-79.

İGEME (2019). Yaşlı Bakımı Turizmi ve Engelli Turizmi Nedir? <https://www.igeme.com.tr/yasli-bakimi-turizmi-ve-engelli-turizmi-nedir/>, (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

İlban MO, Köroğlu A ve Bozok D. (2008). “Termal Turizm Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Gönen Örneği” İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13: 105-129.

İSO (İstanbul Sanayi Odası). (2018). “Devlet Destekleri ve Teşvikler” <http://www.iso.org.tr/sites/1/upload/files/ISO-Devlet-Destekleri-8819.pdf> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

İstanbul YMMO “Türkiye’de Yerleşik Olmayan Kişilere Verilen Hizmetler Nedeniyle Vergi İndirimi Uygulaması” <http://www.istanbulymmo.org.tr/Data/Platform/1333.pdf> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

İstanbul YMMO “Yatırım Teşvik Sistemi: Yatırımlarda Devlet Yardımları” <http://www.istanbulymmo.org.tr/dosyalar/platformNotlar/20190313/20190313Tevsik.pdf> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

Joint Commission International (2014), “**JCI Akreditasyonuna Sahip Kuruluşlar**”,
Joint Commission International,
[http://tr.jointcommissioninternational.org/about-jci/jci-accredited-
organizations/](http://tr.jointcommissioninternational.org/about-jci/jci-accredited-organizations/) (Erişim Tarihi 11.05.2019).

Kamacı A ve Uğurlu-Yazıcı H. (2017). “**OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi**” Sakarya İktisat Dergisi, 6 (2): 52-69.

Kamber SS. (2014). “**Bir Turistik Ürün Çeşidi Olarak Medikal Turizm ve Hizmet Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma**” Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakoç S. (2017). **Küresel Sağlık Turizmi Biyoteknoloji ve Türkiye'nin Durumu**, Kayseri: Kimlik Yayınları.

Kaşlı M ve Öztürk D. (2014). “**An Investigation on Thermal Tourism in Bursa, Eskişehir and Bilecik**” Global Journal on Advances in Pure & Applied Sciences, 4: 13-20.

Kavuncubaşı, Ş. (2000). **Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Kaya S, Yıldırım HH, Karsavuran S ve Özer Ö. (2014). **T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2013**, Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı Yayınları.

Kaymaz Ç. (2018). “**2010 Sonrasında Türkiye’de Sağlık Turizminin Gelişimi**” Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Khan S and Alam S. (2014). “**Kingdom of Saudi Arabia: A Potential Destination for Medical Tourism**” Journal of Taibah University Medical Sciences, pp.1-6.

Kılınç E. (2013). “**Medikal Sağlık Turizminin Stratejik Planlaması: Isparta Örneği**” Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kınacı B, Albuz-Pehlivan N ve Seyhan G. (2011). **Turizm ve Çevre (Çevre Koruma)**, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Konaklamalı Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik, (Erişim Tarihi: 15.05.2018), RG Sayısı: 30422 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180515-12.htm>

Korkmaz-Özcan Z ve Aydın V. (2015). **Sağlık Turizmi (Teori ve Politika)**, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Koyunoğlu S. (2003). **Turist Sağlığı, Turist Sigortası ve Tüketicinin Korunması**, Ankara: Detay Yayıncılık.

Kozak M. (2013). “**Turizm Sektörünün Ulusal Ekonomiler Üzerindeki Etkileri**” Turizm Ekonomisi (Ed. M Kozak), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kozak N, Kozak MA ve Kozak M. (2014). **Genel Turizm: İlkeler-Kavramlar**, Ankara: Detay Yayıncılık.

Kök M. (2013). “**Sağlık Turizmi Açısından Termal Turizm (Denizli Örneği)**” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kördeve MK. (2016). “**Sağlık Turizmine Genel Bir Bakış ve Türkiye’nin Sağlık Turizmindeki Yeri**” Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 2 (1): 51-61.

Kördeve, M. K. (2016). **Sağlık Turizmine Genel Bir Bakış ve Türkiye’nin Sağlık Turizmindeki Yeri**, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s.53.

- Kulisch A, Bender T, Nemeth A and Szekeres L. (2009). “**Effect of Thermal Water and Adjunctive Electrotherapy on Chronic Low Backpain: A Double-Blind, Randomized, Follow-Up Study**” Journal of Rehabilitation Medicine, 41: 73-79.
- Kumar S, Breuing R and Chahal R. (2012). “**Globalization of Health Care Delivery in the United States through Medical Tourism**” Journal of Health Communication, 17 (2): 177-198.
- Kusen, E., **Positioning Medical Tourism In The Broader Framework Of Health Tourism**, Cilt No:59, Sayı No:1 Institute for Tourism, Zagreb, Croatia (Hırvatistan), 2011
- Küçükarslan N. (2007). **Özel İlgi Turizmi**, Bursa: Ekin Yayıncılık.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2019). **Sağlık ve Termal Turizm Tanımı**, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11492/saglik-ve-termal-turizm-tanimi.html>, (Erişim Tarihi: 18.05.2019)
- Lee C and Spisto M. (2007). “**Medical Tourism, the Future of Health Services**” <http://bm.nsysu.edu.tw/tutorial/iylu/12th%20ICIT/07-07.pdf> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).
- Lee C. (2006). “**Medical Tourism, An Innovative Opportunity for Entrepreneurs**” Journal of Asia Entrepreneurship and Sustainability, 3 (1) <http://www.asiaentrepreneurshipjournal.com/AJESIII1Lee.pdf> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- Lengyel, G., Ötvös, P. (2003). “**Cross-border cooperation in health care in the acceding countries**”, Free movement and cross-border cooperation in Europe. The Role of Hospitals & Practical Experiences in Hospitals, Entente Des Hospitaux Luxembourgeois, (79-82).
- NaRanong A and NaRanong V. (2011). “**The Effect of Medical Tourism: Thailand’s Experience**” Bulletin of The World Health Organization,

<https://www.who.int/bulletin/volumes/89/5/09-072249/en/> (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

Ongun B. (2013). “**Turizm ve Sağlık Turizmi: Denizli Örneği**” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (2017). “**Termal Turizme Yönelik Butik Otel Yatırım Fizibilitesi**” (Haz. Hacıbebekoğlu A vd.), http://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20170915103114_0.pdf (Erişim Tarihi: 26.03.2019).

Özbek T. (2015). “**Jeotermal Kaynakların Sağlık ve Termal Turizmde Etkin Kullanımı**” (Ed. M. Altındiş), Termal Turizm, Ankara: Nobel Yayınları.

Özdipçiner NS. (2018). **Termal Turizm**, Ankara: Detay Yayıncılık.

Özel Hastaneler Yönetmeliği, Erişim Tarihi: 27.03.2002, RG Sayısı: 24708, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.4854&sourceXm1Search=&MevzuatIliski=0>

Özen Y. (2010). “**Türkiye’de Sağlık Turizmi İşletmeciliğinde Franchising Sisteminin Uygulanabilirliğine Yönelik Niteliksel Bir Araştırma**” Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgül A. (2014). “**Türkiye’de Sağlık Turizmi Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme**” Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özkurt H. (2007). “**Sağlık Turizmi Tahvilleri**” Maliye Dergisi, 152: 121-142.

Özmen M. (2007). “**Turizmin Sosyokültürel Etkileri: Akçakoca Örneği**” Yüksek Lisans Tezi, Akçakoca: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özsarı SH ve Karatana Ö. (2013). “**Sağlık Turizmi Açısından Türkiye’nin Durumu**” J Kartal TR, 24 (2): 136-144.
- Öztek Z, Üner S, Eren N. (2015). “**Sağlık Hizmetleri ve Yönetimi**, (Ed. Ç Güler ve L Akın), Halk Sağlığı Temel Bilgiler, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk M ve Bayat M. (2011). “**Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması**” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, 1 (2): 135-155.
- Öztürk Y ve Yaylı A. (2006). “**Konaklama İşletmeleri Yöneticilerinin Bedensel Engelliler Pazarına Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma**” Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 17 (1): 87-97.
- Öztürk Y ve Yazıcıoğlu İ. (2002). “**Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma**” Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi. 2: 183-195.
- Pekin F. (2011). **Çözüm: Kültür Turizmi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pınar İ. (2015). “**The Specific Characteristics of Entrepreneurship Process in Tourism Industry**” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 34: 75-86.
- Piazolo M and Zanca NA. (2011). “**Medical Tourism - A Case Study for the USA and India, Germany and Hungary**” Acta Polytechnica Hungarica. 8 (1): 137-160.
- Roney SA. (2011). **Turizm: Bir Sistemin Analizi**, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı (2018). **Tarihçemiz**. <http://saglikturizmi.gov.tr/TR,184/tarihcemiz.html> (Erişim Tarihi: 25.02.2019).

Sağlık Turizmi Daire Başkanlığı (2019). **Türkiye’de Termal Sağlık Turizmi**, <https://saglikturizmi.saglik.gov.tr/TR,23592/turkiyede-termal-saglik-turizmi.html> , Erişim Tarihi: 18.05.2019

Sağlık Turizmi ve Turist Sağlığı Kapsamında Sunulacak Sağlık Hizmetleri Hakkında Yönerge, <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/440,yonerge-saglik-turizmi-ve-turist-sagli-ki-kapsaminda-sunulacak-saglik-hizmetleri-hakkinda-yonergepdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 29.03.2019).

Sakarya C. (2018). **“Torbadan Sağlık Turizmi Şirketi Çıktı”** <https://www.dunya.com/ekonomi/torbadan-saglik-turizmi-sirketi-cikti-haberi-422866> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).

SATURK (2017a). **“Türkiye’nin Sağlık Turizmi Açısından Önemi”** <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/06.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

SATURK (2017b). **“Sağlık Turizminde Türkiye Vizyonu”** <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/05.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

SATURK (2017c). **“Sağlık Turizminde Aracı Kurumlar”** <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/10950,08pdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

SATURK (2017d). **“Dünyada Sağlık Turizmi”** <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/03.pdf> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

SATURK (2017e). **“Dünyada Sağlık Turizmi”** <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/tyst/09.pdf> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

SATURK (2017f). **“Sağlık Turizminde Mevzuat ve Teşvikler”** <http://www.saturk.gov.tr/images/pdf/mevzuat.pdf> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

Sayın KŞ, Yeğınboy EY ve Yüksel İ. (2017). “Türkiye’de Medikal Turizm Uygulamaları: Bir Üniversite ve İzmir Sağlık Serbest Bölgesi Değerlendirmesi” Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 32 (2): 298-299.

Seyahat Acentaları Birliği Yönetmeliği,
<https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/web-pdf/seyahatacentalaribirliğiyonetmeliği08022019.pdf> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

Shaw G and Coles T. (2004). “Disability, Holiday Making and the Tourism Industry in the UK: A Preliminary Survey” Tourism Management, 25 (3): 397-403.

Singh P, Yadav RJ and Pandey A. (2005). “Utilization of Indigenous Systems of Medicine & Homoeopathy in India” Indian Journal of Medical Research, 1: 123-133.

SkyLife (2015). “Türk Hava Yolları’ndan Sağlık Turizmine Katkı”
<https://www.skylife.com/tr/2015-11/turk-hava-yollari-ndan-saglik-turizmine-katki> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

Soysal A. (2017). “Sağlık Turizmi: Tehdit ve Fırsatlar Bağlamında Türkiye Açısından Bir Durum Değerlendirmesi” Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (2): 169-187).

Sülkü SN. (2017). “Sağlık Turizminde Türkiye’nin Dünyadaki Yeri ve Potansiyeli” DEAS Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Özel Sayı, 1: 99-113.

Şahin GG ve Tuzlukaya Ş. (2013). “Turizm Türleri ve Turizm Politikaları, Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi” (Ed. D. Tengilimoğlu), Sağlık Turizmi, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Şen M. (2018). “Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler” Sosyal Güvenlik Dergisi, 8 (2): 129-152.

- Şengül H ve Bulut A. (2019). “Sağlık Turizmi Çerçevesinde Türkiye’de Termal Turizm: Bir SWOT Analizi Çalışması” ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, 4 (1): 55-70.
- Şimşek M. (2003). **Şifalı Sulara Yolculuk: Kaplıcalar-İçmeler**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Şimşek Ş. (1991). “Türkiye’deki Termal Kaynakların Potansiyeli ve Genel Özellikleri” Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, 18: 5-9.
- T.C Sağlık Bakanlığı Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2017 <http://www.saglik.gov.tr/SaglikTurizmi/belge/1-24604/turkiye-medikal-turizm-degerlendirme-raporu-2017.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2019)
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2017). **Yatırım Teşvik Sistemi. Yatırımlarda Devlet Yardımları.**<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/DDocName:EK244913> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- T.C. Jeotermal Kaynaklı Belediyeler Birliği (2010). “Türkiye’yi Dünya Çapında Marka Yapmak” ss.10-16. http://jkbb.org.tr/User_Files/jkbb_dergi_1.pdf (Erişim Tarihi: 19.03.2019).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). “Onuncu Eylem Planı (2014-2018): Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı Eylem Planı” [http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/17Saglik Turizminin Gelistirilmesi_Programi.pdf](http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/17Saglik_Turizminin_Gelistirilmesi_Programi.pdf) (Erişim Tarihi: 20.03.2019).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2018). “2018 Yılı Genel Turizm İstatistikleri” <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/62462,2018turizmgenelistatistiklerpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11503/sorumlu-kurum-ve-kuruluslar-ve-ilgili-linkler.html> (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

- T.C. **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-9857/isletme-belgeli-tesisler.html> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).
- T.C. **Kültür ve Turizm Bakanlığı**, <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR-11484/kultur-ve-turizm-bakanliginin-yaklasimi-ve-hedefleri.html> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2013). **Türkiye Medikal Turizm Değerlendirme Raporu 2013**. Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2017a). **Kültür Turizm Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında tanıtım protokolü imzalandı**. <http://saglikturizmi.gov.tr/TR,25954/kulturturizm-bakanligi-ile-saglik-bakanligi-arasinda-tanitim-protokoluimzalandi.html> (Erişim Tarihi: 25.02.2019).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2017b). **Sağlık Turizmi Bölge Koordinatörleri**, <https://saglikturizmi.saglik.gov.tr/TR,18766/saglik-turizmi-bolge-koordinatörleri.html> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2018). **Sağlık Turizmi Hakkında: Türkiye’de Sağlık Turizmi**. <http://saglikturizmi.gov.tr/TR,175/saglik-turizmi-hakkinda.html> (Erişim Tarihi: 25.02.2019).
- T.C. **Ticaret Bakanlığı**, <https://ticaret.gov.tr/destekler/ihracat-destekleri/yurtdisi-birim-marka-ve-tanitim-destegi> (Erişim Tarihi: 21.03.2019).
- Taş D. (2014). **“Türkiye’den Medikal Turizm Kapsamında Hizmet Alan Hastaların Memnuniyetlerinin Belirlenmesi: Ankara İli Örneği”** Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temizkan SP. (2015). **Sağlık Turizmi**, Ankara: Detay Yayınları.
- Tengilimoğlu D. (2013). **Dünyada ve Türkiye’de Sağlık Turizmi**, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Tengilimoğlu D. (2015). **Sağlık İşletmeleri Yönetimi**, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tezcan K, Karadeniz E, Kandır SY ve Önal YB. (2008). **Türk Turizm Sektörünün Gelişimi Açısından Uygulanan Vergi Politikalarının Değerlendirilmesi**, Antalya: IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Bildiriler Kitabı.
- TOBB** (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Kurulus_Gorev_Organ.php (Erişim Tarihi: 22.03.2019).
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği). (2017). “**Türkiye Sağlık Sektörüne Genel Bakış**” <https://www.tobb.org.tr/saglik/20171229-tss-genel-bakis-tr.pdf> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).
- Tokmak C. (2015). “**Termal Turizm**” (Ed. SP Temizkan), Sağlık Turizmi, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Tontuş HÖ. (2014). **Sağlık Turizmde Tanıtım ve Markalaşma**, Ankara: SATURK Yayınları.
- Toprak L, Elsaded HA, Mahmood S. (2014). “**Turizmin Yükselen Trendi: Sağlık Turizmi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği**” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (50): 38-57.
- Topuz N. (2012). “**Türkiye Sağlık (Medikal) Turizmi Stratejisi 2023**” Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tökü YE. (2017). “**Turizm ve Türkiye’de Sağlık Turizmi: Bir Nitel Araştırma**” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Acıbadem Mehmet Ali Aydınlar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Travel and Tourism (2018). **A Force for Good in The World**, <https://www.icao.int/Meetings/iwaf2018/Documents/Travel%20and%20Tourism.pdf> (Erişim Tarihi: 24.03.2019).

TSTD (Türkiye Sağlık Turizmi Derneği), <http://www.saglikturizmi.org.tr/tr/dernegimiz/hedefler> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

Tufan İ, Tamer-Köse M ve Ayan SF. (2017). “**Türkiye ve Üçüncü Yaş Turizmi**” Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi, 1 (1): 29-36.

TURSAF (Türkiye Sağlık Turizmi Dernekleri Federasyonu) <http://www.tursaf.org.tr/biz-kimiz/> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).

TURSAF, (Türkiye Sağlık Turizmi Dernekleri Federasyonu) <http://www.tursaf.org.tr/tuzugumuz/> (Erişim Tarihi: 23.03.2019).

TÜİK (2017). “İstatistiklerle Yaşlılar, 2016” <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24644> (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=74&locale=tr> (Erişim Tarihi: 25.02.2019).

Türksoy A ve Türksoy SS. (2010). “**Termal Turizmin Geliştirilmesi Kapsamında Çeşme İlçesi Termal Kaynaklarının Değerlendirilmesi**” Ege Akademik Bakış, 10 (2): 699-725.

TÜROB (2018). **UNWTO 2017 Turizm Barometresi**, <http://www.turob.com/tr/istatistikler/unwto-2017-turizm-barometresi> (Erişim Tarihi: 24.03.2019).

TÜRSAB Seyahat Sigortası, <http://www.tursabseyahatsigortasi.com/> (Erişim Tarihi: 22.03.2019).

TÜRSAB, (2008). “**Dünyada ve Türkiye’de Engelsiz Turizm Pazarı**” http://www.tursab.org.tr/tr/engelsiz-turizm/dunyada-ve-turkiyede-engelsiz-turizm-pazarı_487.html (Erişim Tarihi: 24.03.2019).

TÜRSAB, **Sağlık Turizmi Raporu**
http://www.tursab.org.tr/dosya/12186/saglikturizmiraporu_12186_5485299.pdf (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmelik, RG
Tarihi: 13.07.2017, RG Sayısı: 30123,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170713-3.htm>

UN, (2003). **Barrier-Free Tourism for People with Disabilities in the Asian and Pacific Region**, New York: United Nations,
http://www.addc.org.au/documents/resources/barrier-free-tourism-for-people-with-disabilities-in-the-asian-and-pacific-region_1062.pdf (Erişim Tarihi: 20.03.2019).

UNWTO (2017). **Tourism Highlights**
http://people.unica.it/carlamassidda/files/2017/06/UNWTO_Tourism-Highlights_2017.pdf (Erişim Tarihi: 23.03.2019).

Usta Ö. (2009). **Turizm: Genel ve Yapısal Yaklaşım**, Ankara: Detay Yayıncılık.

Uygun M ve Ekiz E. (2016). “**An Overview of Health Tourism within the context of Turkey’s Tourism Strategy (2023)**” Journal of Hospitality and Tourism, 14 (1): 18-26.

Uygun M. (2015). “**Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Vizyonunda Türkiye Sağlık Turizminin Analizi**” I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends, and Indicators (EITOC-2015), ss.236-242.

Uygun M. (2018). “**Türkiye’de Sağlık Turizmi Alanında Paydaş Analizi: Ankara’da Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı Uygulaması**” Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ülker İ. (1994). **Sağlık Turizmi Kaynaklar, Planlama, Tanıtım**, Ankara: Turizm Bakanlığı Yayınları.

Westcott J. (2004). **Improving Information on Accessible Tourism for Disabled People**, Italy: European Commission.

www.health-tourism.com/medical-tourism/benefits/ (Erişim Tarihi: 25.02.2019).

Yabancı Sağlık Meslek Mensuplarının Türkiye’de Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik, RG Tarihi: 22.02.2012, RG Sayısı: 28212, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120222-14.htm>

Yalçın P. (2006). “Türkiye’de Sağlık Turizminde Alt Yapı Oluşturulma Gereği ve Sağlık Kurumlarına Yönelik Bir Araştırma” Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yalçın, P. (2006). **Türkiye ‘de Sağlık Kurumlarına Yönelik Sağlık Turizmi**. http://www.dedeman.com.tr/oduller/turizm/2006/MKD_2006_TURIZM_IK_INCILIK_ODULU.pdf (Erişim Tarihi:10.05.2019)

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, EK-1, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120619-1.htm> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ (Tebliğ No.2012/1) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=9.5.16251&MevzuatIlski=0&sourceXmlSearch=yat%C4%B1r%C4%B1mlarda> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

Yıldırım HH ve Altunkaya U. (2006). “Türkiye’nin Sağlık Turizmi Potansiyeli ve Güçlükler” <https://docplayer.biz.tr/2154695-Turkiye-nin-saglik-turizmi-potansiyeli-ve-guclukler-turkiye-nin-saglik-turizmi-potansiyeli-ve-guclukler-dr-hasan-huseyin-yildirim-umran-altunkaya.html> (Erişim Tarihi: 30.03.2019).

- Yıldız Z, Yıldız Ş ve Karaçayır E. (2017). **“Dünyada ve Türkiye’de Engelli Turizmi Pazarının Değerlendirilmesi”** Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5 (2): 61-80.
- Yılmazdoğan C ve Kaşlı M. (2011). **“Turizm Algısı ve Girişimcilik Niyeti İlişkisi: Eskişehir’de Bir Araştırma”** 12. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, ss.591-600, Düzce.
- Yirik Ş, Ekici R ve Baltacı T. (2015). **Türkiye ve Dünyada Sağlık Turizmi** (Medikal Turizm), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yirik Ş. (2014). **“Sağlık Turizmi Üzerine Antalya Destinasyonunda Bir Araştırma”** Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yolaç S. (2015). **“An Empirical Study Regarding Entrepreneurship In Europe and Central Asia”** Procedia-Social and Behavioral Sciences, 195: 1097-1103.
- Yumuk G. (2013). **“Türkiye’de İş Yapma Ortamının Girişimcilik ve Ekonomik Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi”** Trakya Üniversitesi İİBF Dergisi, 2 (2): 96-120.
- Yurtkuran M, Yurtkuran M, Alp A, Nasırcılar A, Bingöl Ü, Altan L ve Sarpdere G. (2006). **“Balneotherapy and Tap Water Therapy in the Treatment of Knee Osteoarthritis”** Rheumatology International, 27: 19-27.
- Yurtsever İ. (2019). **“Yükselen Trend SPA & Wellness”** <https://www.turizm gazetesi.com/article.aspx?id=40304> (26.03.2019).
- Zengin B ve Eryılmaz B. (2013). **“Bodrum Destinasyonunda Engelli Turizm Pazarının Değerlendirilmesi”** International Journal of Economic and Administrative Studies, 11: 51-73.
- Zengingönül O, Emeç H, İyilikçi DE ve Bingöl P. (2012). **“Sağlık Turizmi: İstanbul’a Yönelik Bir Değerlendirme”** Ekonomistler Platformu, ss.1-50.

2015/8 Sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Ticaretinin Desteklenmesi Hakkında Karar'ın Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Genelge,
<https://ticaret.gov.tr/data/5b87ced313b8761160fa1533/956ac25668f7d2db98e0037a70664587.pdf>

5052 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları İle İlişkilerine Dair Kanun, RG Tarihi: 29.01.2004, RG Sayısı: 25361
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5072.pdf>

5253 Sayılı Dernekler Kanunu, (Erişim Tarihi: 23.11.2004), RG Sayısı: 25649
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5253.pdf>

6322 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, (Erişim Tarihi: 15.06.2012), RG Sayısı: 28324,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120615-1.htm>

ÖZGEÇMİŞ

18 Mart 1983 tarihinde Ankara’da doğdum. İlk, orta ve lise öğrenim hayatımı Ankara’da tamamladıktan sonra Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümüne başladım. Bu bölümden 2008 yılında mezun olduktan sonra Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında Yüksek lisans eğitimine başladım.

2008 yılında iş hayatına başladım. Özel sektörde çeşitli hastanelerde çalıştıktan sonra 2010 yılında İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi Hastanesi’nde çalışmaya başladım. Halen aynı hastanede görev yapmaktayım.

Özel ilgi alanlarım, işletme yönetimi, sağlık ekonomisi, hastane yönetimi, sağlık turizmidir. Yabancı dilim İngilizcedir.

Aday: Emine DOĞAN